

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
JOURNAL

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ

№ 5 / 2016

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

*Свидетельство
о государственной регистрации
печатного средства массовой информации
КВ № 20971-10771Р*

Сборник научных трудов

Выпуск 5

3 том

Киев 2016

ББК 1
УДК 001
М-43

В журнале опубликованы научные статьи по актуальным проблемам современной науки.
Материалы публикуются на языке оригинала в авторской редакции.
Редакция не всегда разделяет мнения и взгляды авторов. Ответственность за достоверность фактов, имен, географических названий, цитат, цифр и других сведений несут авторы публикаций.
При использовании научных идей и материалов этого сборника, ссылки на авторов и издания являются обязательными.

© Авторы статей, 2016
© Международный научный журнал, 2016

Полное библиографическое описание всех статей Международного научного журнала представлено в: НЭБ «КиберЛенинка», НЭБ Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography.

Журнал зарегистрирован в международных каталогах научных изданий и наукометрических базах данных: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEC; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

Редакционная коллегия

Главный редактор: **Коваленко Дмитрий Иванович** — кандидат экономических наук, доцент

Заместитель главного редактора: **Золковер Андрей Александрович** — кандидат экономических наук, доцент

Заместитель главного редактора: **Безверхий Константин Викторович** — кандидат экономических наук, доцент

Глава редакционной коллегии: **Тарасенко Ирина Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Чабан Виталий Васильевич** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Румянцев Анатолий Александрович** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Сергейчук Олег Васильевич** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Беликов Анатолий Серафимович** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Мельник Виктория Николаевна** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Пахрутдинов Шукриддин Илесович** — доктор политических наук, профессор
(Республика Узбекистан)

Член редакционной коллегии: **Степанов Виктор Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Андрей Олегович** — доктор наук по государственному управлению, профессор

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Олег Андреевич** — доктор наук по государственному управлению, доцент

Член редакционной коллегии: **Колтун Виктория Семеновна** — доктор наук по государственному управлению, доцент

Член редакционной коллегии: **Щербан Татьяна Дмитриевна** — доктор психологических наук, профессор, Заслуженный работник образования Украины, ректор Мукачевского государственного университета

Член редакционной коллегии: **Цахаева Анжелика Амировна** — доктор психологических наук, профессор
(Российская Федерация, Республика Дагестан)

Член редакционной коллегии: **Сунцова Алеся Александровна** — доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины

Член редакционной коллегии: **Денисенко Николай Павлович** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Международной академии инвестиций и экономики строительства, академик Академии строительства Украины и Украинской технологической академии

Член редакционной коллегии: **Кухленко Олег Васильевич** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Чубукова Ольга Юрьевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Драган Елена Ивановна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Захарин Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор

Член редакционной коллегии: **Лойко Валерия Викторовна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Скрипник Маргарита Ивановна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Селиверстова Людмила Сергеевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Ефименко Надежда Анатольевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Мигус Ирина Петровна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Смолин Игорь Валентинович** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Шинкарук Лидия Васильевна** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Украины

Член редакционной коллегии: **Гоблик Владимир Васильевич** — доктор экономических наук, кандидат философских наук, доцент, Заслуженный экономист Украины

Член редакционной коллегии: **Заруцкая Елена Павловна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Вдовенко Наталия Михайловна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Копилюк Оксана Ивановна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Ниценко Виталий Сергеевич** — доктор экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Шевчук Ярослав Васильевич** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, доцент

Член редакционной коллегии: **Мухсинова Лейла Хасановна** — доктор экономических наук, доцент (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Задерей Петр Васильевич** — доктор физико-математических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Байчоров Александр Мухтарович** — доктор философских наук, профессор (Республика Беларусь)

Член редакционной коллегии: **Ильина Антонина Анатольевна** — доктор философских наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Сутужко Валерий Валериевич** — доктор философских наук, доцент (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Стеблюк Всеволод Владимирович** — доктор медицинских наук, профессор криминалистики и судебной медицины, Народный Герой Украины, Заслуженный врач Украины

Член редакционной коллегии: **Щуров Владимир Алексеевич** — доктор медицинских наук, профессор, главный научный сотрудник лаборатории коррекции деформаций и удлинения конечностей (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Свиридов Николай Васильевич** — доктор медицинских наук, главный научный сотрудник отдела эндокринологичной хирургии, руководитель Центра диабетической стопы

Член редакционной коллегии: **Иоелович Михаил Яковлевич** — доктор химических наук, профессор (Израиль)

Член редакционной коллегии: **Сопов Александр Валентинович** — доктор исторических наук, профессор (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Свинухов Владимир Геннадьевич** — доктор географических наук, профессор (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Сенотрсова Светлана Валентиновна** — доктор биологических наук, доцент (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Бабина Юлианна Ивановна** — докторантка (Республика Молдова)

Член редакционной коллегии: **Коньков Георгий Игоревич** — кандидат технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Рамский Андрей Юрьевич** — кандидат экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Чаленко Надежда Владимировна** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Бугас Наталия Валериевна** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Русина Юлия Александровна** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Белялов Талат Энверович** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Бадзым Александр Сергеевич** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Квасова Ольга Петровна** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Сибирянская Юлия Владимировна** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Щепанский Эдуард Валерьевич** — кандидат экономических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Криволапов Василий Сергеевич** — кандидат экономических наук, доцент (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Саньков Петр Николаевич** — кандидат технических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Артюхов Артем Евгеньевич** — кандидат технических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Филева-Русева Красимира Георгиева** — кандидат психологических наук, доцент (Республика Болгария)

Член редакционной коллегии: **Баула Ольга Петровна** — кандидат химических наук, доцент

Член редакционной коллегии: **Вавилова Елена Васильевна** — кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Вицентий Александр Владимирович** — кандидат математических наук, доцент (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Мулик Екатерина Витальевна** — кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, доцент

Член редакционной коллегии: **Олейник Анатолий Ефимович** — кандидат юридических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Химич Ольга Николаевна** — кандидат юридических наук

Член редакционной коллегии: **Фархитдинова Ольга Михайловна** — кандидат философских наук

CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Ibragimova Manzila Baxtiyorovna, Iskandarova Shamsiya Ulug'jon qizi**
UOLT UTMENNING “HOVLIMDA BINAFAHALAR OCHILGANDA” POEMASIDA O'LIM VA
ABADIYAT TALQINI.....8
- Ibragimova Manzila Baxtiyorovna**
O'ZBEK ADABIYOTI NAMUNALARINING ANGLIYALIK OLIMLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI...11
- Majidova Zarnigor Mamadjanovna**
E. HEMINGUEY IJODIDA ZAMON QARAMA-QARSHILIKLARINING TASVIRLANISHI.....13
- Majidova Zarnigor Mamadjanovna**
PSIXOLOGIK MUHITNI IFODOLOVCHI LEYTMOTIVLARNING “ALVIDO, QUROLI” ASARI
TARJIMASIDA QAYTA YARATILISHI.....16
- Сабадаш Юлія Олександрівна**
ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО МАКРОКОНЦЕПТУ FAITH IN GOD У ДИСКУРСІ
АНГЛОМОВНИХ ВЕРСІЙ БІБЛІЇ.....19

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

- Пшинка Г. В.**
РОЛЬ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ Ф. Р. ДУНАЄВСЬКОГО В РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ
В УКРАЇНІ23

ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Полвонов Абдужалил Саптарович, Тоиров Илхомжон Жураевич,
Абдусаттаров Нодиржон Абдужалил огли**
ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕПЛОСТОЙКОСТИ ПОЛИУРЕТАНОВЫХ АДГЕЗИВОВ
ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ДЛЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ НЕПОДВИЖНЫХ СОЕДИНЕНИЙ.....30

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Бакинова Татьяна Дорджиевна, Кускеева Ольга Окаевна, Эльдяева Даяна Нарановна КОММУНИКАЦИИ В ОРГАНИЗАЦИИ.....	32
Баннаев Нурмухаммад Тошмаматович, Султанов Улугбек Юсуф ўгли ПОСРЕДНИЧЕСТВО В РЕГУЛИРОВАНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ....	35
Боковец В. В. КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	38
Гезалян Инга Арманівна АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ З ЄС	42
Голубка Михаил Михайлович ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И КООПЕРАТИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX–НАЧАЛО XX В): ТЕОРИЯ, ИСТОРИЯ, ЭКОНОМИКА, КООПЕРАЦИЯ	45
Кружкова Ирина Игоревна, Аль-Обайди Ахмед Худаир Давуд, ПРИНЦИПЫ БУХГАЛТЕРСКОГО ФИНАНСОВОГО УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ ИРАК	48
Ohanesian A. S. FEATURES OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MARITIME CONTAINER SHIPPING....	51
Оспанова Салтанат Маратовна ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ	53
Оспанова Салтанат Маратовна РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В КАЗАХСТАНЕ	58
Осадча Ганна Григорівна, Погрібна Олександра Сергіївна ПОДАТКОВА СИСТЕМА – СЬОГОДЕННЯ І МИНУЛЕ	61
Слободян Наталія Генадіївна, Безверха Марина Валентинівна, Пушкарьова Марія Валеріївна АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ	67
Сосова Татьяна Костянтинівна ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИХ ПІДХОДІВ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	72
Чистякова Марина Сергеевна РОЛЬ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ КАЧЕСТВЕННОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА	76
Шелудько Вікторія Ігорівна КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	79
Сизов Алім Іванович, Шрамко Олександр Володимирович, Паскевич Володимир Любомирович МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ.....	85

Штанько А. К., Урсова З. П.
ОЦІНКА ОСТАННІХ НОВОВВЕДЕНЬ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ 93

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Худойкина Татьяна Викторовна, Агапова Анастасия Юрьевна
СЕМЕЙНАЯ МЕДИАЦИЯ КАК АЛЬТЕРНАТИВНЫЙ СПОСОБ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ..... 99

Бакиев Комилжон, Ташбаева Гулноза Юсуповна
О РОЛИ И ЗНАЧЕНИИ ВОСПИТАНИЯ ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОГО ПОКОЛЕНИЯ
В УЗБЕКИСТАНЕ..... 101

Бокиев К. Т., Мухиддинова Х., Тўхлиев Ф. А.
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА СУД-ҲУҚУҚ ИСЛОҲОТЛАРИ – ИНСОН ОМИЛИ..... 104

Кузьмина Екатерина Александровна, Бойко Анна Андреевна
ПОЛИТИЧЕСКИЕ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ..... 108

Худойкина Татьяна Викторовна, Дмитриева Валерия Владимировна
ПРИМЕНЕНИЕ МЕДИАЦИИ КАК СПОСОБА РАЗРЕШЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО
КОНФЛИКТА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ 112

Раїмов Руслан Ікрамович
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДЗВИЧАЙНОГО РЕЖИМУ РОБОТИ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ. ПРИНЦИПИ..... 115

Худойкина Татьяна Викторовна, Рязанов Андрей Александрович
РОЛЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ КЛИНИКИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО ЮРИСТА 119

Худойкина Татьяна Викторовна, Толстякова Лиана Маратовна
ТРЕТЕЙСКОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО: НОВЫЕ ПРАВИЛА И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ..... 122

Брыжинская Галина Викторовна, Фошин Вячеслав Витальевич
ТЕХНИКА ВЕДЕНИЯ ПЕРЕГОВОРОВ 124

Худойкина Татьяна Викторовна, Кораева Алина Сослановна
ПРЕТЕНЗИОННЫЙ ПОРЯДОК КАК ДОСУДЕБНЫЙ СПОСОБ УРЕГУЛИРОВАНИЯ
ЮРИДИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА..... 126

Ibragimova Manzila Baxtiyorovna

o'qituvchi

Buxoro davlat universiteti

Iskandarova Shamsiya Ulug'jon qizi

talaba

Buxoro davlat universiteti

Ибрагимова Манзила Бахтиёровна

преподаватель

Бухарский Государственный университет

Искандарова Шамсия Улугжон кизи

студентка

Бухарский Государственный университет

Ibragimova Manzila Bakhtiyorovna

teacher

Bukhara State University

Iskandarova Shamsiya Ulugjon qizi

student

Bukhara State University

**UOLT UITMENNING “HOVLIMDA BINAFAHALAR OCHILGANDA”
POEMASIDA O’LIM VA ABADIYAT TALQINI**

**EXPRESSION OF DEATH AND ETERNITY IN WALT WHITMAN’S POEM
“WHEN LILACS LAST IN THE DOORYARD BLOOMED”**

**ИСТОЛКОВАНИЕ СМЕРТЬ И ВЕЧНОСТЬ В ПОЭМЕ УОЛТА УИТМЕНА
«КОГДА ВО ДВОРЕ РАСЦВЕЛА СИРЕНЬ»**

Annotatsiya. Mazkur maqolada Uolt Uitmenning “Hovlimda binafshalar ochilganda” poemasida o’lim va abadiyatga oid shoir qarashlari tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: she’riy tahlillar, o’lim va abadiyat talqini.

Аннотация. В статье на основе анализа стихотворения «Когда во дворе расцвела сирень» Уолта Уитмена рассматривается отношение автора к понятиям смерть и вечность.

Ключевые слова: анализ стихотворения, понятия смерть и вечность.

Summary. This article, dedicated to the analyses of the poem “When Lilacs Last in the Dooryard Bloom’d” by Walt Whitman, studies the poet’s attitude to the notions of death and eternity.

Key words: poetry analysis, the notions of death and eternity.

Amerika shoiri Uolt Uitmenning (1819–1892) “Hovlimda binafshalar ochilganda” (“When Lilacs Last in the Dooryard Bloom’d”) poemasi shoirning iqtidorini yaqqol namoyon etuvchi asarlardan biri hisoblanadi [4, c 31]. Bu — marhum Avraam Linkolning yashagan ibratli, sermazmun hayoti va mudhish o’limini yoritib beruvchi motam she’ri bo’lib, nafaqat Amerika adabiyotidan,

balki jahon adabiyoti xazinasidan ham munosib o’rin egallagan.

Poema matnida Linkolning ismi berilmagan bo’lsa-da, kitobxon Uitmen kim haqida yozayotganini bilada va ko’z o’ngida bu tarixiy voqea namoyon bo’ladi. Shoir poemada Linkolning ichki dunyosini tasvirlab berishni, bu buyuk shaxsning erishgan yutuqlari tavsifini, uning o’limi

sabablarini yozishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymagan edi. Poemada hatto Xudo va farishtalar haqida eslatmalar ham yo'q, holbuki o'sha davr shoirlari marhumlarga bag'ishlab yozgan she'rlarida, marsiyalarida bu mavzularni chetlab o'ta olmasdilar [3, c 102]. Uitmanning ushbu poemasi turli xil mavzularni yoritadigan o'n olti qismdan iborat. "Hovlimda binafshalar ochilganda" qismlarini olib birlashtirganda go'yoki yaxlit simfoniya o'xshaydi. Poemada ifodalangan qarama-qarshiliklar (o'lim va hayot, quvonch va qayg'u, motam va shodiyona) va aynan shu qarama-qarshiliklar kurashi, keyinchalik ularning birlashishi poema g'oyasini oxirigacha anglab yetishga yo'l ochib beradi.

"Hovlimda binafshalar ochilganda" poemasi asosiy timsoli bu — so'nib borayotgan g'amgin, falokat haqida, ya'ni buyuk va sevimli inson o'limi haqida ogohlantirayotgan yulduzdir:

O powerful western fallen star!

O shade of night — O moody, tearful night!

O great star disappear'd — O the black murk that hides the star! [1, c. 2052].

Yuqoridagilarning misrama-misra tarjimasi:

O, G'arbning so'nggan qudratli yulduzi!

O, tun sharpalari — O, g'amgin, ko'zi yoshli tun!

O, buyuk yulduz go'yib bo'ldi — O, yulduzni yashirgan qora tutun!

Shoir o'zining va millionlab hamyurtlarining qag'usini izhor qilish uchun lirik g'amgin, ortga qaytarib bo'lmaydigan yo'qotish hissin o'zida mujassamlashtirgan ko'plab tasviriy obrazlar yaratadi. Nochor jon (helpless soul); xalq boshiga tushgan musibatdan "titrayotgan cherkov organlari" (the shuddering organs); bag'ri dili tilka pora bo'lib, "qora tusga kirayotgan yer" (the darkening land); "motamga o'ralgan shaharlar" (cities draped in black); yeru ko'kni larzaga solgan "qonagan tomoqlar qo'shig'i" (song of the bleeding throat); "yomg'ir tomchilaridek motam ko'z yoshlari" (mournful tears like raindrops) obrazlari shular jumlasidandir [1, c 2052–2058].

Uitmen poemada shimoliy amerikaliklar lageriga bosh bo'lgan va ularni g'alabaga olib kelgan suyuqli Prezident bilan bir qatorda uning safdoshlarini muhabbat va iztirob bilan yodga oladi, ularning g'alaba kunigacha kela olmay halok bo'lganliklaridan afsuslanadi. "Men barcha qabrlar ustiga gullar va yashil yaproqlar qo'yaman...", — deydi shoir [3, c 110].

Ushbu she'rni o'qir ekanmiz, Uitmenni har bir notani tanlayotgan va ustalik bilan chalayotgan bastakorga o'xshatamiz, u har bir so'zni, iborani nota terayotgan musiqachidek tanlab, o'z o'rniga qo'yishni mohirona uddalagan. Kuyning yakunida go'yo butun yer yuzi, osmonu falak, ummon osti aza tutgandek tuyuladi. Biroq poemada nafaqat motam, balki hayot, keljakka umid uyg'otuvchi yorqin bo'yoqlar ham tasvirlangan. Ushbu she'r faqat

o'lim haqidagi fikrni ilgari surmaydi, bu gal ham shoir o'zining hayot to'g'risidagi qarashlariga sodiq qolgan tarzda, hayot davomiyligini, insoniyatga bo'lgan cheksiz muhabbatini namoyon qiladi. Yuzaga kelgan qarama-qarshiliklar she'r oxirida yechimini topadi.

Uitmen o'z she'rida odamlarning kelajakka duch kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni mardlarcha yengib o'tishga undab, hatto o'limni ham qayg'uli fojea sifatida emas, balki tabiat qonunlaridan eng buyugi, qochib qutulib bo'lmas muqarrar hodisa sifatida talqin etadi. Ha, odamlar o'ladilar, lekin insonlar nasli abadiy yashaydi. Poemadagi binafsha shuning uchun ham yupatuvchi yolg'onday yoki baxtli yakunday emas, balki ulkan haqiqatning asl mohiyati, murakkab yaxlitlikning asosiy qismiday barq uradi go'yo. O'limning ibtidoning, qochib bo'lmas qismi deya ta'kidlayotgan shoir uning ustidan g'alabani nishonlaydi.

Binafsha obrazi — bu qayta va yana qayta tug'ilayotgan, hech qachon yo'qolmaydigan abadiy go'zallik timsolidir. Hayotning afzalligini shoir poemada aniq timsollar orqali ham ifodalaganligini ko'rishimiz mumkin:

Lo, the most excellent sun so calm and haughty,

The violet and purple morn with just — felt breezes,

The coming eve, the welcome night and the stars,

Over my cities shining all, enveloping man and land

[1, c. 2055].

Misrama- misra tarjima:

Ey, eng a'lo quyosh, shunchalar bosiq va mag'rur,

Binafsharang tongning ohorli nafasi,

Kirib kelayotgan shom, marhabo tun va yulduzlar,

Shahrim uzra barchangiz chaqnab, qamrayapsiz inson va zaminni.

Uitmen tabiatga va insoniyatga atalgan madhiyani o'limga qarshi qo'yadi. Hatto Linkoln ko'milgan maqbarani u g'am va qayg'uni anglatuvchi ranglar bilan bezashni emas, aksincha, "fermalar rasmlari" (pictures of farms) bilan, "endi nish urayotgan maysalar" (the fresh herbage) bilan, "oqib kelayotgan daryolar mavji" (flowing glaze of rivers) bilan bezashni afzal ko'radi [2, c 231]. U mehnat buyukligi, shahar go'zalligi, zamonaviy insonning hayot tarzi oldida bosh egadi. Shoir bu maqbarada korxonalar (workshops), binolari yaqin joylashgan shaharlar (cities with dwellings so dense), hayot lavhalari (the scenes of life) ifodalanishning tarafdori edi [1, c 2054–2055].

O'lim va abadiyatga munosabat shoirning boshqa she'rlarida ham o'z ifodasini topgan. Jumladan, U. Uitmanning harbiy xizmati yillarida yozgan she'rlaridan biri "Tundagi g'aroyi qo'riqchiligim" ("Vigil Strange I Kept on the Field One Night") nomli she'rida urush qurbonlari, jang maydonida shahid bo'lgan o'smirlarga nisbatan achinish hissi, azobli iztiroblari o'ta bosiqlik bilan o'z ifodasini topgan, qo'riqchi askar obrazi mazkur she'r markazidan o'rin olgan bo'lib, yigit tunni jangda halok bo'lgan do'sti jasadi ustida tongga qadar ko'z yosh to'kib

o'tkazadi va sahar chog'ida oxirgi manzilga kuzatadi. Mazkur she'r ham o'z do'stidan ayrilgan askar yigitning motam qo'shig'i, yig'i yo'qlovidir.

Xulosa qilib aytganda, hayot uchun o'limni rad etish, o'limdan keyin ham hayotning boshqa shakllarda davom etishini ifoda etish — bu Uitmenning barcha she'rlari-

da muhim ahamiyat kasb etgan qirrasidir. Uitmenning “Hovlimda binafshalar ochilganda” poemasi uning boshqa she'rlarida kuylagan yuksak mavzularni birlashtirib, bir-birini to'ldiradigan asosiy obrazlar ifodasini topgan ijod mahsulidir.

Adabiyotlar

1. The Norton Anthology of American Literature. Third edition / Volume 1. — W. W. Norton & Company. — New York, London, 1989.
2. Loving J. Walt Whitman: The Song of Himself. — California: University Press, 1999.
3. Miller J. Walt Whitman. New York: Twayne Publishers, Inc. 1962.
4. Van Spanckerin K. American Literature. — New York: UN Department of State, 1990.

Ibragimova Manzila Baxtiyorovna

o'qituvchi

Buxoro davlat universiteti

Ибрагимова Манзила Бахтиёровна

преподаватель

Бухарский Государственный университет

Ibragimova Manzila Bakhtiyorovna

teacher

Bukhara State University

**O'ZBEK ADABIYOTI NAMUNALARINING ANGLIYALIK
OLIMLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI**

**ИССЛЕДОВАНИЕ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
АНГЛИЙСКИМИ УЧЁНЫМИ**

**THE STUDY OF UZBEK LITERATURE
BY ENGLISH SCIENTISTS**

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek adabiyoti namunlarining angliyalik olimlar tomonidan o'rganilib, ingliz tiliga tarjima qilinganlik darajasi tahlil

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti namunalari, bevosita va bilvosita tarjimalar.

Аннотация. В статье рассматривается исследование узбекской литературы английскими учёными.

Ключевые слова: узбекская литература, прямой и косвенный перевод.

Summary. This article is dedicated to the study of Uzbek literature and its translations into English by the English scientists.

Key words: Uzbek literature, direct and indirect translation.

Мустақиллик yillarida tarjimashunoslik ancha rivojlanib, o'z oldiga katta maqsadlar qo'ygan bir paytda, o'zbek mumtoz adabiyotining dunyoga yoyilishida tarjimaning roli benihoya kattadir. Kuzatadigan bo'lsak, xorijda o'zbek adabiyoti namunalarini sevib o'qiydilar, yozuvchi va shoirlarimizning ijodini hurmat bilan tilga oladilar. Buni Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muqimiy, Furqat kabi mumtoz adabiyotimiz namoyondalari, qolaversa, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, G'afur G'ulom, Oybek, Abdulla Qahhor, Zulfiya singari o'zbek adabiyoti vakillarining ko'plab asarlari xorijiy tillarga, xususan, ingliz tiliga tarjima qilinganligi va ularning chet el kitobsevar muxlislar tomonidan o'qib kelinayotganligida ham ko'rish mumkin.

Tarixiy asarlar orasida, ayniqsa, buyuk Amir Temur qalamiga mansub asarlarning, sohibqiron haqidagi asarlarning tarjima qilinishi diqqatga sazovordir. Sohibqiron Amir Temur qalamiga mansub janr jihatidan hujjatli, tarixiy, badiiy, avtobiografik asar "Temur tuzuklari" ingliz tiliga

qilingan dastlabki tarjimalardan hisoblanadi. Chindan ham, ushbu nodir avtobiografik asarda Sohibqiron siymosi, ruhiyati, tabiati, boy shaxsiyati, insoniyligi, to'laqonli obrazi yorqin ko'rinib turadi. Uni adabiyotimizda Sohibqiron siymosi namoyon bo'lgan dastlabki asar deyish mumkin. Adabiyotimizni boyitgan, yurtimizni dunyoga tanitgan "Temur tuzuklari" XVII asrdayoq ingliz olimlarining diqqatini o'ziga tortgan edi. Ingliz sharqshunos olimi Mayor Devi Hindistonda xizmatda bo'lgan vaqtida "Temur tuzuklari"ning Abu Tolib al-Husayniy tomonidan forschaga qilingan tarjimasi bilan tanishadi va Buyuk Britaniyaga qaytgach, asarni ingliz tiliga o'girib, uni Jozef Vayt degan olim tayyorlagan forsha matni bilan bir muqovada 1783 yilda Oksfordda nashr etadi. Ushbu nashr "Temur tuzuklari" asarining dunyo bo'ylab tarqalishida katta ahamiyatga ega bo'lgan. [2]

Mirzo Muhammad Haydarning "Tarixi Rashidiy" asarini ingliz sharqshunos olimi Eduard Deni Ross 1898-yilda ingliz tiliga tarjima qildi. Ney Elias esa tarjmani tahrir qilib, unga izohlar yozdi. 1996-yilda esa olim, professor

Uiller Takston mazkur asarni ingliz tiliga qayta to'liq tarjima qildi. [2]

O'zbek adabiyotining dunyoga keng yoyilishida Zahiriddin Muhammad Bobur yaratgan "Boburnoma" ham muhim qimmat kasb etgan. "Boburnoma" asari birinchi marta 1826 yilda ingliz tiliga tarjima qilinib nashr etilgan, uni ingliz sharqshunoslari Jon Leyden bilan Viliam Erskinlar amalga oshirishgan. [3]

Asarning ikkinchi marta tarjima qilinishi ingliz olimasi Annetta Beverij nomi bilan bog'liq. 1900 yilda Buyuk Britaniyalik taniqli sharqshunos H. Beverij Haydarobodda "Boburnoma"ning bir nusxasini qo'lga kiritadi va uni faksimile shaklida 1905 yilda Londonda e'lon qiladi. Uning rafiqasi bo'lgan Annetta Beverij xonim ana shu faksimile nusxasidan inglizchaga tarjima qilish borasida uzoq mehnat qilgan. Tarjimon deyarli har bir sahifada ko'plab turkiy so'zlarni qavs ichida yoki qavssiz berib ketish bilan birga ingliz o'quvchilariga notanish so'z-iboralar, tushunchalarga batafsil izohlar ilova qiladi, ism va joy nomlari talaffuzini saqlashga urinadi". 880 sahifalik asar "Boburnoma" ingliz tilida: "Bobur esdaliklari" ("Memoirs of Babur") degan sarlavha bilan ikki jild hajmida Londondagi "Luzak End Ko" nashriyotida 1922 yilda bosilib chiqadi. [1] Ushbu tarjima keyingi yillarda yana uch marta (1970 yilda Yangi Dehlida noshirlar Nirmal D. Jeyn bilan S.K. Mehra tomonidan; 2002 yildan Pokistonda noshir Niyoz Ahmad tomonidan; 2006 yildan Hindistonda Dilip Xeyro tomonidan) nashr etildi.

"Boburnoma" asari uchinchi marotaba 1993 yilda tarjima qilindi. Harvard universitetida yiliga bir marta chiqadigan "Turkiy tadqiqotlar jurnali"ning 18-sonida Zahiriddin Muhammad Bobur Mirzoning "Boburnoma" asari asliyat nusxasi, forscha tarjimasi va Vilyam Takeston tomonidan amalga oshirilgan inglizcha tarjimasi birlikda chop qilindi. Oradan uch yil o'tib, ya'ni, 1996 yilda mazkur tarjima ikkinchi marta turli miniatyuralar va xaritalar bilan boyitilib, "Boburnoma: shahzoda va im-

perator Boburning esdaliklari" (The Baburnama. Memoirs of Babur, Prince and Emperor) degan sarlavha bilan Vashington D.C. shahrida Artur M. Sakler Galereyasi Smisoniyan instituti tomonidan chop etilgan. 2002 yilda Nyu-Yorkdagi "The Modern Library" nashriyoti esa "Boburnoma"ni uchinchi marta nashrdan chiqardi. Uilyam Takeston asarning ikkinchi nashriga ilova qilgan maqolasida, "Boburnoma" matni va tarjimalari tarixi, uni o'rganilish jarayonlari xususida so'z yuritadi. Uilyam Takeston Bobur shaxsi va sulolasi haqida o'rinli mulohazalarini bildiradi: "Tarix Boburni nafaqat Markaziy Osiyolikdek (ya'ni, turkistonlikdek) o'zligidan ayirdi, balki Bobur va uning avlodlariga, Boburni ranjitishi aniq bo'lgan "mug'ullar", ya'ni, mo'g'ul, mongol nomini berish bilan uning temuriy bo'lishdek o'zligini ham o'g'irladi" [4] Uilyam Takestonning fikricha, yevropaliklar Bobur xonadoni va mo'g'ullar orasida qandaydir bog'liqlik borligini bilganlari holda, bu bog'liqlik qandayligining aniq tagiga yetmay turib, sulolaga nomuvofiq mo'g'ul (mogol, mogul, mag'ol va h.k.) nomli variantlarni berib, bu so'zni "ulug'lik" so'ziga muqobil sifatida ishlatganlar. Uilyam Takeston tarjimasining yana bir afzallik tomoni, asar hozirgi ingliz tiliga o'g'irilgan. Shuningdek, tarjimonning nashrga Bobur hayotining xronologiyasi, qisqacha diniy-siyosiy atamalar lug'ati hamda bibliografiyasini ilova qilgan.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek adabiyoti namunalarining ingliz tiliga tarjima qilinishiga nazar tashlash mobaynida shu narsaga ishonch hosil qilish mumkinki, ham mumtoz, ham zamonaviy ma'noda, o'zbek adabiyoti sermazmun, zalvorli asarlarga bo'ydir. Adabiyotimiz namunalarini keng targ'ib etish va ingliz tiliga tarjima qilishda Mayor Devi, Eduard Deni Ross, Jon Leyden, Viliam Erskin, Annetta Beverij, Annetta Beverij singari angliyalik adabiyotshunos olimlar va tarjimonlarning qo'shgan hissalari diqqatga sazovordir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Beveridge, A.S. The Babur-nama in English (Memoirs of Babur) London, 1921.
2. Karomatov H., "Temur tuzuklari"ni O'zbekistonda o'rganish muammolari (Temuriylar davri madaniy yodgorliklari). – T., 2003.
3. Leyden, J. Memoirs of Zehir-Ed-Din Muhammed Baber / J. Leyden, E. William. London: Emperor of Hindustan, 1826.
4. Thackston, Wh. The Baburnama. Memoirs of Babur, Prince and Emperor. N. Y.: The modern library, 2002.

Majidova Zarnigor Mamadjanovna

Ingliz tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi

Buxoro davlat universiteti

Маждова Зарнигор Мамаджановна

преподаватель кафедры английского языка и литературы

Бухарский государственный университет

Majidova Z.M.

Teacher

Bukhara State University

**E. HEMINGUEY IJODIDA ZAMON
QARAMA-QARSHILIKLARINING TASVIRLANISHI
ОПИСАНИЯ ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЕЙ ВРЕМЕНИ
В ТВОРЧЕСТВЕ Э.ХЕМИНГУЭЯ
DESCRIPTIONS OF TIME'S CONTRAST
IN THE WORKS OF E. HEMINGWAY**

Annotatsiya. *E. Heminguey asarlarida zamon qarama-qarshiliklarining aks etishi o'rganildi.*

Kalit so'zlar: *zamon qarama-qarshiliklari, E. Heminguey, mahv bo'lgan avlod.*

Аннотация. *Исследованы описания противоположностей времени в творчестве Э. Хемингуэя.*

Ключевые слова: *противоположности времени, Э. Хемингуэй, потерянное поколение.*

Summary. *Description of time's contrast in the works of E. Heminguey were investigated.*

Key words: *contrast of time, E. Hemingway, lost generation.*

Amerikalik yozuvchi, jurnalist Ernest Heminguey nomini eshitmagan odam kam topilsa kerak. Amerika adabiyotida o'ziga yarasha iz qoldirgan, Birinchi jahon urushida qatnashgan yozuvchi 1920-yillarda Parij muhojirlar jamiyati a'zosi bo'lgan, 1953 yilda Pulitser, 1954-yilda "Chol va dengiz" asari va adabiyotdagi xizmatlari uchun Nobel mukofotiga loyiq deb topilgan.

Yozuvchi ijodi davr bilan, o'sha davrning ma'naviy muammolari bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Ernest Heminguey (Ernest Hemingway, 1899–1961) ijodida ushbu bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri namoyon bo'lgan. Yozuvchi ijodini haqiqiy inson biografiyasidan ajratib bo'lmaydi albatta. Garchi ushbu biografiya kitobxon ko'z o'ngida badiiy jihatdan qayta anglangan va san'atkorona o'zgartirilgan bo'lsa ham. Heminguey o'z hayotining oddiy solnomachisi yoki tarixnavisi emasdi. U yaxshi bilgan, o'z ko'zi bilan ko'rgan, boshidan kechirgan voqealar haqida yozgan. Shaxsiy hayot tajribasi esa u qurayotgan ijod qasrining poydevori bo'lib xizmat qilgan edi, xolos.

O'tgan asrning 20-yillari boshlarida Heminguey boshidan turli siyosiy va iqtisodiy qiyinchiliklarni ke-

chirayotgan boshqa Yevropa davlatlariga sayohat qilib turadi. Fashizm davlat tepasiga kelgan Italiya, Antanta tomonidan zuravonlik bilan mustamlaka qilingan Rur shular jumlasidandir. Heminguey tomonidan usha davrda yozilgan gazeta xabarlarini mustahkamlab borayotgan XX asr yozuvchisining iste'dodidan dalolat berib, uning o'z zamonasi fojealarini chuqur his qilishi, xalq tashvishlari va baxtsizligini o'z baxtsizligi deya bilishini ko'rsatadi.

20-yillarning o'rtalariga kelib Heminguey Parijda Gertruda Stayn atrofida birlashgan bir guruh yozuvchilar orasida shuhrat topadi. Amerika adabiyotshunoslari mazkur yozuvchi va tanqidchi ayolning AQSh adabiyoti rivoji, ayniqsa, Heminguey ijodiga o'tkazgan ta'siri xususida mubolag'a bilan gapiradilar.

Katta adabiyot maydoniga Heminguey o'tgan asrning 20-yillari ikkinchi yarmida kirib keldi. Shu davrda uning "Zamonamizda" (1924) nomli hikoyalar to'plami, "Quyosh chiqadi" yoki inglizcha nashrlarda "Fiesta" (1926) nomi bilan mashhur bo'lgan ilk romani hamda "Alvido, qurol!" (1929) kabi asarlari dunyo yuzini ko'radi. Bu romanlar Hemingueyning "Lost Generation", ya'ni, "mahv

bo'lgan avlod" [3, 39] ning ko'zga tashlangan ijodkorlaridan biri sifatida adabiyot tarixi zarvaraqlarida iz qoldirishiga sabab bo'ldi.

"Lost Generation"! Bu tushuncha bilan XX asrning 20-yillarida qalam tebratgan ko'pchilik adiblarning ijodlari bog'lik. Jumladan Jon Dos-Passosaning "Uch askar" (1921), E.M. Remarkning "Janubiy frontda o'zgarish yo'q" (1929), R. Oldingtonning "Qahramonning o'limi" (1929) va boshqa asarlar turli uslublarda bir shavqatsiz va achinarli mavzuni takrorlardilar — I jahon urushi maydonlarida beayyov otib o'ldirilgan yoshlarning ayanchli taqdiri hech kimni bee'tibor qoldirmasdi. Urush tugaganidan so'ng vataniga sog'-omon qaytganlar oldingidan-da ko'proq g'azablanardilar. Bu g'azabning sababi endilikda ular urush davrida insoniyat tomonidan keltirilgan qurbonlarning ulkan va bebaho bo'lganiga yana bir karra ishonch hosil qilganliklarida. Bu qurbonlar hisobidan esa urushdan so'ng o'z g'alabasini nishonlayotgan qonxo'rlar boyib ketishdi. "Mahv bo'lgan avlod" vakillari imperialistik urushni ochiq fosh etishar hamda uning xalqdan yashirinmasligi tarafdorlari edilar. Bu yo'nalish yozuvchilari millionlab odamlarni o'linga yuborganlarni ham, bu janglar hisobidan boylik ortirgan barcha imperialistik davlatlar xalqlarini ham ayblaydilar va tanqid qiladilar. Ammo "mahv bo'lgan avlod" vakillari urushni to'xtatish mumkin bo'lgan biror chorani ko'rolmas, unga qarshi kurashga ishonmas, xalq ahvolining mudhish va og'irligini ta'kidlab — kelajakda yer yuzida sodir bulajak ofatlarning oldini olib bo'lmasligini va yangi "mahv bo'lgan avlod" larning paydo bo'lishi muqarrarligi to'g'risidagi g'amgin falsafani bayon etardilar.

"Quyosh chiqadi" romanida amerika va yevropalik sayyohlar uchun yot hamda qadim zamonlardan ispan xalqiga xos bo'lgan go'zal madaniyat, bayramona kayfiyat uyg'unligini tarannum ettuvchi parchalar ko'p. Mazkur epizodlar Parij shahri qovoqxonolari, yengiltak ayollari, dunyoning turli burchaklaridan ko'chib o'tib, pariylklarga qorishib ketgan tanbal hamda eng quyi tabaqa vakillaridan bo'lgan kelgindilar to'g'risidagi tasvirlar bilan qarama-qarshilikda aks ettirilgan. Shularning o'zi "Fiesta" ni o'tkir hissiyotga boy va shu bilan birga o'ta g'amnok, urushdan keyingi achchiq hayot haqiqatlarini bayon etuvchi asarlardan biri deyishimiz uchun yetarli.

Ammo eng asosiysi kitobda ajoyib tarzda tasvirlangan bu zamon qarama-qarshiliklari emas, balki o'z obrazida janglarda millionlab halok bo'lganlar hamda bir umrga nogironlik tamg'asini o'zi bilan olib qaytgan urush qatnashchilari kechinmalarini mujassam ettiruvchi Jeyms Barns taqdiri orqali hayotning yanada chuqur va teran taqqos etilishidir.

Jismoniy nuqson orqasidan ruhiy zaiflik kelib chiqadi: Jeyms Barns o'zligini yo'qotadi, uning ichki dunyosi butunlay bo'shab qoladi. U "mahv bo'lgan avlod"ning

eng tragik qahramonlaridan biridir. U yashaydi, ichadi, chekadi, kuladi — ammo ruhan bu dunyoni u allaqachon tark etgan; hayot unga faqat mashaqqat keltiradi. Dunyoning oddiy va tabiiy xursandchiliklari uni toliqtiradi. "Mahv bo'lgan avlod" tomonidan yaratilgan biror asarda hali urushda yo'qotilgan qurbonlarni qaytarib bo'lmasligi, u yetkazgan shikastlarning bedavo ekanligi bu darajada yuksak tasvirlanmagan bo'lsa kerak. Urushdan keyingi Yevropaning befarovon turmushi, bu beayyov dunyoda yashab qolish ilinjida bo'lgan omon qolganlar iztirobi "Fiesta" ("Quyosh chiqadi") da his etiladi. Bu dahshatli voqealarga qaramasdan quyosh bu g'amgin va nochor dunyo ustida chiqaveradi.

Barnsning tavbasi "idrok oqimi" ("поток сознания" [4, 443]) deb nomlashga odat bo'lgan yangi yozuv uslubi-da ifodalangan. Heminguey bu uslubdan o'z qahramonining ichki dunyosini ochib berishda, uning og'ir kasallik holatini, hayot bilan kelishmovchiliklari sababi kabi qator muammolarini yoritishda realistik vosita sifatida foydalandi. Bular bilan bir qatorda Heminguey "Fiesta" da o'zining matnosti — ya'ni — oddiy nutq, sukunat yoki qalbni ezuvchi iboralar ortida asl ijodiy, ba'zan esa dahshatli yoki yovuz o'y-xayollari yashiringan qahramonlar fikrini kitobxonga oshkora etish san'atini yanada o'z maromiga yetkazadi. "Fiesta" da chuqur psixologik voqelikni tasvir etuvchi mahorat obrazlarning jonliligi bilan birgalikda uyg'unlashgan. Bu o'rinda shuni ko'rsatish mumkin-ki, raqsga tushib o'yin-kulgi qilayotgan, yashash uchun cheksiz kuchga ega bo'lgan xalq, ularning bayramona kayfiyatini chetdan kuzatib turgan Barns, Brett, Kon va boshqa inglizlar oldida qalbida insoniylik hissini yo'qotgan kishilarga o'xshardilar.

"Fiesta" ning grek-turk epopeyasi to'g'risidagi turli parchalarida yaqqol yoritilgan xalqning shodiyona kayfiyati mavzusi, "Alvido, qurol!" romanida keng jang maydonlarida tinchlik uchun kurashayotgan, tinka-madori qurigan, ammo hanuz darg'azab, qarshilik kuchi o'sib borayotgan ko'plab askarlar obrazlari bilan qarama-qarshilikda ifodalangan. "Fiesta" dagi Jeyms Barns obrazi hech nimaga qaramasdan o'zini yakkalanib qolgandek his etsa-da, "Alvido, qurol!" ning bosh qahramoni leytenant Genri askarlar orasida o'zini yolg'iz his etmaydi.

Ernest Hemingueyning o'ziga xos bo'lgan adabiy uslubning maqsadi "eng kamlar orasidan, eng yaxshisini olishdir". Ayni shu lavhaning o'zi ham bizga Xemingueyning gaplari qanchalik qisqa va oddiyligini, soddaligini ko'rsatadi. Uning uslubiga xos bo'lgan yana bir jihat shuki u faqat nodir sifalardangina foydalana-di; ba'zan u o'z mavzusini ta'kidlash uchun kalit iboralar takroridan yoki leytmotiv ba badiiy illyuziyalardan samarali foydalanadi, asar tilining ta'sirdor bo'lishi esa unga yana qo'l keladi. Ernest Heminguey asarlaridagi qahramonlarning, obrazlarning xususiyatlarni ochib berish

uchun ma'lum bir darajada ta'sirchanlikka amal qilindi. Til ta'sirchanligining maqsadi, obrazlarning, xarakterlarning matonatini ko'rsatish, asar qaramonlari hayotining turli baland-pastliklarini, og'ir va fojeali kunlarni ham sabot bilan yengib o'tish xususiyatlarini ochib berishdir. Bu turdagi matonat, sabr-toqat, qiyinchiliklarni mardonavor yengib o'tish Heminguey yaratgan aksariyat asarlarning bosh mavzusidir.

Heminguey o'zining dastlabki faoliyatida jamiyatga ishonmay qo'ygan odamlarning taqdiri haqida so'z yuritdi. Uning ilk asarlarida jamiyatdan ajralib qolgan inson obrazi ilgari surilgan va urush hamda urushning fojeaviy oqibati ta'sirida insonlar bir-birlariga mehsiz, bir-birlaridan ko'ngillari sovib borayotganligi yorqin misollarda aks ettirilgan.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Hemingway E. — A Farewell To Arms. — New York: Scribner's. — ISBN0-684-83788-9.
2. Tarjima san'ati. — Maqolalar to'plami. — T.: "Adabiyot va san'at". — 1973 y.
3. Solih M. Ernest Heminguey tavvaludining 85 yilligiga // Iqror. — 1979. — № 15.
4. Самарин Р. Зарубежная литература. — М.: "Высшая школа", 1978. — 433 с.

Majidova Zarnigor Mamadjanovna
Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi
Buxoro davlat universiteti

Мажидова Зарнигор Мамаджановна
преподаватель кафедры английского языка и литературы
Бухарский государственный университет

Majidova Z.M
Teacher
Bukhara State University

**PSIXOLOGIK MUHITNI IFODOLOVCHI LEYTMOTIVLARNING
“ALVIDO, QUROL!” ASARI TARJIMASIDA QAYTA YARATILISHI**
**ВОССОЗДАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЛЕЙТМОТИВОВ
В ПЕРЕВОДЕ РОМАНА “ПРОЩАЙ ОРУЖИЕ!”**
**RECREATION OF PSYCHOLOGICAL LEITMOTIVES
IN TRANSLATION OF “A FAREWELL TO ARMS”**

Annotatsiya. Psixologik muhitni ifodolovchi leytmotivlarning “Alvido, qurol!” asari tarjimasida qayta yaratilishi o'rganildi.

Kalit so'zlar: E. Heminguey, “Alvido, qurol”, psixologik muhit, leytmotiv.

Аннотация. Исследовано воссоздание психологических лейтмотивов в переводе романа “Прощай оружие!”.

Ключивые слова: Э. Хемингуэй, “Прощай оружие!”, психологическое окружение, лейтмотив.

Summary. Recreation of psychological leitmotives in translation of “A Farewell to Arms were investigated”.

Key words: E. Hemingway, “A Farewell to Arms”, psychology, leitmotive.

“Mahv bo'lgan avlod” mavzusini amerikalik yozuvchi, qator realistik asarlar avtori E. Xeminguey o'zining ikkinchi romani — “Alvido, qurol!” da davom ettiradi. Bu romanda u “mahv bo'lgan avlod” hayotining ibtidosiga, ya'ni, uning ayanchli urush haqiqatlari bilan to'qnashuviga qaytadi. Romanda yozuvchining frontda olgan taasurotlari tasvirlangan.

“Alvido, qurol!” romani taniq yozuvchi, tanqidchi, filologiya fanlari nomzodi Ibroxim G'ofurov tomonidan vosita til, ya'ni rus tili, orqali o'zbek tiliga ag'darilgan bo'lib, 1986 yilda “Yosh gvardiya” nashriyoti tomonidan bosib chiqarilgan. Mazkur maqolada romanning tarjimasini uning originali bilan solishtirishni va yomg'ir leytmotivining tarjimada qay darajada qayta yaratilganligi san'atini o'rganishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

Shakl uyg'unligi, har bir elementning muhimligi, aniq tasvirlangan psixologik muhit asarda ayniqsa yomg'ir va kuz kabi leytmotiv obrazlar yordamida yanada ta'sirli qilib yaratilgan. Leytmotivlar — voqealar rivojining davomida takrorlanadigan obrazlar va alohida detallar bo'lib, Heminguey stilistikasining o'ziga xos bayon etish

usulidir. “Alvido, qurol!” romanidagi shunday leytmotiv “yomg'ir” obrazidir.

Ernest Xemingueyning “Alvido, qurol!” asaridagi yomg'ir leytmotivi yaqinlashib kelayotgan halokat, achchiq qismat ramzidir. Asarda u ham jismoniy shikastlar, ham emotsional kurashlar va hattoki ajal kabilarning yomon xabarchisi sifatida gavalangan. Bundan tashqari yomg'ir obrazi urush va uning qatnashchilari boshdan o'tkazayotgan kechinmalariga ishora bo'lib, asardagi g'amgin, nursiz kayfiyatni yaratishda asos bo'lib xizmat qilgan. Uning ajalga o'xshashligi va asar xarakterlariga o'tkazgan ta'siri bosh qahramonning asosiy jihatlarini yoritishga ko'mak bergan. Umuman olganda yomg'ir leytmotivi asardagi ko'pchilik tragik voqealar bilan bog'liq bo'lib, u urush va u olib keladigan talofot va qurbonlarning xabarchisi rolini o'ynagan desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Boshqacha qilib aytganda, badiiy asarlarda Zamin ona siyomosiga monand qilinsa, yomg'ir obrazi aksariyat hollarda ko'z yoshi ramzidir. Ya'ni mushtipar ona farzandlari dardini biladi, biron falokat yuz bersa oldindan sezadi. Urush kabi dahshatli mahluq keltirayotgan

qurbonlarni ko'rib turgan falak larzaga kelib, tinmay ko'z yoshi to'kadi.

Roman yomg'ir bilan boshlanadi. Yomg'ir kuzning ma'yus tabiatini hamda g'am-anduh, iztirob kabi tuyg'ularni ifoda etadi.

"... in the fall when the rains came the leaves all fell from the chestnut trees and the branches were bare and the trunks black with rain". [1, 67]

"Kuz kirib, yomg'ir ketidan yomg'ir quyib borgach, kashtanlarning yaproqlari duv to'kildilarda, shohlari qipyalang'och bo'lib qoldilar, daraxtlarning tepalari yomg'irdan qorayib ketdi". [2, 92]

Bu tez-tez yog'ayotgan yomg'ir butun kitob davomida sharpasi tushib turgan o'lim tahdidi ekanligiga asar oxirida amin bo'lamiz.

Ikkinchi kitobda Heminguey yomg'irdan Ketrinning tragik va bevaqt o'limi alomatini berish va Frederikning hayotga bo'lgan munosabatini hamda uning xarakteriga xos bo'lgan ba'zi psixologik jihatlarni ifodalash maqsadida foydalanadi. Ketrin: *"I'm afraid of rain because sometimes I see me dead in it"* [1, 67], ya'ni *"Men yomg'irdan shuning uchun qo'rqamanki, ba'zan ajal meni yomg'ir yog'ib turganda oladiganday bo'ladi"* [2, 92] deb aytadi va ba'zan xuddi Frederik yomg'ir ostida o'ladiganday tuyulishini aytib davom etadi. Uning yomg'irga nisbattan bo'lgan qo'rquvi ayolning urushga qaratilgan tuyg'ularini aks ettiradi va Heminguey qahramoni doimiy o'lim tahdidi hissi bilan yashashini e'tirof etadi. Yomg'ir ostidagi daxshatli o'lim to'g'risidagi mudhish yakun asar qahramoning ajal barcha narsaning sovuq yakuni ekanligiga ishonishini namoyon etadi. Bu o'rinda Heminguey Frederik va Ketrin uchun bundanda og'irroq damlar borligiga ishora etib, *"outside it kept raining"* [1, 67], ya'ni *"yomg'ir hamon yog'ardi"* [2,92], deya davom etadi.

Yomg'ir obrazi yozuvchi tomonidan ikkinchi kitobda Frederik va Ketrinning xayrlashuv chog'ida ishlatiladi. Ular yana visol nasib etarmikan deya xayollaridan o'tkazib birgalikda tushlik qilishar ekan, asar hikoyachisi bizga xabar beradi: *"... we could hear the rain"* [1, 82]; *"Eshikda yomg'ir yog'ayotgani eshitila boshladi"*. [2, 225] Tarjima so'zma-so'z berilmagan bo'lsada, u o'zbek kitobxoniga uning ruhiyati, psixologiyasi, so'zlashuv uslubini inobatga olib yetkazilgan.

Uchinchi kitobda Frederik qandaydir ruhoniysifat bo'lib qoladi va bu uning quyidagi so'zlaridan ham anglashiladi: *"The rain stopped falling. It was colder outside and there was a mist in the trees"* [1, 88]. Bizga ma'lumki, Heminguey uzun va zerikarli jumalardan qochib, qisqa va lo'nda jumalar orqali o'quvchi ongiga kuchli ta'sir qila olgan. Mazkur parchaning tarjimada ham asl kuchini yo'qotmanganligiga guvoh bo'lamiz: *"Yomg'ir tingan edi. Havoda sovuq kuchayib, novdalar quyuq tumanga chirmandi"* [2, 235].

Yomg'ir ostida Frederik ham farzandi, ham rafiqasidan judo bo'ladi va kitob bosh qahramoning yomg'ir ostida yolg'iz o'zi mehmonxonaga qaytishi bilan yakunlanadi. Bu hamma narsaning so'nggi, yakunning urg'usi, butkul bo'shliqning qo'rqinchli oqibati va har bir inson uchun birdek shavqatsiz bo'lgan ajal edi.

Roman so'ngida biz yomg'ir leytmotivining hikoya uchun naqadar muhimligini anglaymiz. U tobora yaqinlashib kelayotgan ajal to'g'risida xabar berib, Heminguey qahramonining hayotiga kuchli ta'sir o'tkazgan va aynan u kitobxon yodiga nafaqat dunyoni, balki insonni ham ich-etidan vayronaga aylantiruvchi sovuq o'lim to'g'risidagi og'riqli eslatmani tushirib qo'ygan.

O'z uslubiga ko'ra Heminguey qahramonlarining ichki kechinmalariga tegishli bo'lgan ortiqcha izohdan qochadi. Odatda qahramonlarning ichki dunyosini ularning tashki qiyofasi orqali bayon etadi. Hemingueyning yozuvchilik texnikasini ko'rsatuvchi bir misol keltiramiz.

Ketrinning operatsiyasi natijasini kutayotgan Frederik qahvaxonaga kiradi. Bufetchi chol unga bir stakan oq sharob quyadi. Sal o'tmay Frederik undan yana bir stakan quyishini so'raydi. Bufetchi undan tong saharlab qahvaxonada nima qilib yurganini so'raydi va Genri unga xotinining ko'zi yoriyotganini aytadi.

"He poured it from the bottle slopping it over a little so some ran down on the zinc. I drank this glass, paid and went out. Outside along the street were the refuse cans from the houses waiting for the collector. A dog was nosing at one of the cans. "What do you want?" I asked and looked in the can to see if there was anything I could pull out for him there was nothing on top but coffeegrounds, dust and some dead flowers. "There isn't anything, dog," I said. The dog crossed the street. I went up the stairs in the hospital to the floor Catherine was on and down the hall to her room"[1, 164].

"U shishani azotroq ko'tarib quydi, stakan to'lib bir ozi to'kildi. Men ichib, haqqini to'lab tashqariga chiqdim. Tashqarida hamma uylarning oldida axlatchini kutib axlat idishlari turardi. Bir chelakni it iskab ko'rmakdaydi. — Senga nima kerak, — so'radim va unga biron narsa yo'qmikan deb engashib chelakni qaradim; chelakning ustida qahva quyqasi, axlat va qurigan gullardan boshqa hech narsa yo'q. — Hech vaqo yo'q, it, — dedim men. It ko'chaning narigi tomoniga o'tib ketdi. Kasalxonaga kelib Ketrin yotgan qavatga ko'tarildim va yulakdan uning eshigigacha bordim" [2, 362].

Heminguey uchun, Chexov uchun ham bo'lgani kabi, "san'atda xuddi hayotdagidek, hech narsa bexosdan sodir bo'lmasligi" fikri yaqin edi. Birinchi aktda devorda osig'liq turgan miltiq esa pyesa oxirida albatta otishi kerak. Nega vino to'kildi? Balki mazkur detal bufetchining qariligidan nishonadir?! Heminguey qahramonning hayajonlanayotganini aytmaydi, ammo biz uning ikkinchi bor vino suzishni so'raganidan buni anglab olamiz; u tinchlanib

olishi kerak. Yoki mavzuga umuman aloqasi bo'lmagan it to'grisida gap borishi ham o'z asosini topgan. Frederik asabiylashgan va tinchlanishi uchun unga suhbatdosh kerak: u boshpanisiz itga murojaat etadi. Hemingueyning romandagi uslubini "mardlarga xos oddiylik" so'zlari bilan xarakterlash mumkin. Xuddi shunday yomg'ir obrazi ham bekordan-bekor asar davomida qahramonni kuzatib bormaganining yuqoridagi misollar orqali guvohi bo'ldik. Heminguey o'zi yoritib bermoqchi bo'lgan mazmuni

yom'ir leytmotivi orqali yanada yorqin va aniq tasvirlashga hamda uni ishlatish yordamida har bir jumla kuchini kuchaytirishga erishgan. Ibrohim G'ofurov tarjimasida ham yomg'ir bilan bog'liq bo'lgan sahnalarning aksariyati mutarjimning betakror manerasini ishga solib o'girilgani ma'lum bo'ldi. Tarjimada yomg'ir leytmotivi orqali qahramonning psixologik holati, his-tuyg'ulari, uning xarakteriga xos bo'lgan jihatlar to'laligicha qayta yaratilishga erishilgan degan xulosaga keldik.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Hemingway E. — A Farewell To Arms. — New York: Scribner's. — ISBN0-684-83788-9.
2. Heminguey E. — Alvido, qurol! — Ruschadan I. G'ofurov tarjimasida. — T.: "Yosh gvardiya". — 1986 y.
3. Musayev Q. — Badiiy tarjima va nutq madaniyati. — T.: "O'qituvchi". — 1976 y.
4. Salomov G'. — Tarjima tashvishlari. — T.: "G'affur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti". — 1983 y.

Сабадаш Юлія Олександрівна

*Аспірант факультету іношомовної філології
Запорізький національний університет*

Сабадаш Юлия Александровна

*Аспирант факультета иностранной филологии
Запорожский национальный университет*

Sabadash Ul.

*Postgraduate student, the Faculty of Foreign Philology
Zaporizhzhya National University*

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО МАКРОКОНЦЕПТУ FAITH IN GOD У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНИХ ВЕРСІЙ БІБЛІЇ

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО МАКРОКОНЦЕПТА FAITH IN GOD В ДИСКУРСЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ВЕРСИЙ БИБЛИИ

EVOLUTION OF THE LINGUOCULTURAL MACROCONCEPT FAITH IN GOD IN THE ENGLISH BIBLE DISCOURSE

Анотація. У статті розкриваються вектори еволюції лінгвокультурного макроконцепту FAITH IN GOD у різночасовому дискурсі англomовних варіантів Біблії. Проаналізовано специфіка модифікації засобів вербалізації макроконцепта та його катаконцептів в умовах еволюції біблійного дискурсу, трансформація якого обумовлена зміною історико-соціо-культурного контексту.

Ключові слова: еволюція, дискурс, лінгвокультурний макроконцепт, катаконцепт, вербалізація, віра, праведність, гріховність, тексти Біблії.

Аннотация. В статье раскрываются векторы эволюции лингвокультурного макроконцепта FAITH IN GOD в дискурсе англоязычных версий Библии. Представлена специфика модификации средств вербализации макроконцепта и его катаконцептов в условиях эволюции библейского дискурса, трансформация которого обусловлена изменениями историко-социо-культурного контекста.

Ключевые слова: эволюция, дискурс, лингвокультурный макроконцепт, катаконцепт, вербализация, вера, праведность, греховность, тексты Библии.

Summary. The article attempts to represent the evolutionary vectors of the linguocultural macroconcept FAITH IN GOD in different English Biblical discourses. The author analyzes the specificity of the macroconcept and its kataconcepts verbalization in the terms of the Biblical discourse evolution, considering the changes in historical, social and cultural contexts.

Key words: evolution, discourse, linguocultural macroconcept, kataconcept, verbalization, faith, righteousness, sinfulness Bible texts.

Антропоцентричний підхід є домінуючою парадигмою сучасних лінгвістичних досліджень, спрямований на аналіз мовної системи в її тісному взаємозв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням [4; 2; 1 та ін]. Принцип пізнання еволюції людської свідомості, процесу інтерпретації поглядів та знань про світ, що фіксуються у свідомості особистості, аналіз вектору змін культурних і релігійних цінностей суспільства, різних соціальних і національних чинників життєдіяльності індивіду відбувається крізь дослідження

мови та історико-соціо-культурних особливостей, притаманних певному мовному середовищу [7; 5; 3 тощо]. Пізнати механізми когнітивних трансформацій дійсності та еволюцію структури фонових знань та досвіду, можливо, звернувшись до особистості, а саме: до процесів реструктуризації її зовнішнього та внутрішнього світу.

Уявлення про внутрішню природу особистості, що повернена до небесного, трансцендентного світу, займають важливе місце у ієрархії цінностей

біблійної антропології. ВІРА, як феномен духовного та культурного життя людини, є одним із загальних засобів відображення внутрішньої іпостасі людської істоти. КОНЦЕПТ ВІРА виступає ключовим елементом біблійного дискурсу, у якому ця концептуальна структура саме й реалізується. У залежності від зміни історико-соціо-культурного контексту біблійного дискурсу, еволюціонує концепт, що структурує свідомість (концептосферу) особистості, яка наповнюється новими смислами, у залежності від часу соціо-культурного буття людини.

Значну кількість сучасних наукових праць (Мацьків П. С., Пименова М. В., Степанов Ю. С., Скаб М. В.) присвячено дослідженню базових релігійних концептів (наприклад: Бог, Душа, Ангел, Біс, Гріх, Церков), які, у силу своєї лінгвокультурної специфіки, аналізуються з точки зору різних умов їхнього втілення. Проте дослідженню релігійного концепту, а саме: макроконцепту ВІРА, в аспекті його еволюції, приділялося недостатньо наукової уваги, що й визначає **актуальність** нашої роботи.

Метою цієї статті є дослідження векторів еволюції лінгвокультурного макроконцепту ВІРА (FAITH IN GOD) у різночасовому біблійному дискурсі, що модифікується під впливом лінгвальних та історико-соціо-культурних факторів. **Об'єктом** дослідження виступає лінгво-соціо-культурна специфіка вербалізації макроконцепту FAITH IN GOD в англомовних дискурсах Біблії. **Предметом** є вербалізатори, що об'єктивують макроконцепт FAITH IN GOD у дискурсах різних версій Святого Письма, субституції яких розкривають напрямки еволюції біблійного дискурсу та зміну механізмів репрезентації позамовного середовища, що є вербально закодованим. **Матеріалом** слугували тексти англомовних версій Біблії: King James Version (далі KJV, 1611р.), American Standard Version (ASV, 1901р.), English Standard Version (ESV, 2001р.), New International Version (NIV, 2011р.).

Дослідження **макроконцепту FAITH IN GOD** дозволяє розкрити комплексну структуру духовної сутності людини, що, перш за все, припускає визначення ставлення особистості до Бога, духовної сили його Слова та його Діян. Повернення до Бога реалізується у взаємозв'язку понять **ПРАВЕДНІСТЬ (RIGHTEOUSNESS)**, що розуміємо як дотримання Заповітів, абсолютну довіру людини Богові крізь відданість до непорушності, істинності, сталості його Слова, та **ГРІХОВНІСТЬ (SINFULNESS)**, що уявляється як «свідоме або несвідоме здійснення дії, що порушує Божественні настанови» [6]. Таким чином, аналізований макроконцепт FAITH IN GOD розкриває ставлення людини до біблійних істин, що реалізуються в бінарній опозиції **катаконцептів RIGHTEOUSNESS** та

SINFULNESS. Діахронічне дослідження їхніх вербалізаторів дозволяє простежити еволюцію механізмів моделювання змістового наповнювання зазначеного макроконцепту, що ми й пропонуємо послідовно розглянути.

Як доводять результати нашого дослідження, **катаконцепт RIGHTEOUSNESS** у межах макроконцепту FAITH IN GOD в англомовному біблійному дискурсі представлений одиницями: *prophet, saints, Lord's (God's) people, God-fearing man, just / righteous (man), to be justified / righteous, faith / (to be) faithful, (to be) holy, devout, belief, to believe, believer, thrust, fidelity* тощо, більша частина з яких характеризується сталим вживанням. Одиниця *prophet*, що репрезентує праведну людину, яка є «вісником волі Бога», відзначається найвищою рекурентністю (494 разів) та залишається незмінною в дискурсі усіх досліджуваних варіантів Біблії.

Компаративний аналіз з'ясував, що у більшості випадків субституції номінативних одиниць на позначення досліджуваного катаконцепту відбуваються на синонімічному рівні: *just man* (KJV) → *righteous man* (ASV, ESV, NIV) [Gen. 6: 9], *...shewing all good fidelity...* (KJV, ASV) → *...showing all good faith...* (ESV) → *... to show that they can be fully trusted...* (NIV) [Titus 2: 10]. Проте одиниця *saint* на позначення «святий» відзначається низьким ступенем залученості у дискурсі ESV 2001р. (82 рази у порівнянні з варіантами KJV, ASV, де вона використовується 101 раз). У дискурсі NIV 2011р. одиниця *saint* не зустрічається взагалі та субститується у бік розширення денотату одиницями *Lord's people* (NIV) [Colossians 1: 26, Acts 26: 10], *God's people* (NIV) [Revelation 13: 10], *God's holy people* (NIV) [Jude 1: 3], що в умовах політичної коректності, імовірно, пояснюється прагненням показати духовну значущість усіх людей, їхню рівність перед Богом, та відсутність потреби окремо підкреслювати «святість» однієї людини. Субституції такого плану відбуваються у рамках десакаралізації канонів біблійного дискурсу та постулює таким чином еволюційні зміни знакового змісту досліджуваних концептуальних структур.

Варто додати, вплив тенденції лінгвальної регуляції гендерної рівності виправдовує наявність субституцій мовних одиниць наступного плану: *brethren* (KJV, ASV) → *brothers* (ESV) → *believers* (NIV) [Acts 15: 32, James 3: 1], *merciful men* (KJV, ASV) → *devout men* (ESV) → *the devout* (NIV) [Isaiah 57: 1], що в умовах популяризації політичної коректності реформує канони біблійного мовлення та відзеркалює когнітивні модифікації структури свідомості представника сучасної англомовної спільноти.

Найрозповсюдженими лексичними одиницями, що наповнюють катаконцепт RIGHTEOUSNESS,

є *faith* [Matthew 15:28 Mark 5: 34, 2 Corinthians 5: 7 Galatians 3: 24], *faithful* [Hebrews 3: 2, 2: 17, Ephesians 1: 1], *holy* [Leviticus 11: 45, Isaiah 30: 11, Matthew 28:19], *belief* [2 Thessalonians 2: 13] тощо. Аналіз дискурсу різночасових варіантів Писання з'ясував випадки субституцій подібних одиниць, що корелюють з ключовими біблійними поняттями, крізь які розкривається значення «віра», а саме:

- **святість** *...neither wilt thou suffer thine Holy One to see corruption* (KJV, ASV) → *...let your holy one see corruption* (ESV) → *...nor will you let your faithful one see decay* (NIV) [Psalm 16: 10];
- **праведність** *...a God of truth and without iniquity* (KJV) → *A God of faithfulness and without iniquity* (ASV, ESV) → *A faithful God who does no wrong* (NIV) [Deuter. 32: 4];
- **чесність** *...if ye have done truly and sincerely...* (KJV) → *...if ye have dealt truly and uprightly...* (ASV) → *...if you acted in good faith and integrity...* (ESV) → *...Have you acted honorably and in good faith...* (NIV) [Judges 9: 16];
- **довіра** *... they and believed the Lord...* (KJV, ASV, ESV) → *...put their trust in him...* (NIV) [Exodus 14: 31] тощо.

Таким чином, наведені приклади розкривають специфіку еволюції засобів вербалізації досліджуваного катаконцепту RIGHTEOUSNESS. З одного боку, вектори змін не є драматичними, оскільки субституції загальних одиниць відбувається у напрямку генералізації поняття «віра» (*truth* → *holy* → *faithful*). Таким чином, внутрішній зміст катаконцепту залишається відносно сталим, що одночасно зберігає образні уявлення людини про праведність, що виникли в різні часи і в різні епохи. З іншого боку, відзначаємо вектори трансформації аналізованого катаконцепту крізь зміну погляду людини на духовну природу (*saint* → *Lord's people, brethren* → *brothers* → *believers*), що розкриває багатогранність натури людської особистості.

Пропонуємо розглянути у межах макроконцепту FAITH IN GOD актуалізацію катаконцепту SINFULNESS, що репрезентує людину, яка «навмисно порушує волю Бога, відступає від заповідей і закону Божого» [6]. Елементи, що розкривають досліджуваний катаконцепт у біблійному дискурсі, представлені рядом лексичних одиниць, а саме: *fault, sin / to sin, sinner, transgressor, wicked people, treacherous, (to be) unfaithful, to break faith, to trespass* тощо, що дозволяють надати оцінки вчинкам людини та охарактеризувати її внутрішній світ у межах дискурсу різночасових версій Біблії.

Аналіз сакрального та сучасного дискурсів досліджуваних версій Писання з'ясував, що лексеми *fault* [Exod. 5: 16, 1 Sam. 29: 3, Psalm 19: 12], *sin* [Gen. 4: 7,

18: 20, Levit. 8: 14, Numb. 29: 28, 1 Sam. 15: 25, Jerem. 17: 3], *sinner* [Psalm 26:9, Proverbs 11:31, James 4: 8, 1 Peter 4: 18], *transgressor* [Psalm 51: 13, Isaiah 53: 12, Luke 22: 37], *unjust* [Psalm 43: 1], *unbeliever* [1 Corinthians 6: 6, 2 Corinthians 6: 14] є універсальними одиницями і здебільшого залишаються незмінними.

У більшості випадків моделювання духовного обліку людини відбувається за допомогою мовних одиниць, що зазнали субституцій синонімами з ідентичною семантичною ознакою «грішний»: наприклад: *unrighteousness* (KJV, ASV, ESV) → *wickedness* (NIV) [Psalm 92: 15], *unrighteous* (KJV, ASV, ESV) → *unjust* (NIV) [Hebrews 6: 10], *unbelievers* (KJV) → *unfaithful* (ASV, ESV) → *unbelievers* (NIV) [Luke 12: 46]. У досліджуваних дискурсах біблійних версій спостерігаємо ротації одиниць, що є повними архаїзмами, що застаріли в прямому номінативному значенні, на кшталт: *infidel* «невірющий» (KJV) → *unbeliever* (ASV, ESV, NIV) [2 Corinthians 6: 15, 1 Tim.5: 8], *transgressors* «грішник» (KJV, ASV, ESV) → *sinners* (NIV) [Psalm 37: 38], проте їхня субституція сучасним еквівалентом сприяє модифікації «внутрішнього» образу біблійної людини крізь трансформацію знакового змісту катаконцепту SINFULNESS та симпліфікує розуміння тексту сучасним адресатом крізь модернізацію канонів біблійного мовлення.

Субституції лексичних одиниць на позначення гріховної людини реалізують синонімічну заміну слова та поняття, що розкривають людські пороки, об'єктивуючи негативні якості характеру, та конструюючи, таким чином, загальний образ людини у біблійному дискурсі:

- **грішник**: *sinners* (KJV, ASV, ESV) → *wicked people* (NIV) [1 Sam. 15: 18, Ecclesiastes 8: 12];
- **зрадець**: *transgressors* (KJV) → *treacherous* (ASV, ESV) → *unfaithful* (NIV) [Proverbs 2: 22];
- **правопорушник**: *transgressors* (KJV, ASV, ESV) → *lawbreakers* (NIV) [James 2: 9];
- **злочинець**: *He that is unjust...* (KJV) → *He that is unrighteous...* (ASV) → *Let the evildoer...* (ESV) → *Let the one who does wrong...* (NIV) [Rev. 22: 11] тощо.

Варто додати, що атрибутивні одиниці з семою «грішний» залучаються у сучасному біблійному дискурсі з метою підсилення емоційної напруженості, щоб довести до адресата усю негативність та гріховність такого вчинку: *For the iniquity of his covetousness...* (KJV, ASV) → *Because of the iniquity of his unjust gain...* (ESV) → *I was enraged by their sinful greed...* (NIV) [Isaiah 57: 17].

Таким чином, діахронічне дослідження вербалізаторів позитивних (катаконцепт RIGHTEOUSNESS) та негативних (катаконцепт SINFULNESS) сутностей макроконцепту FAITH IN GOD, що знаходяться

в дихотомічних відношеннях, розкриває специфіку трансформації моделі аналізованого макроконцепту в залежності від часу його формування. З одного боку, закладений у внутрішніх формах цих складових базовий концептуальний зміст залишається відносно незмінним (*prophet, God-fearing man, just / righteous, faith, belief, fault, sin, sinner, transgressor, wicked people*), оскільки транслює загальну систему цінностей і життєвих установок біблійної людини та відображає класичні принципи дотримання християнських канонів. З іншого — смислові компоненти вербалізаторів макроконцепту еволюціонують, позбавляючи макро-

концепт сакрального забарвлення (*to trespass → to break faith → to be unfaithful*) крізь впровадження політично коректних одиниць (*merciful men → devout men → the devout*) в умовах модернізації біблійного дискурсу та сучасних еквівалентів (*infidel → unbeliever*) під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників розвитку англійської мовної системи.

Наукова розвідка не є вичерпною і відкриває подальші перспективи дослідження специфіки кореляції між модифікацією лінгвокультурних концептуальних структур й історико-соціо-культурного середовища відповідного біблійного дискурсу.

Література

1. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В. В. Жайворонок // Мовознавство. — 2004. — № 5–6. — С. 23–35.
2. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики / О. О. Селіванова. — К.: Фитосоціоцентр, 1999. — 148 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М.: Наука, 1987. — 263 с.
4. Потебня А. А. Полное собрание трудов: Мысль и язык. Подготовка текста / Ю. С. Рассказова и О. А. Сычева. Комментарии Ю. С. Рассказова. — М.: Изд-во «Лабиринт», 1999. — 300 с.
5. Римашевський Ю. Соціолінгвістика і лінгвокультурологія: спільне і відмінне у підходах до вивчення взаємодії мови та культури / Ю. Римашевський // Мова і суспільство. — 2010. — Вип. 1. — С. 31–37.
6. Ринекер Ф., Майер Г. Библиейская энциклопедия Брокгауза [Электронный ресурс] / Фритц Ринекер, Герхард Майер; Пер. с нем. В. М. Ивановой, А. А. Карельского, Д. В. Щедровицкого. Кременчуг, Християтска зоря, 1999. — 1226 с. — Режим доступа: <http://logosenc.org/brokgauz>.
7. Enfield N.J. The Cambridge Handbook of Linguistic Anthropology / N.J. Enfield, Paul Kockelman, Jack Sidnell. — UK.: Cambridge University Press, 1014. — 763 p.
8. The King James Version Bible (KJV) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.biblegateway.com/versions/King-James-Version-KJV-Bible>.
9. The American Standard Version (ASV) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.biblegateway.com/versions/American-Standard-Version-ASV-Bible/#booklist>.
10. The English Standard Version (ESV) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.biblegateway.com/versions/English-Standard-Version-ESV-Bible/#booklist>.
11. New International Version (NIV) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.biblegateway.com/versions/New-International-Version-NIV-Bible/#booklist>.

Пшинка Г. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
Харківська державна академія культури, м. Харків*

Пшинка А. В.

*кандидат філософських наук, доцент
Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков*

Pshynka H. V.

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv*

РОЛЬ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ Ф. Р. ДУНАЄВСЬКОГО В РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

РОЛЬ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ Ф. Р. ДУНАЕВСКОГО В РАЗВИТИИ МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ

ROLE OF F. R. DUNAIEVSKYI'S SCIENTIFIC HERITAGE IN DEVELOPING MANAGEMENT IN UKRAINE

Розглянуто наукову спадщину видатного представника вітчизняної управлінської думки Ф. Р. Дунаєвського. Проаналізовано його концепцію управління під назвою «комплексна організація управління», яка є однією з перших, де достатньо чітко простежуються ідея системи наук про управління та ідея самостійної науки з власними проблемами і значне місце відведено функціям управління та підбору персоналу.

Ключові слова: вітчизняна управлінська думка, наука організації праці, організаційна технологія, організаційні функції, наука управління.

Рассмотрено научное наследие выдающегося представителя отечественной управленческой мысли Ф. Р. Дунаевского. Проанализирована его концепция управления под названием «комплексная организация управления», которая является одной из первых, где достаточно четко прослеживаются идея системы наук об управлении и идея самостоятельной науки с собственными проблемами и значительное место отводится функциям управления и подбора персонала.

Ключевые слова: отечественная управленческая мысль, наука организации труда, организационная технология, организационные функции, наука управления.

The article considers the scientific heritage of the outstanding representative of the national management idea F. R. Dunaievskyi. It is shown that his studies do not concede research issues of the institutes of labour of the USA and Europe; the author analyzes his management concept called "integrated management arrangements", where the idea of a system of management science and the idea of an independent science with its own challenges are clearly enough traced and the pride of place goes to the functions of management and recruitment.

Keywords: national managerial idea, management science, science of workplace management, organizational technology, organizational functions.

Постановка проблеми. У формуванні та розвитку вітчизняного менеджменту важливе значення має вивчення історичного досвіду своєї країни, оскільки одним з головних завдань, які постають перед менеджерами, є відшукати ті елементи в традиції, історії та культурі країни, які можна використовувати для модернізації системи управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження й аналіз цієї проблеми здійснювали такі вчені, як Дж. У. Дункан [4], А. І. Кредисов [6], Іцхак Адізес [1], О. П. Єгоршин [5], Ф. І. Хміль [9] та ін. Проте розгляд цих праць засвідчив, що теоретичне надбання вітчизняних науковців висвітлено недостатньо.

Мета статті — дослідити наукову спадщину видатного представника вітчизняної наукової думки Ф. Р. Дунаєвського, його концепцію управління та визначити, яку роль вона відіграє в розвитку сучасного менеджменту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рух з наукової організації праці та управління виник в Україні приблизно в той самий час, що й у США, Європі. Тому необхідно вказати на існуючу в історико-економічній літературі неточність, згідно з якою розробка наукових принципів організації праці та управління розпочалася в Україні лише після соціалістичної революції 1917 р.

Серед вітчизняних теоретиків слід виокремити професора Федора Романовича Дунаєвського (1887–1960) — видатного представника вітчизняної управлінської думки, засновника та директора одного з перших у колишньому СРСР Всеукраїнського інституту праці (м. Харків), який згодом визнали за кордоном як структуру, що не поступається за результатами досліджень інститутам праці Західної Європи.

Свою концепцію Ф. Р. Дунаєвський назвав цілісною. Підґрунтям усіх теоретичних висновків автора є його переконаність у важливості організаційного фактора.

Науковим кредо Ф. Р. Дунаєвського є принцип комплексності. У 1923 р. він з колегами по інституту, визначаючи свої позиції щодо наукової організації праці та управління, дійшов висновку про те, що можуть бути «фрагментарні» й «інтегральні» (або комплексні) підходи.

Визначивши ознаки будь-якої організаційної діяльності в людських колективах, Ф. Дунаєвський нормально вважає таку діяльність, у якій, по-перше, наявні всі перелічені функції, по-друге, кожна з функцій необхідна й достатня для здійснення всіх інших, пов'язаних з нею. Чітке розуміння ролі кожної функції та її залежності від інших, на думку науковця, має стати основою організаційної культури і базою для раціоналізаторської експертизи як побудови, так і методів управління [2, с. 24].

За широтою охоплення підхід Ф. Дунаєвського поступається багатьом підходам, які використовували його сучасники. Якщо, наприклад, О. Богданова цікавить те загальне, що є в процесах організації, які відбуваються як у природі й техніці, так і в суспільстві (тектологічне трактування), а Є. Розмировича, Л. Бизова, Е. Дрезена, М. Рудакова та ін. — виявлення ознак, притаманних управлінню як речами, так і людьми («виробниче» трактування), то Ф. Дунаєвський обмежує свої дослідження одним видом управління — управління людьми, людськими колективами.

Ф. Дунаєвський прагне до створення особливої науки організації й управління, яку називає то нау-

кою «організації праці», то «організаційною технологією», говорить про її доцільність і наполегливість, необхідні для її створення. Усвідомлюючи, що ця наука перебуває на стадії виникнення та початкового оформлення, творчий колектив харківського інституту на чолі з Ф. Дунаєвським спробував визначити її проблеми, а також обґрунтувати з іншими науками. За допомогою інтегрального, комплексного підходу до управління харків'яни виокремили певні технічні, економічні, фізіологічні та психологічні проблеми, які мають, на їх думку, розробляти відповідні науки. Це свідчить про те, що Ф. Дунаєвський, на відміну від багатьох своїх сучасників, розглядав управління як складне комплексне явище, що не обмежується одним аспектом, але при цьому не просто передбачав можливість, а вважав необхідними різноаспектні розробки. Необхідність науки управління він обґрунтував методологічно, визначивши проблеми, які не вивчали інші науки (розробка методології організаційного аналізу; розробка систем, порядку й техніки адміністрування; розробка теорії організаційного процесу в цілому тощо).

Таким чином, це одна з перших концепцій, у якій достатньо чітко простежуються ідея системи наук про управління та ідея самостійної науки з власними проблемами (навіть визначеними не завжди однаково правильно й не в повному обсязі). Слід зазначити, що в цій науці Ф. Дунаєвський суттєвого значення надавав мистецтву керівництва. Підкреслюючи важливість зразків рішень, автор зазначав: «...акумуляція вдалих рішень (доведених практикою), систематизація й узагальнення їх і постачання отриманими таким чином указівками адміністраторів є шляхом, який у разі масовості процесів стає достатньо обнадійливим» [2, с. 43]. Однак він не переоцінює методу ситуацій, правильно зазначаючи, що конкретні обставини повторюються порівняно рідко (окремі обставини можуть повторюватися доволі часто), і тому в одній сукупності обставин певне рішення може виявитися вдалим, а в іншій — помилковим.

У 1970-ті рр., як відомо, Г. Х. Попов обґрунтував концепцію науки управління виробництвом, яка набула популярності і мала два головні розділи: теорію та мистецтво керівництва. Таким чином, можна стверджувати, що вчений 20-х рр. Ф. Р. Дунаєвський зміг передбачити один із напрямів будівництва науки, який заслуговує на особливу увагу.

Особливо важливою є характеристика основних організаційних функцій, у якій центральне місце посідають розпорядчі функції. Такий акцент зумовлений тією обставиною, що, як зазначає науковець, процеси розпорядження є наймасовішими, часто трапляються кожній людині й безпосередньо її стосуються, водно-

час функції започаткування і побудови (ординації) порівняно менше помітні широким масам.

У розпорядчій функції головним є визначення підстав розпоряджень. Для обґрунтування розпоряджень керівник обов'язково повинен використовувати дані обліку, фіксуючого як зміни в усіх внутрішніх процесах, що характеризують діяльність підприємства (коливання собівартості, продуктивності, обсягу продукції, різних витрат, збуту тощо), так і зміни в усіх зовнішніх процесах, пов'язаних з діяльністю підприємства (коливання в попиті, діяльності конкурентів, ринковій кон'юктурі та ін.).

Облік, безумовно, ведеться всюди, у кожному закладі, підприємстві, організації. Але не завжди він може бути надійним фундаментом вироблюваних керівником рішень (розпоряджень).

Відзначаючи цю обставину, Ф. Дунаєвський формулює той, на його думку, мінімум вимог, яким повинен відповідати облік, щоб дійсно виконувати функцію визначення підстав для розпоряджень. Науковець навіть шість таких вимог.

1. Надійність у сенсі гарантованої точності.
2. Своєчасність отримання необхідних даних.
3. Повнота охоплення всіх тих процесів і обставин, які можуть впливати на зміст розпорядження.
4. Облік, реєстрація не просто «голих» фактів, виявлення закономірностей, впливу на них різних факторів.
5. Фоновість обліку, порівняння різних показників, коефіцієнтів з аналогічними параметрами попередніх періодів, плановими задачами, досягненнями, теоретичними можливостями й «іншими фонами».
6. Видимість, що забезпечує швидке, просте засвоєння не лише тих чи інших величин, але і їх значення та змісту (фонові графіки, синоптичні схеми тощо).

Лише такий облік, що відповідає всім означеним вимогам, може бути, на думку Дунаєвського, надійною основою для розпоряджень, які без цього нерідко залишаються лише випадковою колекцією корисних побажань. Тільки такий облік може дозволити керівникові сучасного великого підприємства знати все, що відбувається всередині й навколо нього, визначити причини несправностей, перевіряти, чи вжито заходи, щоб ці несправності подолали. Тільки така система ґрунтується в управлінні на знанні самого керованого об'єкта, тобто виконує найважливішу умову дійсної науковості управління. Отже, першочерговим завданням усіх адміністраторів є створення в керованих закладах та підприємствах «чітких розрахованих апаратів, які забезпечують облік надійний, своєчасний, повний, глибокий, фоновий та осяжний» [2, с. 34].

Важливе значення має зміст розпоряджень. На думку Дунаєвського, ідеться по суті про проектуван-

ня, створення самих розпоряджень. Свою ідею автор пояснює, використовуючи метод аналогії з технологічною галуззю. У технології інженер для вирішення завдань використовує готові формули, акумулюючи колективний досвід людства. Такі формули дозволяють інженерові замінювати винаходи конструюванням, тобто творчість — міркуванням. Дещо подібне, вважає Дунаєвський, слід створити в організаційному будівництві, для чого необхідна розробка спеціальної теорії розпоряджень. У цьому разі вітчизняний науковець талановито передбачив новий науковий напрям, який пізніше набув поширення на Заході під назвою теорії управлінських рішень, використовуючи методи формалізації із застосуванням ємного математичного апарату. Так, пояснив Дунаєвський, якщо б керівники використовували «формули розпорядження», це означало б, що в кожному випадку вони заздалегідь знали б, на які обставини їм слід зважати, щоб правильно вибрати потрібне розпорядження.

Можливість побудови «формул розпорядження» автор убачає в масовості й повторюваності процесів, що дозволяє, на його думку, частково компенсувати брак особистих «адміністративних обдарувань» визначенням експериментально проведених фіксованих методів управління. Це особливо стосується таких галузей економіки, як сільське господарство, транспорт, торгівля, які характеризуються не тільки масовістю однорідних процесів, але й порівняльною однотипністю самих операцій. Але й у промисловості, незважаючи на такий ускладнюючий фактор, як значна різноманітність її підрозділів, можливе широке використання формул. Зокрема, може бути формалізована система розпоряджень про заготівлю матеріалів, яка — у результаті аналізу споживання матеріалів зі складу і відомостей про швидкість та забезпеченість використання замовлень — може абсолютно позбавити адміністратора турбот за допомогою визначення «норм запасів» і автоматичної сигналізації про наближення критичних моментів. Можливими є й аналіз та прогноз динаміки збуту, на основі якого були б побудовані формули для регулювання самих обсягів виробництва.

Третій аспект, пов'язаний з розпорядчою функцією, — забезпечення виконання розпорядження.

Зазвичай забезпечення виконання розпоряджень у розумінні багатьох людей пов'язане з уявленнями про адміністратора, який має «тверду руку», «вольову силу» тощо. Донині ця властивість керівника є надзвичайно суттєвою і навіть вирішальною. Дійсно, яка частина населення є прихильниками сталінізму, авторитарного типу керівників? Зрозуміло, цьому явищу слід знайти адекватне пояснення. Імовірно, воно є своєрідною формою соціально-психологічної

реакції великих прошарків трудящих на панування некваліфікованих керівників, навіть якщо вони мають демократичну орієнтацію. Однак копії зазначених уявлень цілком належать до вельми віддалених епох, коли в разі неналежного господарства доводилося долати труднощі та супротив людей за допомогою єдиного методу — репресій. Найвищих меж необхідність «твердої руки», на думку Ф. Р. Дунаєвського, досягла за часів рабовласництва. Однак з підвищенням культурності й кваліфікованості керівників і підлеглих, налагодженості господарства потреба в такому адміністративно-силовому «тискові», звичайно, зменшуватиметься. В умовах наукової, раціональної організації праці, виробництва й управління, достатньої обґрунтованості управлінських рішень сама необхідність «твердої руки» є вельми сумнівною, радше, просто зникає. Репресивні методи, довів Ф. Дунаєвський, неефективні й навіть небезпечні, особливо коли вони стають повсякденними. У цьому разі небезпека полягає не тільки в тому, що постійний страх покарання діє на психіку виконавців, призводить до зниження їх психічного тону, а в тому, що вдавання до репресій швидко розбещує самого керівника, отруюючи його сили, подібно до алкоголю. Одного разу ставши на шлях репресій, він назавжди ризикує набути поганої звички реагувати репресією не тільки на ті крайні прояви агресивності, за яких репресія об'єктивно є єдиним методом вирішення проблеми, але й на всі випадки невиконання, причиною яких є невдалість або нездійсненність самого розпорядження.

Але чи можливе дотримання трудової дисципліни без репресій і страху? Якою повинна бути ідеологія дисципліни? Дунаєвський усвідомлює, що трудова дисципліна — неодмінна умова здорової роботи колективу. Але слухним є й те, що праця ще не скоро стане радісною завжди і для всіх. Природне стомлення, різні захоплення і та ін. завжди призводять до ослаблення активності виконавців, якщо не вживати належних заходів. Але яких? Настанова холодна, педантична, нещадна, орієнтована на найсуворіші стягнення за найменшу провину, і настанова тепла, уважна, але підбадьорлива, яка вимагає — це полюси. Дисципліна підбадьорлива і дисципліна страхітлива. Чим більше переважає друга, тим більше підстав уважати недостатньою особисту придатність адміністратора. Застосування радикальних методів нерідко є симптомом фактичної слабкості керівників, їх «адміністративного рахітизму». Що повинно протидіяти «твердій руці», як забезпечити виконання розпоряджень? Науковець указує два головні, на його думку, напрями, що забезпечують виконання: 1) встановлення системи автоматичного контролю за своєчасністю та якістю виконання; 2) визначення форм розпорядження, що

гарантують своєчасне прийняття необхідних заходів для перевірки виконання розпоряджень.

Таким чином, Ф. Дунаєвський дійсно зумів висловити важливі організаційні функції — функції поточного адміністрування. Але не тільки. Авторські характеристики двох інших його функцій — започаткування (ініціювання) і побудови (ординації) так само доволі цікаві і заслуговують на увагу.

Стосовно функцій започаткування. За визнанням Дунаєвського, йому довелося обмежитися лише загальними судженнями про умови і труднощі ініціації. Як відомо, творча, смілива ініціатива, особливо ініціатива масштабна, виникає поступово і часто викликає опір оточення. Чим більше уваги потребує нове починання, тим більше воно може викликати заперечення і навіть ворожнечу. Важлива ініціатива майже завжди зумовлює велику боротьбу.

У цьому разі думки Дунаєвського зводяться до того, що суспільство має прийняти стосовно функцій почину «...хоча б ту міру охорони, яку воно надає кожному окремому громадянину в захисті його майнових і особистих прав. Кожному ініціатору повинна бути надана можливість доводити правду своїх домагань не менша, ніж надається судовими законодавствами для доказів домагань майнових» [2, с. 43].

Дунаєвський сформулював і найближче практичне завдання загальнодержавного масштабу, відповідно до якого необхідно створити спеціальні установи та форми, що гарантують оцінку технічних і організаційних ініціативних проектів й винаходів у межах забезпечення розробки, випробування і здійснення тих із них, які доведуть свою соціальну доцільність.

Нарешті, ще одна група організаційних функцій, згідно з Дунаєвським, — функції побудови (ординації), важливість якої є безперечною. Перша ординаційна функція — визначення складу потрібних активностей. Ідеться про процеси формування організації, методи побудови «робочих апаратів, як виробничих, так і особливо адміністративних». Науковець зазначає, що панує цілковитий хаос, який відрізняється не тільки громіздкістю апарату, не тільки високою собівартістю продукції, але й ненадійністю апарату, постійними неточностями в роботі, такими як плутанина розпоряджень, недотримання строків, формалізм та ін. І Дунаєвський попереджає, що ми не позбудемося їх до тих пір, поки не навчимося будувати апарат так само чітко і обґрунтовано, як будуються машини.

На його думку, насамперед слід усунути хаос і впорядкувати процеси формування організаційних механізмів, забезпечуючи їх адекватними трудовими активностями. Для цього, по-перше, необхідно поступово переглянути всі наявні професії і кваліфікації й установити нормальний склад знань, навичок, умінь,

які повинні набути представники кожних професії і кваліфікації відповідно до основних вимог сучасної техніки, умов господарського розвитку, природних відмінностей людей. У результаті такої роботи буде створено кодекс кваліфікаційних норм, які становитимуть основу педагогічної системи й системи комплектування персоналу. «Тільки після повного проведення в життя такого нормування ми могли б завжди з упевненістю знати, з якого матеріалу ми будемо будувати апарат» [3]. Крім того, необхідно ретельне статистичне визначення кількісних норм праці для тих процесів, де можливе застосування методів вимірювання. Природно, ці норми повинні враховувати вплив усіх можливих факторів. На базі подібних досліджень має бути створений кодекс норм продуктивності.

Цікаво Дунаєвський розкриває і підбір виконавців. Але головна проблема організатора саме в тому і полягає, що йому доводиться будувати з того матеріалу, який є, а не з того, який він хотів би мати. Суть проблеми підбору виконавців — як уникнути цієї трудності.

Науковець правильно зазначив, що найжорсткішими і найхворобливішими проявами соціальної дисгармонії є розбіжність між трудовими потенціями людей і тією роботою, яку їм часто доводиться виконувати. Під трудовими потенціями він розумів природну схильність людини до тієї чи іншої ролі в трудовому процесі, поєднання її психічних та фізичних особливостей, життєвих сил, що робить для неї простою й доступною одну роботу і важкою і неприємною іншу. Трудові потенції різних людей різні. Одна людина може бути художником, інша — ковалем. «Третя, — зазначає автор в іншій своїй роботі, — має розум, чітко утримує в одному внутрішньому погляді сплетіння найрізноманітніших факторів, умінням комбінувати і використовувати ці факти для певних цілей, умінням розрізняти людей і знати, що кому можна доручити і як змусити виконати доручення, ясною впевненістю у своїх діях, наполегливістю серед перешкод, швидкістю і невтомністю роботи, вона відчуває себе у своїй стихії, якщо їй удається узгодити сили природи і сили людей для єдиної стрункої дії, — у неї здібності організатора» [3]. Буквально в одному реченні сформульовано немало якостей, якими має володіти кожен керівник.

На думку Ф. Дунаєвського, проблеми професійного підбору й оптимальної розстановки людей завжди повинні перебувати в полі зору керівників. Якщо люди працюють не на своєму місці, ефективність їх праці надто знижується. «Людина, яка за своїми природними даними придатна, наприклад, бути організатором, але яку соціальна доля прикувала до ковадла або верстату, буде нудитися в роботі, яка її не задо-

вольняє, як у в'язниці» [3]. Нам слід навчитися економно використовувати людський фактор.

Яким чином пропонував вирішення проблеми підбору кадрів Ф. Р. Дунаєвський? Згідно з його уявленнями, формування складу виконавців передбачає, по-перше, визначення властивостей, якими повинні відрізнятися виконавці, щоб задовольняти кваліфікаційні вимоги («професіографія»), а по-друге — розробку методів визначення наявності цих властивостей (тобто визначення кваліфікації, вміння). І той, і інший аспекти проблеми підбору, зазначав науковець, досліджені недостатньо, відсутній і сам кодекс кваліфікаційних норм. Однак і в цьому разі Ф. Дунаєвський запропонував біологічну основу для побудови вищезгаданого кваліфікаційного кодексу, поділивши всі функції на три типи: оперативність, кмітливість, винахідливість. Цікава й інша рекомендація автора, згідно з якою основні дії в підборі людей мають відбуватися не тільки і не стільки в момент комплектування підприємства, організації, а в процесі навчання і підготовки майбутніх працівників, тобто завчасно. Це, на його думку, доцільніше і більше відповідає принципам та інтересам системи господарювання.

Реалізація функції стимулювання передбачає встановлення такої системи господарювання, яка забезпечує дійсний зв'язок «між успішністю роботи і розміром її оплати», тобто зв'язок між об'єктом винагороди та «залежним від виконавця результатом роботи». Для цього необхідне створення стандартної системи об'єктивної реєстрації успішності кожного виконавця і всіх факторів, що впливають на цю успішність.

Висновки. Концепція організаційних функцій Ф. Р. Дунаєвського — перша у вітчизняній літературі спроба представити організацію як єдине ціле, комплекс функцій, що одна одну зумовлюють і в сукупності забезпечують повноту функціонування цілісної системи. Це головне теоретичне досягнення харківського вченого, і його, напевно, було б цілком достатньо для того, щоб повернути його ім'я з небуття. Але Дунаєвський не обмежувався одними лише методологічними побудовами, він, як зазначалось, визначив раціоналізаторські заходи загальнодержавного рівня, не всі з яких були утопічними. У його концепції втілено перехід від хаотичного, нетерплячого організаційного непрофесіоналізму до пов'язаної, обґрунтованої, цілісної системи основних державних заходів, які в результаті забезпечили б дійсне і кардинальне вирішення раціоналізаторської проблеми.

Вивчення й узагальнення досвіду вітчизняних теоретиків управління для визначення його ролі в процесі розвитку сучасного менеджменту є перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Адизес И. Идеальный руководитель: Почему им нельзя стать и что из этого следует: пер. с англ. / Ицхак Кальдерон Адизес. — 7-е изд. — М.: Альпина Паблишер, 2014. — 264 с.
2. Дунаєвський Ф. Р. Комплексність в організації / Ф. Р. Дунаєвський // Праці Всеукраїнського інституту праці. — Харків, 1928. — Вип. 2. — с. 3–92.
3. Дунаєвський Ф. Р. Проблеми професійного підбору / Ф. Р. Дунаєвський. — Харків, 1923. — С. 5.
4. Дункан Дж. У. Основополагающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики / Дж. У. Дункан. — М., 1996. — 224 с.
5. Егоршин А. П. Управление персоналом / А. П. Егоршин. — 4-е изд., испр. — Н. Новгород, 2003. — 720 с.
6. Кредисов А. І. Історія вчень менеджменту: підручник / А. І. Кредисов. — Київ: Знання України, 2001. — 300 с.
7. Наука управлять: з історії менеджменту: хрестоматія: навч. посіб. для студ. екон. вузів / [упоряд. І. О. Слепов]. — Київ: Либідь, 1993. — 304 с.
8. Позиція Харківського інституту праці відносно організації праці // Праці Всеукр. ін. — ту пр. — Харків, 1928. — Вип. 1. — с. 47.
9. Хміль Ф. І. Становлення сучасного менеджменту в Україні: проблеми історії та практики / Ф. І. Хміль. — Львів, 1996. — 284 с.

References

1. Adizes Ichak Kalderon. Idealnyy rukovoditel: Pochemu im nelzya stat i chto iz etogo sleduyet: per. s angl. / Ichak Kalderon Adizes. — 7-e izd. — M.: Alpina Pablisher. 2014–264 s.
2. Dunaievskiy F. R. Kompleksnist v orhanizatsii / F. R. Dunaievskiy // Pratsi Vseukrainskoho instytutu pratsi. — Kharkiv, 1928. — Vyp. 2. — s. 3–92.
3. Dunaievskiy F. R. Problemy profesiinoho pidboru / F. R. Dunaievskiy. — Kharkiv, 1923. — S. 5.
4. Duncan J. Watts. Osnovopolagayushchiye idei v menedzhmente. Uroki osnovopolozhnikov menedzhmenta i upravlencheskoy praktiki / J. Watts Duncan. — M., 1996. — 224 s.
5. Yegorshin A. P. Upravleniye personalom / A. P. Yegorshin. — 4-e izd.. ispr. — N. Novgorod. 2003. — 720 s.
6. Kredysov A. I. Istoriia vchen menedzhmentu: pidruchnyk / A. I. Kredysov. — Kyiv: Znannia Ukrainy, 2001. — 300 s.
7. Nauka upravliaty: z istorii menedzhmentu: khrestomatii: navch. posib. dlia stud. ekon. vuziv / [uporiad. I. O. Slieпов]. — Kyiv: Lybid, 1993. — 304 s.
8. Pozytsiia Kharkivskoho instytutu pratsi vidnosno orhanizatsii pratsi // Pratsi Vseukrainskoho instytutu pratsi. — Kharkiv, 1928. — Vyp. 1. — s. 47.
9. Khmil F. I. Stanovlennia suchasnoho menedzhmentu v Ukraini: problemy istorii ta praktyky / F. I. Khmil. — Lviv, 1996. — 284 s.

Pshynka H. V.

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv*

ROLE OF F. R. DUNAIEVSKYI'S SCIENTIFIC HERITAGE IN DEVELOPING MANAGEMENT IN UKRAINE

The aim of the article is to consider the scientific heritage of the outstanding representative of the national management idea F. R. Dunaievskiy, his conception of organization administration and to determine its role in developing the modern management in Ukraine.

Research Methodology. While working on the article the author used a system of methods that provides the theoretical analysis of sources on the chosen theme, and such scientific methods as systematic, the method of analysis and synthesis, generalization, comparison. One of the main methods for the study is the combination of historical and logical, the analysis of documents.

Results. The concept of organizational functions by F. R. Dunaievskiy is the first attempt in the national literature to view the organization as a singular entity, a set of functions that are mutually causal and combined to provide the completeness of functioning the integrated system. This is the main theoretical achievement of the Kharkiv scientist. F. R. Dunaievskiy identified the functions and meticulously described the recruitment principles and problems; he also stated the qualities every manager should have. It is shown that his studies do not concede research issues of the institutes of labour of the

USA and Europe; the author analyzes his management concept called «integrated management arrangements», where the idea of a system of management science and the idea of an independent science with its own challenges are clearly enough traced and the pride of place goes to the functions of management and recruitment.

Novelty. The position and role of F. R. Dunaievskiy's scientific heritage are identified. Undoubtedly, F. R. Dunaievskiy is the most prominent representative of the national management idea; besides, he is our countryman who is respectfully reputed abroad. It is shown that the movement on scientific workplace management and organization administration emerged in Ukraine at approximately the same time as in the US and Europe.

The practical significance. The research has important implications for using F. R. Dunaievskiy's scientific experience in the development of national management, - determining its features for a better understanding of the issues.

Keywords: national managerial idea, management science, science of workplace management, organizational technology, organizational functions.

Полвонов Абдужалил Саптарович

*Наманганский инженерно-педагогический институт,
г. Наманган, Узбекистан*

Тоиров Илхомжон Жураевич

*Каршинский инженерно-экономический институт,
г. Карши, Узбекистан*

Абдусаттаров Нодиржон Абдужалил огли

*Наманганский инженерно-педагогический институт,
г. Наманган, Узбекистан*

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕПЛОСТОЙКОСТИ ПОЛИУРЕТАНОВЫХ АДГЕЗИВОВ ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ДЛЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ НЕПОДВИЖНЫХ СОЕДИНЕНИЙ

Теплостойкость является важной эксплуатационной характеристикой полимерных материалов. Она определяет верхнюю допустимую температуру применения того или иного полимерного материала. При испытании на теплостойкость определяют температурный интервал перехода материала из высокоэластического состояния в вязкотекучее. Теплостойкость полиуретановых адгезивов исследовали по методике [1].

При нагреве полимера выше температурного интервала теплостойкости модуль упругости резко снижается. Поэтому по изменению модуля упругости при нагревании можно более точно определить температурный интервал теплостойкости, чем при исследовании каких-либо других характеристик полимерных материалов при воздействии температуры.

Зависимости модуля упругости полиуретановых адгезивов Вилад-11 и Вилад-11к-3 от температуры испытаний показаны на рис. 1. Модули упругости этих материалов в интервале температур 20...100°C не вызывают значительного снижения. При температуре 20°C модули упругости полиуретановых адгезивов Вилад-11 (отвержденного при 20°C и в течении 36 ч.) и Вилад-11к-3 (отвержденного при 20°C и в течении 7 суток) равны соответственно 556,2 и 638,1 МПа. При 100°C модули упругости этих материалов составляют соответственно 259,1 и 410,8 МПа, что в 2,15 и 1,55 раза меньше, чем при температуре 20°C.

Полиуретановые адгезивы, отвержденные при высоких температурах, имеют более высокие модули упругости. Модули упругости полиуретановых адгезивов Вилад-11 (отвержденного при температуре 80°C и в течении 3 ч.) и Вилад-11к-3 (отвержденного при температуре 100°C и в течении 3ч.) при температуре 20°C составляют соответственно 1022 и 109,2

МПа, что в 1,8 и 1,7 раза выше по сравнению с модулем упругости полиуретановых адгезивов, отвержденных при температуре 20°C. С увеличением температуры от 60 до 100°C наблюдается дальнейшее снижение модуля упругости, однако интенсивность снижения незначительная. При 100°C модули упругости полиуретановых адгезивов Вилад-11 и Вилад-11к-3 равны соответственно 379,8 и 498,4 МПа, что в 2,2 и 2,7 раза меньше, чем при 20°C.

Исследование температурной зависимости модуля упругости полиуретанов, полученных на основе сложных олигоэфиров различной молекулярной массы, показало, что общая аномалия температурной зависимости сохраняется независимо от молекулярной массы и наличия или отсутствия пластификаторов. При этом температурная область проявления аномалии не изменяется. Полученные данные дают нам основание считать, что температурные аномалии механических свойств полиуретанов связаны с определенными молекулярными процессами, протекающими в области температур 50...60°C.

В области температур вблизи 50°C происходят изменения свойств, связанные с конформационными переходами, обусловленными распадом части межмолекулярных связей, прежде всего водородных. Ослабления межмолекулярных связей при повышении температуры приводит к увеличению подвижности блоков и проявлению ими собственной гибкости.

Воздействие температуры вызывает изменение общего числа межмолекулярных водородных и ван-дерваальсовых связей. Распад сетки данных связей эквивалентен увеличению расстояния между узлами пространственной сетки, образованной в результате физических взаимодействий и играющей основную

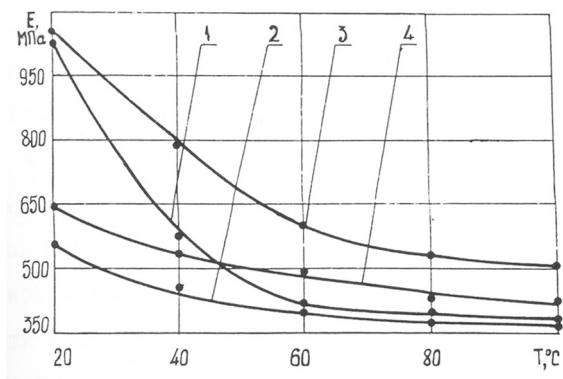

Рис. 1. Зависимости модуля упругости E от температуры испытаний:

- 1-Вилад-11 (отвержден при 20°C в течение 3 ч.); 2-Вилад-11 (отвержден при 20°C в течение 36 ч.); 3-Вилад-11к-3 (отвержден при 100°C в течение 3 ч.); 4-Вилад-11к-3 (отвержден при 20°C в течение 7 сут.)

роль в свойствах полиуретанов. Взаимодействие этого, а также из-за увеличения подвижности отрезков цепей происходит общее увеличение деформаций в области температур выше 50°C и связанное с ним понижение модуля упругости.

Таким образом, результаты исследований теплоустойчивости полиуретановых покрытий показывает, что в интервалах температур 20...100°C полиуретановые адгезивы Вилад-11 и Вилад-11к-3 находятся в высокоэластическом состоянии.

Литература

1. Polvonov A.S., Normirzaev A.R., Khabibullaev A.X., Tuxliev G.A., Shodmonov D.S., Valieva G.F. Study of physico-mechanical properties of the polyurethane adhesive. Austrian Journal of technical and Natural Sciences, № 11/12/2014. Vienna. 93–96 pg.

Бакинова Татьяна Доржиевна

*старший преподаватель кафедры менеджмента и финансов
Калмыцкий государственный университет имени Б.Б. Городовикова*

Кускеева Ольга Окаевна

*студентка
Калмыцкий государственный университет имени Б.Б. Городовикова*

Эльдьева Даяна Нарановна

*студентка
Калмыцкий государственный университет имени Б.Б. Городовикова*

Bakinova T. D.

*Senior lecturer
Kalmyk B. B. Gorodovikov State University*

Kuskeeva O. O.

*student
Kalmyk B. B. Gorodovikov State University*

Eldyaeva D. N.

*student
Kalmyk B. B. Gorodovikov State University*

КОММУНИКАЦИИ В ОРГАНИЗАЦИИ

COMMUNICATION IN ORGANIZATION

Аннотация. Роль коммуникаций очевидна как на малых фирмах, так и в мощных компаниях и корпорациях. От эффективности коммуникационных связей и взаимодействий зависит будущее не только предприятия, как хозяйствующего субъекта на рынке, но также и людей, работающих на данном предприятии, а на глобальном уровне и благополучие всей страны в целом.

Актуальность выбранной темы подчеркивается опытом зарубежных и отечественных руководителей, их заинтересованностью в изучении коммуникационных связей и их эффективному развитию, ведь одним из самых важных факторов интеграции управления является коммуникация (до 80% рабочего времени менеджеров всех уровней расходуется на те или иные виды общения).

Поскольку в нашей стране появление и становление коммуникаций (как и всего менеджмента) произошло не так давно, то огромную роль в дальнейшем их развитии играет правильный подход к изучению опыта компаний зарубежных стран и современных российских предпринимателей.

Ключевые слова: виды и уровни коммуникации, коммуникационный процесс, этапы коммуникационного процесса, препятствия

Summary. The role of communication is clear at both the small firms and powerful companies and corporations. The effectiveness of communication and interactions depend the future of not only the company as an economic entity in the market, but also people working in the enterprise, and at the global level and the welfare of the whole country.

The relevance of the chosen topic is underlined by the experience of foreign and domestic leaders, their interest in the study of communication and their effective development, it is one of the most important factors of integration management is communication (up to 80% of working time of managers at all levels spent on those or other types of communication).

Because in our country the emergence and establishment of communications (and management) took place not long ago, a huge role in further development plays the correct approach to studying the experience of companies of foreign countries and modern Russian entrepreneurs.

Keywords: types and levels of communication, communication process, stages of the communication process, obstacles.

Коммуникация — процесс обмена информацией и смысловым значением между двумя или более людьми (то есть передача информации) [1, с.312]

Виды и уровни коммуникации:

1. Внешние — коммуникации между организациями и средой (например, с потребителями — через рекламу; с государственными органами — письменные отчёты, информация по финансовым вопросам и другие сведения).

2. Формальные — определяются политикой, правилами, должностными инструкциями и осуществляются по формальным каналам. Делятся на:

- Вертикальные. Информация передается с одного уровня на другой. В свою очередь вертикальные коммуникации подразделяются на восходящие и нисходящие.
- Горизонтальные. Осуществляются между подразделениями. Предназначаются для координации их деятельности.

3. Неформальные. Не следуют общим правилам организации и осуществляются по неформальным каналам, существующим в силу личных отношений между членами организации. Канал распространения слухов.

4. Вербальные (с использованием слов) и невербальные (без использования слов).

5. Межличностные. Осуществляются путем передачи идей, фактов, намеков, ощущений, восприятий, чувств и отношений от одного лица к другому с целью получить в ответ желаемую реакцию. [4, с. 215]

Коммуникационный процесс — это обмен информацией между двумя или более людьми.

Основная цель коммуникационного процесса — обеспечение понимания информации, являющейся предметом обмена, т.е. сообщений. Однако сам факт обмена информацией не гарантирует эффективности общения участвовавших в обмене людей. Вы, конечно, сами сталкивались со случаями малоэффективного обмена информацией с друзьями, семьей, сотрудниками на работе. Чтобы лучше понимать процесс обмена информацией и условия его эффективности, следует иметь представление о стадиях процесса, в котором участвуют двое или большее число людей. [2, с. 171]

В коммуникационном процессе выделяют четыре базовых элемента:

- 1) отправитель — лицо, генерирующее идеи или собирающее информацию и передающее ее;
- 2) сообщение — информация, закодированная с помощью символов;
- 3) канал — средство передачи информации;
- 4) получатель — лицо, которому назначено информацию и которое интерпретирует ее. [1, с. 315]

Этапы коммуникационного процесса:

1. *Зарождение идеи.* Девиз этапа: «Не начинайте говорить, не начав думать».

Пример: Руководитель, желающий обменяться информацией об оценке результатов работы, должен четко понимать, что идея состоит в том, чтобы сообщить подчиненным конкретную информацию об их сильных и слабых сторонах и о том, как можно улучшить результаты их работы.

Идея не может заключаться в смутных, общих похвалах или критике поведения подчиненных.

Пример. В магазине необходимо увеличить объем продаж на 10%, чтобы получить дополнительную прибыль на совершенствование технологического процесса.

а) Исполнители должны понять, какие именно нужны изменения — увеличение объема продаж на 10%, получение дополнительной прибыли.

б) Они должны понять, почему нужны эти изменения — совершенствование технологического процесса.

в) Они должны понять, каким образом следует осуществлять эти изменения:

- расширение ассортимента товаров;
- повышение производительности труда;
- консультация покупателей;
- оказание дополнительных услуг;
- высокая культура обслуживания.

2. Кодирование и выбор канала.

Часто желательно использовать 2 и большее число средств коммуникаций в сочетании: устное + письменное сообщение делают обмен информацией более эффективным в большей части случаев — предупреждение и приказ. Однако каждый информационный обмен не должен быть письменным — поток бумаг будет неуправляемым.

Второй этап будет понятным, если представить его себе как операцию упаковки: многие хорошие продукты не находят сбыта, пока не обретут такой упаковки, которую потребитель сочтет понятной и привлекательной одновременно. Подобным образом, многие люди с прекрасными идеями не в состоянии упаковать их с помощью символов и вложить в каналы, значимые и притягательные для получателя. Когда такое происходит, идея, будь она даже распрекрасной, зачастую не находит «сбыта». (Вы обращаетесь к подчиненным, чтобы они проработали сверхурочно и в выходные дни — почему, каким образом — поощрение). [4, с. 215]

3. Передача.

На третьем этапе отправитель использует канал для доставки сообщения получателю [1, с. 316]

4. Декорирование.

Шум — всё то, что искажает смысл идеи. Источники шума, которые могут создавать преграды на пути

обмена информацией, варьируют от языка (в вербальном или невербальном оформлении) до различий в восприятии, в организационном статусе между руководителем и подчиненным.

Препятствиями при обмене информацией могут быть:

Препятствия, обусловленные восприятием. Люди реагируют не на то, что в действительности происходит, а на то, что ими воспринимается. Сообщение по разному интерпретируется в зависимости от рода занятий, специальности, в случае недоверия и антагонизма.

Руководителей высшего звена в основном поставляют позитивной информацией. Подчиненные не информируют их о плохих новостях. Основной причиной этого является страх перед наказанием. Руководитель, который не создает положительного климата в коллективе приобретает только урезанный объем информации.

Семантические барьеры обусловлены разным пониманием и толкованием слов, жестов, интонации. Слова и жесты имеют разное значение и не каждый может понять их, что вызвано разницей в образовании, квалификации, слабым знанием иностранного языка, национальными особенностями.

Невербальные преграды — это использование различных символов, кроме слов. Примерами этого является обмен взглядами, выражение лица (улыбка, непо-

нимание, поднятые брови, живой или отсутствующий взгляд, взгляд с выражением одобрения или нехваления, использование пальца, прикрытие рта рукой, дряблая внешность, интонация, моделирование голоса).

Плохой обратной связью, который снижает эффективность коммуникации. Основной причиной этого является умение слушать. Искусством эффективного слушания являются следующие средства: перестаньте разговаривать; помогите говорящему свободно высказать свое мнение; будьте терпеливы: не допускайте споров; задавайте вопросы.

Препятствия в организационных коммуникациях. Основными из них являются: искажение сообщений, информационная перегрузка руководителя; несовершенная структура управления и техника коммуникации.

Препятствия связаны с чисто физическими и психологическими моментами: усталость; слабая память, рассеянность; импульсивность, которая мешает сосредоточиться; излишняя эмоциональность; нетерпеливость.

Все это мешает одному из участников обмена информацией в полной мере донести до другого, а другому — соответствующим образом ее воспринять, что в конечном итоге отразится на качестве управленческих решений. [3, с. 173]

Список литературы

1. Дикань Н. В. Менеджмент: уч. пособ. / Н. В. Дикань, И. И. Борисенко. — К.: Знания, 2008.
2. Основы менеджмента. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. М.: Дело, 1997.
3. Руднев В. А. Менеджмент / В. А. Руднев, С. О. Гуткевич. — Изд-во «Центр учебной литературы». — 2011.
4. Шевелева В. П. Учебное пособие для подготовки к экзамену по менеджменту. — Нижний Тагил, 2009.

Баннаев Нурмухаммад Тошмаматович

ассистент;

Наманганский инженерно-педагогический институт (Узбекистан)

Султанов Улуғбек Юсуф ўғли

студент

Наманганский инженерно-педагогический институт (Узбекистан)

ПОСРЕДНИЧЕСТВО В РЕГУЛИРОВАНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Республика социально ориентированной рыночной экономики, построение демократического государства и гражданского общества, международные торговые отношения являются очень важным посредником. Посредническая деятельность на местном рынке не знаю, отношения между международной деятельности торгового посредника. Поэтому рассмотрение международного посредничества в широком смысле, ее три основные формы Мы предпочитаем, чтобы наблюдать.

Как мы все знаем, самостоятельное развитие страны на первом этапе, то есть в период с 1991 по 2000 год в реализации крупных изменений, вызвав конец централизованной командно-административной системы и принципы рыночной экономики и, прежде всего, правовой основой для создания условий.

Любое лицо, осуществляющее свою деятельность (в широком смысле) товаров (работ, услуг) заинтересованы в расширении рынка для продажи. Производители их национальный рынок после того, как мастер-в продуктах, чтобы попытаться держать другие страны. Это размер купли-продажи товаров, а также расширение новых рынков, рынки из-за высоких цен также приведет к увеличению размера прибыли.

Но хорошо разбираются в местных и международных рынках, чтобы продавать товары на внешнем рынке посредников часто бывает очень трудно. Посредством участия агентов продавца, чтобы уменьшить риск и в то же время снизить затраты, связанные с развитием рыночных возможностей страны.

В то же время, национальные и международные бизнес-практика, посредничество (экономический термин) понимается в самом широком смысле этого слова. Например, в Великобритании по сравнению с посредником «агент» используется. Агент действия принципов (продавец) соглашения способствуют формированию и реализации товаров. В то же время, некоторые из правовых систем «посредника» понима-

ется в узком смысле этого слова, и Соглашением после независимого разработчика, который способствуют созданию соглашения между сторонами.

Международная торговля посредничество в широком смысле, рассмотрение формы трех основных этапов:

1. Общий вид торговли, в которой человек (агент) плату, чтобы осуществлять свою деятельность в соответствии с заданием, предоставленных ему (торговать).

2. Вторая форма посредничества — дистрибьютора (коммерческий) в связи с посредничеством, в соответствии с дистрибьютором, чтобы покупать товары за счет своих собственных, а производитель (экспортер) непрерывно с соглашением от имени своих посредников. Распределение деятельности, в частности, в экономическом смысле торговли, включая посредничество, потому что, официально, распространитель не действует от имени другого лица, действуют независимо друг от друга без учета рисков. Тем не менее, с экономической точки зрения, дистрибьютором продукции и облегчения доставки своих товаров потребителю на постоянной основе, с тем, что это действует функцию в качестве посредника в цепочке.

3. Третья форма чистого посредничества посредничества международных торговых сделок являются менее распространенными. Эта деятельность Маклер (брокера). Маклер (брокера) и введен в эксплуатацию самостоятельной деятельности является сжимающим помочь нам. Узком смысле содержания понятия медиации что брокеры.

Торговое посредничество по вопросам национальных правовых систем, которые будут регулироваться особым образом, и могут иметь некоторые отличия.

Опосредованное Гражданским кодексом Республики Узбекистан в качестве одной из форм регулирования (глава 46, статья 832–848).

Медиация соглашение, одна сторона (посредник), вторая сторона (грузополучателя), от имени своего

собственного имени, но за счет грузополучателя или обязательства заключить договор за отдельную плату. Структура соглашения медиации в письменной форме.

Соглашение, заключенное с посредником третьей стороной о, даже если соглашение упоминается комитет или ввести его непосредственно с третьей стороной о выполнении соглашения, посредник будет иметь права и принимать на себя обязательства.

В случае аннуляции до реализации грузополучателя платить посреднические расходы представителя от этого назначения, посредник должен быть правдой, то он должен платить по труду. Эта политика делегирована задача была сделана после того, как ему стало известно или не должны быть применены к комиссии.

Международные продажи некоторых форм посредничества и функций подчиняются законам различных стран будут обсуждаться.

Агентское соглашение между Англией и Соединенными Штатами право обратиться к широкому спектру активов. Когда отношения между Агентством не принимает решения от имени лица, не являющегося человеком, но и его обязанность требовать службы лицом, который не действует как отношения, которые будут участвовать в совершении того или иного действия (визуальный. Независимый подрядчик), В результате, закон Соединенного Королевства и Соединенных Штатов, «агент» означает физическое или законного представителя какой-либо из существующих отношений применяются к (уполномоченным агентом «принципов» индивидов).

Таким образом, понятие действия агента от имени принципов наиболее общего определения является то, что это разрешение или представить себе, своих прав и обязанностей от имени юридического лица. В то же время, мы говорим, четко соглашение полномочия между агентом и принципом власти; Представьте себе силы, чтобы быть, по крайней мере, если не согласовано между ними, в соответствии с практикой коммерческого обращения, как правило, метод полномочий принцип агента. Он является уполномоченным обязательства агента по принципам ненадлежащего помочь нам.

Второй тип коммерческих агентов брокеров, торговые представители рассматривается из-за их правового статуса рассматриваются отдельно ниже.

Credere (делькредере) агент обязательства покупателя по оплате товаров по принципу выполнения обязательства выплатить эти деньги.

США, континентальной Европе, таких как закон, принципы, участвующие в купле-продаже товаров в кредит фактора, в соответствии с законом, credere агента.

Континентальный европейский представитель от своего имени или от имени другого лица право делать первостепенное значение (особенно в области торгового оборота). Это, как правило, представляют собой прямое или косвенное представление с концепцией привязанной.

В то же время, непосредственно из (справа) представляет собой по меньшей мере один человек (агент) к другому лицу (доверительному) от имени и в интересах соглашений о взаимоотношениях могут быть получены. Непрямой (наклонная) представление личности (kommissioner) сделок от своего имени, но другая сторона (грузополучателя) в пользу своего доклада.

Следует отметить, что континентальные европейские страны закон косвенно (косвенное) прямое представительство (справа) представляет Институт, который произошел давно.

В настоящее время комиссия дается наиболее общее определение понятия французского Торгового кодекса. Komissioner термин (Франция. Швейцар) в пользу грузополучателя, или от имени сообщества (во Франции. Commettant) человека.

Некоторые из законов понимания этих стран деятельности комиссии также будет расширен за счет области. Например, в соответствии с немецким торговым кодексом, комиссия сказала (Pilz. Kommissionar), товары или драгоценные бумаги в пользу другого лица от его имени, чтобы купить или продать бизнес в качестве профессионального человека.

Международное представительство второго дистрибьютора (дистрибьюторские, дилерских) (визуальный. Дистрибьюторские, дилерских), коммерческие концессии, которые представляют собой только экономический смысл.

Представление этой формы законодательства в разных странах называются по-разному. Посещение Allientriebshandler Alleinvertreter Eigenhandler Generalvertrete Konzessionar Vertriebshandler Vertragshandler условия использования и последним. Во Франции она выражается Concessionnaire де Венте эксклюзивного concessionaire, генеральный агент, агент, исключения, Италия — венд носовой кон эксклюзив, rivenditore AUTORIZZATA rappresentante исключительного использования таких терминов, как CONCESSIONARIO.

Кроме того, практика международного торгового агента, дистрибьютор, агент, продавец понятий приводит к ряду областей права, некоторые из распределителя деятельности агента эквивалентно: Иордания и Йемен это понятие к сведению, как показания; Ливан, Гватемала, Доминиканская Республика и другие страны, был организован посредником при определении правового состояния.

Важной особенностью соглашения о распределении, этот договор очень часто эксклюзивным производителем (экспортером), чтобы придумать с товарами в распределителе не может продать иностранцу. В свою очередь, этот дистрибьютор производителя с спорящих сторон обязаны продавать свою продукцию.

Дистрибьютор (продавец) будет иметь возможность до следующих функций:

- Договор о дистрибуции комплекс, в котором купли-продажи отношений, а также контракт (служебные) отношения, в частности, рекламы, обслуживания и других, а также права интеллектуальной собственности, прежде всего, вопрос о передаче будут установлены права на бренды;
- Соглашение о распределении после окончания срока действия договора и в конкретном контексте, а также в рамках ее купли-продажи были заключены соглашения;
- Официальные производители дистрибьютор (экспортеры) работать независимо друг от друга;
- Товары, продаваемые дистрибьюторского соглашения, право на собственность;
- Дистрибьютор заплатил за товар от производителя (экспортера) будет нести ответственность за полное, а товар не останется значение;
- Дистрибьютор их действий с производителем (экспортера) для прав и обязанностей, которые не будут;
- Дистрибьюторы, связанные с деятельностью в регионе, исключительное (эксклюзивное), а также в других видах деятельности дистрибьюторов не смогут участвовать в продаже или изготовителя.

Торговое представительство в третьем виде чистого посредничества, континентальной Маклер ев-

ропейских стран, в англо-американской системе прав человека «брокера» в форме юридического дела (визуально. Брокерский) Международный.

Коллекция немецкого правил торговли МакКлюр сказал, отсутствие постоянного уполномоченного контрактной основе, а также поставки товаров в пользу других лиц, продажу или покупку ценных бумаг, страхования, транспорта, судов и других коммерческих судов, участвующих в договор аренды в качестве посредника человека.

Итальянский Гражданский кодекс, МакКлюр сказал (итальянские Медиаторы), два или более лиц, с тем чтобы заключить договор с одним привязанные, но ни один из них не имеют отношения ни с кем не слушается, или человек, который считается представляют человека.

В результате, МакКлюр сказал, но это не правовые последствия торговых соглашений между обращением участников или создать условия, которые помогут человеку понять, МакКлюр не имеет юридическое значение, а те, кто проводил практические действия. С целью оказания помощи юридически значимых сделок.

Международное право торговли, торговое представительство международный Международной ассоциации производителей в качестве источника регулирования отношений крупных торговцев и производителей соответствующих форм.

Следует отметить, что международные посреднические договоры, международно-правовые документы, а также норм национального законодательства и законодательства многих стран, которые следует использовать, когда структура соглашения посредничества будет осуществляться в соответствии с императивом, чтобы установить нормы.

Литература

1. Каримов И. А. Конституция Узбекистана — прочный фундамент нашего продвижения на пути демократического общества. — Ташкент: «Узбекистан», 2010.
2. Президент Республики Узбекистан Ислам Каримов «Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и развития гражданского общества» от 12 ноября 2010 года Верховная палата Олий Мажлиса Республики Узбекистан и на совместном заседании Сената.
3. Следует предусмотреть, если международная торговля товарами посредничестве продажи, покупки или других обязательств (например, структура кредитного соглашения о принятии финансовых посредника) характер. Однако для того, чтобы облегчить понимание взаимосвязи этого раздела, соглашение о продаже товаров на международном уровне разработан в качестве инструмента для продвижения продажи товаров.
4. Гражданский кодекс: (1 мая 2007 г., с изменениями и дополнениями), официальное издание Министерства юстиции Республики Узбекистан. Форма собственности, «Справедливость, 2007. Статья 832. — с. 347.
5. S. S. Gulyamov. Международный учебник права продаж для высших учебных заведений. . Форма собственности: Shark, 2002. — с. 115.

Боковець В. В.

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна*

Боковец В. В.

Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ, Украина

Vokovets V. V.

Vinnitsa trade and economic institution KNTEU, Ukraine

**КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ
КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ НА МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ
ПРЕДПРИЯТИЯХ
CORPORATE GOVERNANCE IN THE MILK PROCESSING PLANTS**

У статті розглянуто корпоративний сектор національної економіки, який представляє собою галузь, що формує сталий розвиток не лише окремого підприємства, регіону, але і всієї країни. В Україні триває процес становлення національної моделі корпоративного управління, характерною ознакою якої є відсутність ефективних правових, організаційних важелів реалізації переваг акціонерної форми власності, дієвих механізмів корпоративного управління та реалізації інтересів всіх суб'єктів корпоративного управління. Це зумовлює необхідність оцінки якості корпоративного управління підприємством.

Ключові слова: корпорація, корпоративне управління, елементи корпоративного управління, аналіз корпоративного сектору, управління підприємством.

В статье рассмотрен корпоративный сектор национальной экономики, который представляет собой отрасль, что формирует устойчивое развитие не только отдельного предприятия, региона, но и всей страны. В Украине длится процесс становления национальной модели корпоративного управления, характерным признаком которой является отсутствие эффективных правовых, организационных рычагов реализации преимуществ акционерной формы собственности, действенных механизмов корпоративного управления и реализации интересов всех субъектов корпоративного управления. Это предопределяет необходимость оценки качества корпоративного управления предприятием.

Ключевые слова: корпорация, корпоративное управление, элементы корпоративного управления, анализ корпоративного сектору, управление предприятием.

The corporate sector of the national economy is an industry that generates sustainable development is not only an individual enterprise, the region and the entire country. In Ukraine continues the process of becoming a national model of corporate governance, a characteristic feature of which is the lack of effective legal, organizational levers realization benefits of corporate ownership, effective mechanisms of corporate governance and promote the interests of all subjects of corporate governance. It determines the need to assess the quality of corporate management.

Keywords: corporation, corporate governance, elements of corporate governance analysis of corporate sector business management.

Актуальність теми. Проблема організації корпоративного управління на вітчизняних підприємствах є досить актуальною, так як під впливом процесів глобалізації відбувається значне поширення корпоративної форми бізнесу. Сьогодні в Україні ще

не існує законодавчо закріпленого визначення корпоративного управління, що дає цілу низку запитань з даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання корпоративного управління розглядалися у працях

таких науковців як П. Друкер, Р. Монкса, Н. Міноу, П. Кочрана, С. Варгіка, Д. Тобін, П. Самуельсон, О. Вакульчик, Д. Задихайло, С. Румянцева, Л. Довгань, В. Пастухова та інших. Разом з тим в сучасних умовах розвитку менеджменту підприємства, виникає необхідність оцінки наслідків корпоративного управління та визначення його подальших напрямів удосконалення.

Мета статті. Розглянути чинники ефективності системи управління, які мають визначальне значення у поясненні специфіки типу моделі корпоративного управління та його ефективності.

Виклад основного матеріалу. Корпоративні підприємства, а саме акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю є основною формою підприємницьких структур, що забезпечують розвиток ринкової економіки, що підтверджується як світовим, так і вітчизняними досвідом [3, С. 75].

Успішна діяльність корпоративних підприємств полягає у їх доступі до інвестиційних ресурсів. Водночас вони не можуть розраховувати на довіру інвесторів та надходження зовнішнього фінансування, якщо не буде вжито заходів щодо запровадження ефективного корпоративного управління, а саме, належного захисту прав інвесторів, надійних механізмів управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності [7, С. 12].

Корпоративне управління являє собою різні механізми які тісно пов'язані між собою, а саме, економічні, соціально-психологічні, кожен з яких має особливі форми впливу на діяльність корпоративного підприємства, що відрізняє їх від інших механізмів управління.

Даний перелік не обмежується лише вказаними елементами корпоративного управління, однак дає змогу стверджувати, що корпоративне управління досить складний процес, тому потрібно ретельно підготувати об'єкта та суб'єкта управління до застосування даного елемента в управлінні. Без попередньої підготовки корпоративне управління виступає певним бар'єром у застосуванні та освоєнні.

Корпоративне управління включає в себе не лише відносини між менеджерами та інвесторами, а й всіма іншими особами, що проявляють інтерес у діяльності корпорації, та намагаються активно співпрацювати з ними.

Підприємство корпоративного типу не може існувати окремо від суспільства в якому воно здійснює свою діяльність, і кінцевий успіх його роботи залежить від роботи всіх зацікавлених осіб [2, С. 36].

Акціонери як група прагнуть здійснювати контроль за управлінням корпорацією. Коли число акціонерів велике, в кожного з них окремо мало бажання приділяти контролю багато часу та зусиль — ніхто не

бажає брати турботи управління на себе, у той час як вигода рівномірно розподіляється між усіма. Але таке відношення з боку акціонерів до управління діяльністю корпорації може вийти з-під їхнього контролю. Виходячи з цього, можна стверджувати, що головна функція корпоративного управління — забезпечити роботу корпорації в інтересах акціонерів, які надали корпорації фінансові ресурси, а також в інтересах інших зацікавлених осіб.

Переглядаючи суть корпоративного управління потрібно виділити головні риси які викликають найбільше зацікавлення у інвесторів, а саме:

- обмежена відповідальність індивідуальних інвесторів;
- можливість передачі акцій іншим особам;
- самостійність корпоративного підприємства як юридичної особи;
- централізована система управління;
- пропорційне отримання прибутку відповідно до вкладених фінансів.

До основних проблем корпоративного управління можна віднести:

- забезпечення інтересів дрібних інвесторів;
- суперечності між різними групами інвесторів;
- суперечність функцій володіння та управління діяльністю корпорації;
- пасивність акціонерів щодо участі в управлінні корпорацією;
- між виконавчими та контролюючими органами управління корпорацій [1, С. 103].

Виникнення проблем корпоративного управління спостерігається у будь-яких організаціях, підприємствах, що співпрацює з різними соціальними групами учасників виробничого та економічного процесів.

Корпоративне управління характеризується такими загальними елементами, як обґрунтованість цілей управління, відносини між різними групами учасників корпоративних відносин, забезпечення балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

Аналіз корпоративного сектору та соціально-економічних чинників ефективності корпоративного управління в економіці України засвідчив про значний вплив різної спрямованості інтересів, мотивів, стратегічних цілей корпоративних груп, задіяних у функціонуванні сучасного підприємства.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що основними тенденціями, які відбивають специфіку проблем щодо розвитку підприємств галузі, в останні роки стали:

- збільшення конкуренції на молочної сировини та товарної продукції;
- зміна підприємств за обсягами виробництва, ефективністю роботи;

- збільшення банкрутств малопотужних підприємств і процесів зміни структури корпоративної власності на підприємствах;
- посилення процесів зміни структури корпоративної власності на підприємствах;
- збільшення обсягів виробництва на підприємствах із середньою та великою потужністю за рахунок підвищення ефективності управління, удосконалення виробництва, зростання матеріаломісткості виробництва за істотного впливу сезонних коливань;
- збереження недостатнього техніко-технологічного оснащення заводів;
- концентрація виробництва молока в особистих господарствах населення, що вимагає нових організаційних схем логістичного процесу, контролю за якістю, удосконалення контрактних відносин.

На основі аналізу корпоративного сектору молочної промисловості, можна стверджувати, що посилення конкуренції призвело до різкої диференціації різних груп підприємств за господарсько-економічними показниками та стратегіями розвитку.

До основних недоліків поширених на підприємствах систем корпоративного управління можна віднести незбалансованість прав і відповідальності кожної з груп учасників корпоративних відносин, відсутність ефективних механізмів координації їх інтересів і фіксації інтересів самого підприємства як цілісного самостійного суб'єкта ринку, незначний вплив ринкових чинників на конфігурацію й представництво основних груп учасників корпоративних відносин у структурі органів і системі прийняття рішень.

Трансформація підприємств повинна здійснюватися у напрямку покращення корпоративної культури на основі сформованої місії, удосконалення, оновлення, створення системи комплексного стратегічного планування. При цьому вдосконалення корпоративного управління повинно спрямовуватися на довгостроковий розвиток підприємства, що передбачає вирішення завдань удосконалення технологій, оновлення основних фондів, підвищення професійного рівня працівників та ін.

Було здійснено оцінювання ефективності корпоративного управління на підприємствах різних типів. Дослідження методологічних і методичних аспектів проблеми показало, що існуючі підходи до оцінювання ефективності корпоративного управління (наприклад, порівняльний метод, метод оцінювання ризику корпоративного управління, фінансового стану, оцінка ринкової вартості і т.д.) мають власні обмеження. До основних критеріїв і показників таких методик відноситься можливість їх диференціації за такими напрямками:

1) економічні показники ефективності, які ґрунтуються як на кількісних, так і на якісних показниках оцінювання;

2) показники, пов'язані з оцінюванням досконалості корпоративної культури;

3) показники, які висвітлюють зміст проблеми розподілу влади на конкретному підприємстві;

4) показники організаційного змісту, які охоплюють питання процесу організації корпоративних відносин та управління [6, С. 42].

За результати досліджень, саме чинник ефективності системи управління, його організаційно-управлінські аспекти мали визначальне значення у поясненні специфіки типу моделі корпоративного управління та його ефективності. Управління обумовлене такими аспектами, як характер стратегічного управління, планування, організаційної структури управління, стан трудових ресурсів, організаційного управління, контроль, прийняття управлінських рішень, мотивацій та інші. Загальним було те, що переваги підприємств-лідерів появлялися за досконалих систем управління. Модель партнерських відносин мала вищий потенціал ефективності саме завдяки істотно вищому рівню стратегічного планування, що досягалося на основі кращого інформаційного забезпечення, моніторингу, прогнозування та моделювання чинників внутрішнього і зовнішнього середовища за використання сучасних інформаційних технологій.

Розглянемо характеристику сильних і слабких позицій молокопереробних підприємств різних груп за ефективністю корпоративного управління:

Перша група підприємств до якої відносяться низькі економічні показники характеризується відсутність реальних конкурентних переваг. Друга група підприємств включає середні показники обсягів виробництва та досить високі економічні показники. Концентрація на зростаючих сегментах ринку, наявність ефекту на масштабах виробництва, високий рівень технологій та тенденція до їх модернізації, задовільне інформаційне забезпечення, системи організаційного управління та рівня розвитку людського капіталу. До третьої групи підприємств належать лідери ринку за обсягами виробництва та високими економічними показниками. Для даної групи характерна активна динаміка позитивного іміджу у споживачів, позиції визнаних лідерів, концентрація на швидко зростаючих сегментах ринку, наявність ефекту на масштабах виробництва, високий рівень технологій та тенденція до постійного їх оновлення, наявність потужних фінансових ресурсів, тенденції до зниження собівартості, ефективний маркетинг, наявність низки унікальних конкурентних переваг, сучасне інформаційне забезпечення.

Як показали результати досліджень, саме чинник ефективності системи управління, зокрема, його організаційно-управлінські аспекти мали визначальне значення у поясненні специфіки типу моделі корпоративного управління та його ефективності. Особливості управління були обумовлені такими аспектами, як характер стратегічного управління, планування, організаційної структури управління, стану трудових ресурсів, організаційного управління, контролю, прийняття управлінських рішень, мотивацій та ін. Загальним було те, що переваги підприємств-лідерів виявлялися за досконалих систем управління. Модель партнерських відносин мала вищий потенціал ефективності саме завдяки істотно вищому рівню стратегічного планування, що досягалося на основі кращого інформаційного забезпечення, моніторингу, прогнозування та моделювання чинників внутрішнього і зовнішнього середовища за використання сучасних інформаційних технологій.

Висновки. Отже, на основі проведених досліджень можна зробити висновок, що для корпоративного управління головне — це механізми, завдяки якому забезпечується відповідальна, прозора корпоративна

поведінка та підзвітність. Й лише в галузі стратегії функції перетинаються, оскільки це питання є ключовим елементом як корпоративного управління, так й менеджменту. Необхідність в корпоративному управлінні виникає у зв'язку з обмеженими можливостями використання ринкових методів при встановленні зв'язків між діями менеджера, що від нього вимагається, та їх оплатою. Особливу складність породжує така обставина — моніторинг за діями керівників і розробка рішень у сфері корпоративного управління по суті являють собою суспільні товари, багато учасників, зацікавлені у вдосконаленні управління прагнуть мінімізувати при цьому свої зусилля. Якщо врахувати, що реальна участь в справах фірми неминуче пов'язана з істотними витратами, стане ясно, що і серед тих акціонерів, які могли б вплинути на прийняття рішень, аж ніяк не всі виявляться реально залученими в значущий процес. Сформовані в розвинених країнах особливі механізми корпоративного управління, як правило, являють собою складну ієрархічну систему стримувань і противаг. У центрі цієї складної системи виявляються відносини між власниками (стратегічного пакету) акцій та управлінським персоналом.

Список використаних джерел

1. Бандилет А. Стан і перспективи розвитку корпоративних структур власності / А. Бандилет // *Економіка України*. — 2012. — № 11. — С. 136.
2. Вакульчик О. М. Корпоративне управління: економіко-аналітичний аспект / О. М. Вакульчик. — Дніпропетровськ: Пороги, 2008. — С. 257.
3. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Фінансовий менеджмент. — Луцьк: 2009. — С. 515.
4. Мозгова Л. О. Методичні підходи до оцінки якості корпоративного управління підприємством / Л. О. Мозгова // *Materialy VI mezinarodni vedecko – prakticka conference «Dny vedy – 2010»*, (Praha, 27 brezen – 05dubna 2010 roku). — Praha, Publishing House «Education and Science», 2010. — Dil 12. *Ekonomicke vedy*. — С. 120.
5. Отенко І. П. Аналіз факторів якості корпоративного управління промислових підприємств / І. П. Отенко, Л. О. Мозгова // *Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць*. — Випуск: 252 В 6 т. Том II. — Дніпропетровськ: ДНУ — 2009. — С. 400.
6. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 554.
7. Шевчук Н. Капітал підприємства: формування та ефективність функціонування // *Ринок цінних паперів України*. — 2014. — № 5–6. — С. 156.

Гезалян Інга Арманівна

Одеський національний економічний університет

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ З ЄС

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний господарський комплекс України складається з економічних систем регіонів, кожен з яких має свої особливості складу та розвитку. Реформування економіки країни неможливе без попереднього дослідження окремих регіонів, тому метою цієї статті є аналіз зовнішньоекономічних зв'язків Одеського регіону, його сучасного стану та перспектив розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років.

При написанні статті було проаналізовано статті таких економістів, як Гладкий О., Яценко А., Якименко С., а також використано статистичні дані з Рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України і Паспорту Одеської області.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. До невирішених частин проблеми можна віднести неможливість втілити на практиці всі узгоджені програми співпраці, саме тому в статті розглянуто актуальну статистику, яка дозволяє побачити сучасний стан зовнішньоекономічних зв'язків та зробити висновки щодо потенціалу Одеського регіону.

Постановка завдання. Дослідження зовнішньоекономічних зв'язків Одеського регіону зумовлене низкою обставин, серед яких — недостатній рівень товарних зв'язків, високий інвестиційний потенціал та необхідність в активному співробітництві з країнами ЄС. Таким чином, ключовим завданням є аналіз сучасного стану зовнішньоекономічних зв'язків та визначення майбутнього вектору співпраці з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) можна розглядати як комплексну систему різнобічних форм міжнародного співробітництва держав та суб'єктів у різних галузях економіки. В сучасних умовах зовнішньоекономічні зв'язки впливають на рішення соціально-економічних проблем практично у всіх країнах світу. Цей вплив виконується як на рівні держави, так і на рівні регіонів країни. [1]

Основним фактором розвитку зовнішньоекономічної діяльності Одеського регіону є його прикордонне положення та розвиток партнерських відносин із сусідніми державами Східної Європи. З огляду на те, що транспортні послуги складають 84% у структурі експорту України, така ситуація цілком очевидна.

Одеса посідає друге місце за обсягами зовнішньоторговельного обороту. Послуги, що надаються у місті, значно впливають на розвиток відповідної сфери торгівлі на навколишніх територіях. [2]

Якщо розглядати торгівлю Одеського регіону з Європейським Союзом, у 2014 році обсяг експорту товарів до країн ЄС становив 457,1 млн.дол., або 25,7% від загального обсягу експорту, та збільшився порівняно з 2013р. на 36,6% (у 2013р. — 334,6 млн.дол., або 20,5%). Найвагомими експортні поставки товарів серед країн ЄС здійснювались до Іспанії, Нідерландів, Італії, Франції, Польщі, Бельгії.

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 685,9 млн.дол., або 29,7% від загального обсягу, та зменшився відносно 2013р. на 12,9% (у 2013р. обсяг імпорту становив відповідно 787,3 млн.дол. та 18,1%).

Серед країн ЄС найвагомими імпорتنими надходженнями товарів здійснювалися з Румунії, Німеччини, Італії, Польщі, Іспанії, Болгарії, Франції [3] (див. табл. 1.1):

Впродовж 2010–2014 років Одеська область здійснювала активну зовнішньоекономічну діяльність у сфері залучення іноземних інвестицій. За обсягом прямих іноземних інвестицій впродовж 2010–2014 років область стабільно утримувала 7-е місце серед регіонів України, збільшивши їх з 1124,9 млн дол. США у 2010 році до 1432,5 млн дол. США у 2014 році (див. табл. 1.2):

За географією надходжень структура іноземних інвестицій в регіон впродовж п'яти років суттєво не змінилася. Лідерами серед країн-інвесторів, на які припадає 75% інвестицій в економіку регіону, залишаються Кіпр, Нідерланди, Велика Британія, Сінгапур, США. На підприємствах промисловості зосереджено 527,2 млн дол. США (39,4% загального обсягу прямих інвестицій в область), у т.ч. переробної — 334,6 млн дол. США. На підприємствах транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності зосереджено 299,2 млн дол. США (22,3% загального обсягу прямих інвестицій в область). В організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, прями інвестиції становлять 159,7 млн дол. США (11,9%), у фінансову та страхову діяльність акумульовано 137,3 млн дол. США (10,3%), на будівельних підприємствах — 60,0 млн дол. США (4,5%), в оптову та роздрібну торгівлю, — 49,5 млн дол. США (3,7%). [4]

Таблиця 1.1

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами області за 2014 рік

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис.дол. США	у % до 2013 р.	тис.дол. США	у % до 2013 р.	
Австрія	2138,8	301,9	5479,0	37,0	-3340,2
Бельгія	32127,9	256,2	10867,6	77,9	21260,3
Болгарія	6528,7	125,5	44479,7	121,9	-37951,0
Велика Британія	16959,5	109,4	14816,9	49,9	2142,6
Греція	3088,0	154,9	15433,3	70,7	-12345,3
Данія	47,2	2,0	5168,0	56,5	-5120,8
Естонія	1946,6	103,2	3394,0	67,4	-1447,4
Іспанія	96254,7	233,1	44713,2	62,6	51541,5
Італія	48572,5	171,7	59440,7	90,3	-10868,2
Кіпр	11958,1	269,4	7287,5	38,3	4670,6
Латвія	1354,4	100,9	404,1	42,7	950,3
Литва	9601,6	175,8	16533,4	57,6	-6931,8
Нідерланди	72865,6	161,0	15173,0	69,6	57692,6
Німеччина	23353,6	63,1	131452,8	141,7	-108099,2
Польща	44512,8	77,1	48869,1	82,2	-4356,3
Португалія	13378,7	343,8	4669,4	78,1	8709,3
Румунія	9256,3	321,6	180982,1	95,0	-171725,8
Словаччина	1904,9	461,1	1860,9	90,5	44,0
Угорщина	4031,5	124,7	5333,8	67,2	-1302,3
Фінляндія	4779,0	16842,4	11952,9	102,1	-7173,9
Франція	45522,1	83,5	27174,8	98,0	18347,3
Чехія	3988,8	63,0	7791,8	72,9	-3803,0
Швеція	2400,3	231,0	14648,6	263,6	-12248,3

Таблиця 1.2

Динаміка надходжень прямих іноземних інвестицій наростаючим підсумком

Роки	Прямі іноземні інвестиції в регіон, млн.дол. США
2010	1124,9
2011	1120,5
2012	1629,1
2013	1671,7
2014	1432,5

Одним із важливих напрямків євроінтеграційного виміру є участь в діяльності міжнародних європейських об'єднань та організацій. Сьогодні Одеська область є єдиним регіоном України, який приймає активну участь у роботі одразу 6 міжнародних європейських організацій:

- Асамблея європейських регіонів – з 1992 року;
- Робоча співдружність придунайських країн – з 1994 року;
- Єврорегіон «Нижній Дунай»- з 1998 року;
- Асоціація європейських прикордонних регіонів – з 2001 року;

- Асамблея європейських виноробних регіонів – з 2004 року;
- Конференція приморських регіонів Європи – з 2004 року. [5]

В 2013 році розпочалася підготовка програм прикордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства на 2014–2020 роки. Одеська область буде приймати участь в таких програмах, як ППС ЄІС «Україна – Румунія» (Одеська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області – в якості основних регіонів; Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області – у якості додаткових регіонів), бюджет – 60 млн євро; і ППС ЄІС «Басейн Чорного моря» (Одеська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька та Донецька області), бюджет – 39,039 млн євро. [6]

Висновки і перспективи подальших розробок.

Зважаючи на високе місце області у рейтингу інвестиційної привабливості, доцільним також може бути активізація зусиль щодо залучення інвесторів до економіки регіону в цілому, а не лише до окремих галузей. Торгівельний потенціал Одеської області також варто використовувати в повну силу, задіявши всі

конкурентоспроможні сфери виробництва. Нарешті, варто втілити в життя всі програми співробітництва, щодо яких вже існують попередні домовленості з ЄС.

Це дозволить обрати вектор розвитку та налагодити зовнішньоекономічні зв'язки з країнами-партнерами.

Література

1. Тюріна Н. М., Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 408 с.
2. Гладкий О. В., Зовнішньоекономічні зв'язки регіонів України, матеріал з Міжнародної науково-практичної конференції, електронна версія — <https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09/зовнішньоекономічні-зв'язки-регіон/>.
3. Паспорт Одеської області, електронна версія — dair.odessa.gov.ua.
4. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України, електронна версія — <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2012/Рейтинг%20інвестиційної%20привабливості%20регіонів%202014.pdf>
5. Яценко А., Якименко С., Капуста З., Андропова А., Моніторинг відносин Україна — ЄС: регіональний вимір. Щоквартальник № 3, жовтень 2007 р.
6. <http://www.me.gov.ua/>

Голубка Михаил Михайлович
преподаватель высшей категории
Львовского кооперативного колледжа экономики и права
г. Львов, Украина

Holubka M. M.
Lecturer of the highest category
Lviv Cooperative College of Economics and Law

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И КООПЕРАТИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX–НАЧАЛО XX В): ТЕОРИЯ, ИСТОРИЯ, ЭКОНОМИКА, КООПЕРАЦИЯ

FINANCIAL, ECONOMIC AND COOPERATIVE EDUCATION IN WESTERN UKRAINE (SECOND HALF OF XIX–XX CENTURIES): THEORY, HISTORY, ECONOMY, COOPERATION

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические аспекты развития финансово-экономического и кооперативного образования через призму исторических, экономических и кооперативных факторов.

Ключевые слова: экономическое и кооперативное развитие, кооперативное движение, история экономической мысли, развитие финансово-экономического и кооперативного образования.

Annotation. The article examines the theoretical aspects of financial, economic and cooperative education in the light of historical, economic and cooperative factors.

Key words: economic and cooperative development, cooperative movement, the history of economic opinion, economic, financial and cooperative education development.

Финансово-экономическое и кооперативное образование на западноукраинских землях во второй половине XIX–начале XX в. характеризуется отдельными историко-экономическими аспектами. Соответственно, в сфере финансово-экономического и кооперативного западноукраинского образования того времени было ощутимое влияние политики.

Развитие финансово-экономического и кооперативного образования в Восточной Галичине обусловлены прежде всего эффективно продуманной системе права, а также успешным развитием экономики, нефтяной промышленности, соляной и деревообрабатывающей отрасли, функционированием мощной мукомольной системы, интенсивному развитию международной торговли, а также мелкой торговли на рынках и ярмарках [9]. Кроме того, отмена крепостного права 1848 способствовало развитию предпринимательской инициативы в сельском хозяйстве, которым, однако, все еще было сохранено экстенсивные технологии с малыми объемами инвестиций, которые способствовали недостаточному применению сельско-

хозяйственной техники и низкой производительности труда [1, с. 667].

Украинский средний класс зарождался в Восточной Галичине, конкурируя с иностранными предпринимателями в сфере промышленности, организации строительства, мобилизации капитала, а также в торговле, вливал инвестиции в экономику [7, с. 88]. В частности, до сих пор неизвестный Борислав (так называемая Галицкая Калифорния) стал известным промышленным центром добычи и переработки нефти, озокерита и газа не только Восточной Галичины, но и всей Западной Европы. Благодаря миллионным прибылям нефтепромышленники проживали в соседнем Дрогобыче, отдаленном Львове, Вене — столице Австрийской империи. Однако, наемные рабочие Галицкой Калифорнии, находясь в крайне ужасных социально-экономических и бытовых условиях, не могли протестовать и организовывать забастовки [2, с. 42].

В свою очередь, экономическое развитие Северной Буковины характеризуется неоднородностью расселения населения, большинство которого проживала

в сельской местности. Во второй половине XIX-начале XX в. земледелие и животноводство — основные занятия в Северной Буковине. В свою очередь, в городах следует отметить развитие ремесел и мануфактурной промышленности, в которой наибольшим спросом пользовались профессии кузнеца, портного, скорняка, плотника, ткача, сапожника [12, с. 88].

До начала XIX в. Северная Буковина была определена отсталой колонией Австрийской империи, поскольку уровень жизни был чрезвычайно низким среди населения. Чтобы улучшить экономическое положение Северной Буковины правительством открывались школы, создавались новые рабочие места в промышленности, нуждающихся высококвалифицированных работников, а впоследствии было отменено крепостное право в 1849 [3, с. 245].

В свою очередь, особенности экономического развития Закарпатья обусловлены тем, что Закарпатье еще с XIII в. находилось в составе Венгерского королевства, которое с XVI в. вошло в состав Австрийской империи. Напомним, что Восточная Галичина в 1772 вошла в состав Австрийской империи в результате первого раздела Польши, а Северная Буковина была оккупирована в 1775 [8]. Экономическая политика землевладельцев во II половине XIX в. по городам имела двойственный характер. Так, закарпатские города потеряли право на самоуправление, а из-за ограничений феодалами и казенными чиновниками прав горожан развитие цеховых ремесел был слабым. Кроме того, землевладельцы поощряли проведение городских ярмарок, где оживленную торговлю вели купцы, строя магазины и винные погреба [11, с. 49].

На развитие экономики Закарпатья существенно повлияли реформы по отмене крепостного права в 1848 г. И внедрение принципов налогообложения, характерных для рыночного хозяйства стран Европы. В начале XX в. Закарпатье было бедным сельскохозяйственным регионом Австро-Венгерской империи. В горах, из-за отсутствия пахотной земли, крестьяне пасли скот на плоскогорье, а также вырубали лес [10, с. 37].

Украинцы в Австрийской империи считались самой многочисленной этнической группой, однако уступали евреям, немцам, полякам и румынам по влиянию на экономические процессы. Кроме того, массовая трудовая эмиграция, трудное социально-экономическое положение, а также политика денационализации и колонизации Восточной Галиции и Северной Буковины стали факторами развития финансово-экономического и кооперативного образования украинцев [7].

В частности, юридическое освобождение крестьянства западноукраинских земель от крепостного права, хотя и открыло перспективы для индустриального

развития на новых рыночных принципах, однако малоземелье крестьян и отсутствие развитой промышленности в Австро-Венгерской империи вызвали избыток рабочей силы. Направлениями массовой эмиграции крестьян стали Канада, США, Бразилия и Аргентина, где еще были неосвоенные территории и существовала благоприятная миграционная политика. Кроме того, рабочие выезжали на сезонные заработки в Германию, Чехию, Румынию, Данию, устраиваясь чернорабочими на промышленных фабриках, шахтах и на строительстве. Эмиграция облегчила положение западноукраинских крестьян через некоторое смягчение проблемы перенаселения в сельской местности. Кроме того, эмигранты большинство заработков переводили домой, потому появились возможности для скупки земель [5, с. 66].

Стоит отметить, что Украинцы во второй половине XIX-начале XX в. осознавали, что для эффективного инвестирования собственных средств в предпринимательство необходимо создание собственных банков, сберегательных и заемных союзов, а также кредитных товариществ, в свою очередь, стало толчком для развития финансово-экономического и кооперативного образования через организацию обучения специалистов экономического профиля [4, с. 67–68].

Рост объемов торговли в Австро-Венгерской империи требовало существенного улучшения транспортировки сырьевых товаров (хлеб, калийная соль, лес, нефть, озокерит, скот и др.) И промышленных товаров (обувь, готовые фабричные изделия, машины и механизмы, одежда и др.), что стало возможным благодаря строительству железной дороги, которое также способствовало возникновению новых промышленных центров в Австро-Венгерской империи из-за снижения зависимости от сети водного транспорта. При этом развитие железнодорожного транспорта, хотя и стимулировал экономический прогресс западноукраинских земель, однако был тесно связан с состоянием производительных сил в регионах, в которых была размещена железнодорожная инфраструктура [1, с. 672].

Развитие финансово-экономического и кооперативного западноукраинского образования был обусловлен потребностями капитализации сельского хозяйства в Австро-Венгрии, поскольку большинство земель Восточной Галиции, Северной Буковины и Закарпатья имела прежде всего сельскохозяйственное назначение. В то же время, в процессе роста объемов торговли в Австро-Венгерской империи начали функционировать акционерные торговые компании, которые обусловили проявления монополизма на рынке. Учитывая эти обстоятельства, Украинцы противопоставляли кооперативные формы торговли для организации сбыта своей товарной продукции и создание

внутреннего рынка для западно промышленности. Кроме того, для успешной конкуренции с более богатыми регионами Австро-Венгерской империи крестьянские хозяйства Восточной Галиции, Северной Буковины и Закарпатья начали активно пользоваться услугами кредитования [1, 4, 5].

Финансово-экономическое и кооперативное образование во второй половине XIX-начале XX в. было обусловлено колониальным статусом земель Восточной Галичины, Северной Буковины и Закарпатья. Отмена крепостного права, активная добыча полезных

ископаемых из недр западноукраинских земель на экспорт, развитие железнодорожной инфраструктуры в пределах Австро-Венгрии способствовали массовой эмиграции малоземельных крестьян и рабочих в дальние страны, которые впоследствии стали инвесторами кооперативного движения и развития западно экономики за счет укрепления позиций крестьянских хозяйств, развития внутренней торговли товарами местного производства, а также подготовки специалистов финансово-экономического и кооперативного профиля.

Литература

1. Балабушевич Т. А. Экономическая история Украины: историко-экономическое исследование: в 2 т. / Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, К. П. Бунятян и др. ; ред. В. А. Смелый. — Т. 1. — М. : Ника-Центр, 2011. — 696 с.
2. Галик В. Социальная стратификация населения «Галицкой Калифорнии» в творческом наследии Ивана Франко / В. Галик // Проблемы гуманитарных наук. — 2014. — Вып. 34. — С. 42–52.
3. Демянчук А. С. Система факторов развития гимназического образования на Буковине (XIX — первая половина XX в.) / А. С. Демянчук // Вестник Житомирского государственного университета имени Ивана Франко. — 2014. — Вып. 6. — С. 243–248.
4. Кишакевич Л. Ю. Кооперативное движение на западноукраинских землях в конце XIX — начале XX века / Л. Ю. Кишакевич // Вестник Львовского государственного университета внутренних дел. — 2013. — Вып. 1. — С. 65–71.
5. Лановик Б. Д. Экономическая история: Курс лекций / Б. Д. Лановик, М. В. Лазарович, В. Ф. Чайковский; под ред. Б. Д. Лановик. — 4-е изд., Перераб. и доп. — М. : Викар, 2003. — 405 с.
6. Малюта А. В. Украинский рынок в экономических системах Российской и Австро-Венгерской империй второй половины XIX — начала XX в. (На примере сахарной и нефтяной промышленности) / В. Малюта // Страницы истории. — 2013. — Вып. 35. — С. 80–92.
7. Монолатий И. С. Австрийская Буковина: особенности национальных, профессиональных и языковых разделов [Электронный ресурс] / И. С. Монолатий // Й. Независимый культурологический журнал. — 2009. — № 56. — электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/monolatij1.htm>
8. Паславская Я. Особенности правового статуса западноукраинских земель в составе Австро-Венгерской империи [Электронный ресурс] / Я. Паславская // Матер. научно-практической. Интернет-конф. «Юридическая наука и практика: вызовы современности» (г. Киев, 17 сентября 2015). — Режим доступа: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1050%3A091015-18&catid=127%3A1-0915&Itemid=157&lang=ru
9. Петров Р. В. Восточная Галичина в составе Австрийской империи (историко-правовой аспект) / Р. В. Петров. — Ивано-Франковск: Прикарпат. нац. ун-т им. В. Стефаника, 2009. — 255 с.
10. Тлущак Ю. М. Налоговый аппарат монархии Габсбургов / Ю. М. Тлущак // Журнал Киевского университета права. — 2006. — № 4. — С. 33–37.
11. Товстопят Л. М. Влияние общественного строя на формирование норм права на украинских землях в составе Австро-Венгрии в VII–XVIII веках / Л. Н. Товстопят, Л. В. Кузнецова // Сравнительно-аналитическое право. — 2015. — № 2. — С. 47–49.
12. Шевченко Ф. П. Очерки по истории Северной Буковины: монография / Ф. П. Шевченко, В. М. Ботушанский, И. И. Компаниец и др. — М. : Наукова думка, 1980. — 340 с.

Кружкова Ирина Игоревна

*кандидат экономических наук, и.о. заведующего кафедрой «Бухгалтерский учет и аудит»
ФГБОУ ВО «Орловский государственный аграрный университет», г. Орел, Россия*

Аль-Обайди Ахмед Худаир Давуд

аспирант

ФГБОУ ВО «Орловский государственный аграрный университет», г. Орел, Россия

Kruzhkova I Ph.D.,

*Candidate of Economic Sciences, Acting head of the department «Accounting and Auditing»
Oryol State Agrarian University Oryol, Russia*

Al-Obaidi A.H.D,

applicant

Oryol State Agrarian University Oryol, Russia

ПРИНЦИПЫ БУХГАЛТЕРСКОГО ФИНАНСОВОГО УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ ИРАК

ACCOUNTING PRINCIPLES IN THE REPUBLIC OF IRAQ

Аннотация. В статье раскрываются основные принципы ведения бухгалтерского учета при исламской модели, отмечаются особенности религии при уплате налоговых и иных платежей в Ираке. Статья раскрывает основные термины и определения характерные для дальнейшего ведения учета и составления отчетности в исламском государстве.

Ключевые слова: учет, исламская модель учета, отчетность.

Summary. The article describes the basic principles of accounting in the Islamic model, there is particular religion upon payment of tax and other payments in Iraq. The article reveals the basic terms and definitions specific to further accounting and reporting in the Islamic state.

Key words: accounting, Islamic model accounting, statements.

Во многих азиатских культурах религия является доминирующим фактором, оказывающим существенное влияние как на духовную, так и на экономическую жизнь людей. Она не обошла своим вниманием и развитие бухгалтерского учета. Например, в исламских странах (Алжир, Афганистан, Бахрейн, Бангладеш, Гамбия, Иордания, Иран, Ирак, Йемен, Катар и др.) все действия субъекта бухгалтерского учета должны соответствовать нормам шариата как основного закона. Учетная система этих стран строится на таких принципах, как:

- принцип партнерства (мушарака);
- принцип благотворительности (садака и аукафа);
- принцип запрета определенных видов бизнеса (харам).

Поэтому арабское общество дипломированных бухгалтеров при подготовке документов, стандартизирующих практику исламского учета, учитывает как общие исламские морально-этические нормы, так и прямые указания, содержащиеся в Коране. /4/

Экономика Ирака неразрывно вплетена в ткань мусульманского общества, и на нее оказывают огромное воздействие, как общие исламские морально-этические нормы, так и прямые указания, содержащиеся в Коране и сунне и касающиеся этой сферы жизни мусульман. Именно религиозная мораль вместе с конкретными экономическими предписаниями представляет собой базис экономики Ирака и определяет ряд ее имманентных постулатов. В иракской хозяйственной системе выделяются три основополагающих принципа:

- особая налоговая система (в частности, «закат» для сунитов (от дохода платят 2,5 части, «хомус» — для шиитов платят 20 часть);
- особый порядок наследования собственности (ирс);
- запрещение ростовщичества (запрет «риба»).

Запрет на занятие определенными видами деятельности означает, что «правомерным недопустимо заниматься благоугодным». Конкретного перечня

запрещенных видов деятельности в Коране нет, но есть запреты на производство свинины, взимание процента, производство алкоголя.

В исламской учетной модели так же выделяют следующие термины: /2/:

«Мудара» — банковский продукт исламского банкинга, является аналогом;

«ширкат» — сельскохозяйственный кооператив;

«мушарака» — совместное долевое предприятие, в котором инвесторы осуществляют вложения в складчину и делят между собой полученные прибыли или убытки в соответствии с размером пая каждого участника;

«мурабаха» — торговое соглашение, при котором продавец прямо указывает затраты, понесенные им на продаваемые товары и продает их другому лицу (покупателю) с наценкой к первоначальной стоимости, которая заранее известна покупателю;

«иджара» — вид инвестиционной деятельности; ФХЖ — факты хозяйственной жизни;

«гарар» — элемент неопределенности в предмете договора или в отношении цены товара, спекулятивный риск;

«мейсир» — запрет чистой спекуляции или азартных игр, т.е. получения прибыли без усилий.

Прежде всего необходимо понимать, что построение отношений между участниками той или иной сделки на основе принципа партнерства — «мушарака». Мушарака (партнерство) — постулат исламской экономики, обусловленным запрещением взимания процентов за пользование деньгами.

Институт заката базируется на специфическом понятии исламской собственности, которое основывается на признании того, что богатство в руках людей — это богатство Бога, а люди являются лишь его управителями. А поскольку установление справедливости заповедано Кораном как главная цель наместников Аллаха (людей) на земле (Коран 57:25) и, следовательно, предполагает справедливое распределение дарованного мусульманину Богом богатства, то он обязан разделить его с теми, кто не преуспел в стяжании материальных благ. В то время как в промышленно развитых странах налоги рассматриваются как неизбежное зло, которое необходимо всеми законными, а зачастую и нелегитимными средствами избегать, в чем налогоплательщикам оказывают значительную помощь бухгалтеры и аудиторы, в исламе, наоборот, подчеркивается важность уплаты максимально возможной суммы заката. Такое странное, с точки зрения жителей западных стран, поведение объясняется тем, что закат трактуется не просто как религиозная обязанность, но и как акт богослужения, ибо закат является займом, выданным Аллаху, за ко-

торый он воздаст многократно в потустороннем мире (Коран 2:245), и средством, позволяющим установить справедливость на земле, которая в Коране рассматривается как самый важный после таухид (единобожие) принцип ислама, следовательно, минимизация заката для мусульманина является недопустимой.

Закат — первоначально имел благотворительный характер, позднее превратился в религиозную обязанность. На закат имеют право: неимущие, бедняки, сборщики заката, рабы, заключающие письменное соглашение о самовыпуске и проездные, не имеющие средств для возвращения домой. «Закат» является обратным от запрета «Риба»

«Закат альфетр» — платится в течении месяца рамадана 3 кг фиников, ким-миш, муки, либо определенную сумму аналогичной стоимости этих продуктов.

«Закат эльмаль» — это денежные суммы, которые уплачивают очень богатые люди, исповедующие одно из течений ислама (суниат) ориентировочно 2, 5% от суммы дохода. «Хомус» — платят богатые люди, исповедующие одно из течений ислама (шиит) в сумме 20% своего дохода.

Образование и развитие современного финансового рынка Ирака обусловлено необходимостью создания специальной системы бухгалтерского учета, которая должна удовлетворять потребностям иракских банков и страховых компаний, использующих особые финансовые технологии. Эта ситуация определила необходимость в реформировании национальных бухгалтерских и аудиторских стандартов, отражающих реально сложившиеся экономические отношения. Отсутствие стандартизации является главным препятствием роста исламской экономической системы и формирования информационного обеспечения управления.

В настоящее время не существует общей системы регулирования бухгалтерского учета в странах распространения ислама, в том числе и Ираке, каждая страна имеет свою систему регулирования. Однако можно выделить общие черты и общие уровни регулирования хозяйственных процессов и бухгалтерского учета, что связано с международной интеграцией данных стран.

Международный уровень связан с развитием идеи панисламизма, результатом которой являются интеграционные процессы исламских стран в целях создания единственной мусульманской уммы. Результатом данных процессов является создание и эффективное функционирование Организации исламской конференции. Странами — членами данной организации принят ряд международных документов и деклараций, в которых размещены положения о развитии социально-экономических отношений в мусульманском мире. /1/

Состав и структура исламской финансовой отчетности не отличаются от финансовой отчетности, публикуемой западными компаниями, а имеющиеся особенности первой продиктованы шариатом, предъявляющим специфические требования к раскрытию учетной информации. Следовательно, системы западного и исламского учета, в которых в большинстве случаев используются идентичные методы оценки пассивов и активов, в то же время разнятся в вопросах раскрытия учетной информации.

Исламская модель бухгалтерского учета является одним из альтернативных направлений развития бухгалтерского учета в условиях глобализации, поскольку призвана решить ряд назревших социально-экономических проблем /3/:

- повышение социальной защищенности общества;
- преодоление безработицы и бедности;

- повышение социальных стандартов;
- внедрение в экономические отношения принципов социальной справедливости;
- повышение экологической безопасности как отдельной страны, так и мира в целом;
- построение бескризисного общества через систему снижения влияния отдельных субъектов на национальную и мировую экономику в целом.

Проанализированные нами особенности исламской хозяйственной системы обусловили по мере ее развития создание специфических исламских финансовых институтов, сформировавших особые финансовые технологии, которые в конечном итоге потребовали разработки новых принципов и правил ведения учета и составления отчетности.

Литература

1. Грицишен Д. А. Регулирование бухгалтерского учета в мусульманских странах: общая характеристика // Международный бухгалтерский учет. 2011. N15. С. 56–68.
2. Евдокимов В. В., Грицишен Д. А. Развитие теоретико-методологических основ исламской модели бухгалтерского учета // Международный бухгалтерский учет. 2012. N20. С. 53–64.
3. Евдокимов В. В., Грицишен Д. А. Исламская модель бухгалтерского учета в преодолении социально-экономических последствий глобализации // Международный бухгалтерский учет. 2012. N41. С. 60–68.
4. Кувалдина Т. Б. Национальная культура и традиции: влияние на модели бухгалтерского учета // Аудиторские ведомости. – 2014. N8 С. 48–52.

Ohanesian A. S.

Student

Odessa National University of Economics

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MARITIME CONTAINER SHIPPING

Summary. *The purpose of this article is to analyze the international instruments in the field of regulation of international maritime container traffic.*

Key words: *maritime container shipping, bills of lading, The Hague-Visby Rules, convention, technical requirements, carrier, owner of the cargo.*

Formulation of the problem. States interested in merchant shipping, during all times gave close attention to the development of legislation, which regulates shipping. But the rapid development of maritime container shipping, providing international character needed to develop new methods of regulation. This led to the emergence of legal rules, which regulate this kind of transport by sea.

Analysis of studies and publications in recent years. Legal regulation of international maritime container traffic is primarily made of international acts and rules of national law. It should be noted that the problem of legal regulation of international maritime container traffic in the scientific literature highlighted not enough. Some key aspects reflected in scientific works of S.I. Denisenko, T. R. Chukhrai and A. V. Jushko.

Highlighting of unsolved aspects of the problem. Considering the current development of maritime container traffic and their importance for the efficiency of world trade, the legal regulation of maritime container traffic at the international level needs further research.

The main material research. At the present stage of international maritime container shipping has several international treaties governing their implementation.

Firstly, the International Convention for the Unification of Certain Rules relating to bills of lading, signed in August 25, 1924 in Brussels, known as the Hague rules [4]. This Convention applies to bills of lading or any similar document and all goods except live animals and cargo carried on the deck of the ship. Until recent times, 4/5 of sea container transportation of cargo carried on vessels sailing under the flags of the countries – parties to the Convention, or countries that have incorporated its basic rules into national law. The main significance of the Hague Rules is setting a minimum liability of carriers, they thus quite clearly divide risks between carrier and owner of the cargo, and this created the basis for cargo insurance and liability insurance [7, c. 315].

Secondly, Protocol of changes in the International Convention for the Unification of Certain Rules relating to bills of lading, signed at Brussels on August 25, 1924, commonly known as Visby Rules [6]. The main provisions of the Protocol are following: founded that the carrier can not deny bill of lading, if the bill of lading submitted to third holder in good faith; provides the ability to extend the statute of limitations; deadline for submission of recourse. The changed rule on limitation of liability of the carrier, introduced the so-called “dual system” – 10 thousand francs Poincare for a place or unit, or 30 francs per 1 kg gross weight lost or damaged goods, whichever amount is higher. Resolved the issue and the procedure of limitation of liability for the carriage of cargo in the container when used container, pallet or similar transport device, the number of sites listed in the bill of lading as packed in such adaptation is considered the number of seats for the purpose of limiting liability. The Protocol specifies that the carrier has no right to use the limitation of liability if the damage appeared to result from the action or omission of the carrier committed with intent to cause damage or recklessly and with knowledge of the possibilities of causing damage [8, c. 171].

Thirdly, the UN Convention on commercial maritime transportation of goods, adopted in Hamburg in 1978, with the entry into force on 1 January 1992 [2]. According to the Convention, the carrier is liable for damage resulting from the loss or damage and delay in its delivery, unless he proves that he, his servants or agents took all measures to avoid the circumstances that caused the loss, damage or delays and their consequences. Unlike the Hague Rules the basic rule of liability set out in a positive manner and includes an indicative list of circumstances that exempt the carrier from responsibility. Additionally founded, that the carrier is responsible for the delay in delivery. However, the carrier is no longer able to get rid of responsibility under “navigation error.” With the

principle of liability for guilt made only one exception: the carrier is not liable in cases where the loss, damage or delay in delivery resulted from measures to rescue lives and reasonable measures to salvage property at sea. There is one exception given by presumption of fault of the carrier, namely, if the loss or damage occurred by fire, the carrier is liable only if the person who claims the requirement proves that the fire occurred through the fault of the carrier, its employees or agents [7, c. 316].

Fourthly, the International Convention for Safe Containers of 1972, which is the basis for international regulation of containerized cargo [3]. The Convention defines container as handling equipment to certain permanent characteristics and formulated the basic technical requirements to its structure. The annexes, which are an integral part of set rules for inspection, testing, maintenance and clearance of containers for use. Each new container must pass the appropriate certification. According to the document, the international container shipments can only be containers admitted qualification and supervisor of one of the countries that acceded to the Convention.

Fifthly, Customs Convention on Containers, 1972 [5], whose purpose is harmonization of procedures and rules for crossing state borders laden and empty containers. It consists of four parts: basic text containing the general provisions provided temporary importation of containers, the rules of admission of containers for transport under Customs seal, provided signature, ratification, acceptance, approval and accession to the Convention; and three Annexes (Regulations on labeling containers; Procedures temporary admission; The use of containers in internal traffic). In addition, since the container is re-

usable transport equipment optimally convenient, versatile and economical to use this Convention by simplifying and harmonizing domestic laws and bringing them to the best international denominator contributes to the implementation of foreign trade [1, c.102]. Customs Convention determines the conditions of temporary admission and procedure for the temporary use of containers in foreign territory; contains rules and procedures of access equipment to transport under customs seal. By adopting the document, members of the international container cargo agreed to consider temporarily imported and thus not subject to import duty containers specified in the sales contract as backward. Such a container can stay in a foreign country is not more than 3 months and operated internally accordance with the Customs Convention. Each container, which is involved in international cargo transportation and admitted, as required by the Customs Convention to transport under customs seal, should be labeled.

Conclusions and prospects for further development. Consequently, modern base and regulation of international maritime container traffic represented by five major international instruments: the International Convention for the Unification of Certain Rules relating to bills of lading, known as the Hague rules, change the Protocol on the International Convention for the Unification of Certain Rules known worldwide as Visby Rules; UN Convention on maritime transportation; Customs Convention on Containers, and the International Convention for safe containers. Further research requires analysis of national legislation for the regulation of international maritime container traffic.

References

1. Денисенко С. І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі С. І. Денисенко. — Одеса, 2015. — 287 с.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення вантажів 1978 року (Гамбурзькі правила) від 31.03.1978 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_391
3. Міжнародна конвенція про безпечні контейнери від 02.12.1972 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://docs.dtkr.ua/ua/doc/1014.3002.0>
4. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент від 25.08.1924 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_221
5. Митна конвенція, що стосується контейнерів, від 02.12.1972 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c34
6. Протокол об изменении Международной конвенции об унификации некоторых правил о коносаментах, подписанной в Брюсселе 25 августа 1924 года (Правила Висби) от 23 февраля 1968 года. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://nra.iplex.com.ua/doc.php?code=896_010
7. Чухрай Т. Р. Міжнародно-правове та національне регулювання перевезення вантажу морським транспортом / Т. Р. Чухрай // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 51. — С. 314–320.
8. Юшко А. Правове регулювання перевезення вантажу морським транспортом / А. Юшко // Актуальні проблеми держави і права. — 2008. — Вип. 42. — С. 170–175.

Оспанова Салтанат Маратовна

Магистрант

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

Ospanova S. M.

Undergraduate

Academician E. A. Buketov Karaganda State University

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

THEORY OF CONSUMER BEHAVIOR IN THE INTERNET

Аннотация. *Исследованы теоретические аспекты поведения потребителей в сети интернет.*

Ключевые слова: *интернет, потребитель, поведение.*

Summary. *The theoretical aspects of consumer behavior in the internet.*

Keywords: *consumer, behavior, internet.*

В последние десятилетия прошлого века в мировой экономике стали наблюдаться новые аспекты. Причиной этому послужило то, что человечество шагнуло в новую стадию развития, которая называется постиндустриальное общество. Это общество, в котором физический труд уступает лидирующие позиции интеллектуальной деятельности, экономика переориентируется с широкомасштабного производства товаров на производство услуг. Главными производственными ресурсами значатся знания, информация и научные достижения. Человеческий капитал и инновации — вот главные движущие силы экономики XXI века, которая другими словами называется «новая экономика».

В основе развития «новой экономики» лежат достижения в области глобальных информационно-коммуникационных технологий. Благодаря таким технологиям появляется возможность объединить и собрать весь мир в одном месте. В XXI веке таким местом является Интернет. По данным за 2014 год в Глобальной сети насчитывается порядка 2,4 миллиарда пользователей. 27,5% от общего населения Азии имеет доступ к Интернету, 42% — Ближнего Востока, 42,9% — страны Латинской Америки, 63,2% — страны Европы, 67,6% — Австралия. Лидером по количеству Интернет — пользователей является Северная Америка — 78,6%.

В таких условиях всеобщей глобализации в сети Интернет экономика получает широкий спектр новых возможностей. Экономическая деятельность,

осуществляемая с помощью новейших IT-технологий оказывается эффективной и прибыльной. В результате этого в мировой экономике зарождается новый сектор под названием электронная коммерция (e-commerce). Можно сказать, что электронная коммерция — это одна из составляющих «новой экономики», которая обретает все большую практическую значимость.

Одной из важных составляющих электронной коммерции в свою очередь является электронная торговля (e-trade). Данный вид экономической деятельности активно распространяется по всему миру. Предлагая широкий ассортимент товаров и услуг, электронная торговля превращается в инструмент объединения частных лиц, компаний, отраслей, органов государственной власти и государств в единое целое, внутри которого с помощью информационно-коммуникационных технологий партнеры получают возможность эффективного взаимодействия. Эффективность обуславливается тем, что при такой форме торговли сокращаются транзакционные издержки, т.е. издержки связанные с поиском и обработкой информации, ведением переговоров и подписанием контрактов в результате чего упрощается процесс купли-продажи и заключения сделок, расширяются возможности для привлечения инвестиций, а также улучшается географическая доступность.

Актуальность электронной торговли в современном мире и ее перспективное развитие в качестве

сектора мировой экономики послужили главными мотивами для начала изучения поведения особой группы людей – потребителей в сети Интернет.

В настоящее время компьютерные и сетевые технологии играют все большую роль в различных областях деятельности. Процессы внедрения новых информационных технологий оказывают влияние на все сферы деятельности отдельного предприятия и экономики в целом. С появлением WorldWideWeb – самого современного средства организации сетевых ресурсов, у предприятий появились новые возможности развития [1 с. 3].

Быстрое развитие коммуникационных технологий в настоящее время трансформирует многие процессы в современном обществе. Не является исключением и сфера бизнеса. Интернет как наиболее доступная и удобная система глобального обмена информацией между пользователями не только доказана свою жизнеспособность, но и начинает вытеснять иные способы и каналы коммуникаций, что происходит благодаря более низкой стоимости услуг, высокой скорости передачи данных, более широкому спектру представляемой и передаваемой информации.

В настоящее время количество пользователей интернет в РК на начало 2015 года достигла 68,1% (таблица 1).

Как показывает статистика, проникновение интернета в повседневную жизнь казахстанцев имеет высокие темпы роста. Подключение к интернету открывает окно в своеобразный виртуальный мир, элементы которого доступны всем пользователям сети. Основной причиной выхода в интернет на протяжении 4-х лет респонденты называют поиск информации и он-лайн услуги. На втором месте – способ коммуникации (34,3%).

Такая причина как покупка и продажа товаров и услуг занимает незначительную долю, но показывает тенденцию к росту (таблица 2)

Таблица 2

Основные цели использования сети 2011–2014 гг, %*

	2011	2012	2013	2014
Коммуникации	37,6	36,3	34,4	34,3
Поиск информации и он-лайн услуги	49,2	52,3	53,6	50,3
Покупка и продажа товаров и услуг	1,6	1,6	1,7	4,4
Контакт с государственными организациями	6,3	6,2	5,7	7,1
Занятие, образование, повышение квалификации	5,3	3,7	4,5	3,9

*Составлено автором на основе [5]

Наряду с возможностью получения информации из этого мира, существует и возможность заявить в нем о себе, представив другим пользователям информацию о своей фирме. Это обстоятельство открывает новые перспективы для рекламы, маркетинга, торговли и других областей деловой деятельности.

Основными видами деловой деятельности в интернете являются:

- создание представительства фирмы в интернете;
- реклама в интернете;
- электронная коммерция;
- маркетинг в интернете.

Глобальная сеть Интернет сделала электронную коммерцию доступной для фирм любого масштаба. Если раньше организация электронного обмена данными требовала заметных вложений в коммуникационную инфраструктуру и была доступна лишь крупным компаниям, то использование Интернета позволяет сегодня вступить в ряды «электронных торговцев» и небольшим фирмам. Электронная витрина в сети дает любой компании возможность привлекать клиентов со всего мира. Подобный вид бизнеса формирует новый канал для сбыта – «виртуальный», почти не требующий материальных вложений. Если

Таблица 1

Доля пользователей сетью Интернет в РК 2005–2014 гг, %*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Доля пользователей сетью Интернет в возрасте 6–74 лет	4	8,3	13,7	15,1	18,2	31,6	50,6	61,9	63,3	63,9
доля пользователей сетью Интернет в возрасте 6–15 лет	-	-	-	-	-	-	55,8	32,0	42,5	43,6
доля пользователей сетью Интернет в возрасте 16–74 лет	4	8,3	13,7	15,1	18,2	31,6	49,5	67,9	67,6	68,1

*Составлено автором на основе [5]

Таблица 3

Объем реализации через интернет 2013–2014 гг, тыс. тг

	Розничная торговля		Оптовая торговля		Услуги	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Республика Казахстан	28 046 428	41 262 850	52 987 987	50 817 794	71 256 017	73 497 529

*Составлено автором на основе [5]

информация, услуги или продукция (например, программное обеспечение) могут быть поставлены через интерактив, то весь процесс продажи (включая оплату) может происходить в интерактивном режиме.

Под определение электронной коммерции попадают не только системы, ориентированные на Интернет, но также и «электронные магазины», использующие иные коммуникационные среды. В то же время процедуры продаж, инициированных информацией из глобальной сети, но использующих для обмена данными факс, телефон и пр., могут быть лишь частично отнесены к классу электронной коммерции. Несмотря на то, что Интернет является технологической базой электронной коммерции, в ряде систем используются и другие коммуникационные возможности. Так, запросы к продавцу для уточнения параметров товара или для оформления заказа могут быть посланы и через электронную почту, социальные сети.

Одной из «характеристик», с помощью которой можно анализировать многомерный мир электронной коммерции, является тип потребителя продукции. Требования, вытекающие из задачи обслуживания частных («физических» — в отечественной терминологии) лиц, сильно отличаются от требований, возникающих при работе с корпоративными клиентами — фирмами и компаниями. Корпоративные клиенты — бизнес-партнеры — должны быть определены заблаговременно, расширение их круга — достаточно сложный процесс. В то же время целесообразность увеличения числа частных клиентов не вызывает сомнений. Так, электронный книжный магазин без каких-либо предварительных условий должен принимать заказы от любого, кто способен заплатить.

Для обозначения формы электронной коммерции, ориентированной на корпоративных клиентов, в англоязычных источниках используется термин business-to-business (B2B), в отличие от сектора business-to-consumer (B2C), ориентированного на работу с частными лицами, то есть взаимодействие осуществляется на уровне производитель — конечный потребитель.

Электронная коммерция связана напрямую с Интернет-рекламой, и заключается в продажах товаров через Сеть конечным пользователям. Сейчас основ-

ная часть оборота в Сети — это реализация продукции производственно-технического назначения и организация через Интернет совместных бизнес-проектов. Постепенно развивается и обычная коммерция, то есть продажи потребительских товаров через Интернет. В Казахстане существует не один десяток магазинов, которые продают свои товары и услуги через Сеть.

Согласно данным Агентства РК по статистике наиболее продаваемыми группами товаров являются компьютеры и периферийное оборудование, а также программное обеспечение, на них приходится 32% всего объема продаж. На втором месте приборы электрические бытовые — 26%. Кроме этого посредством электронной торговли реализуются мебель, книги, канцелярские товары, одежда, обувь и пр.

Кроме этого хочется отметить рост объемов реализации в 2014 году по сравнению с 2013 годом (таблица 3).

Таким образом, интернет представляет собой стратегически важное дополнение к традиционным видам предпринимательства, а также выступает как необходимый элемент бизнеса и электронной коммерции, о чем свидетельствует положительная динамика оборотов электронной коммерции в РК.

Все эти факторы говорят о необходимости отдельного изучения поведения пользователя в сети интернет, как перспективной целевой группы потребителей.

Рассмотрим типы пользователей сети интернет.

Исходя из навыков применения Web-сайтов, можно вывести три уровня пользователей: новички, пользователи среднего уровня и эксперты, или опытные пользователи.

Новичком является тот пользователь, что имеет весьма ограниченные представления о сайте или даже о том, как работает Интернет вообще. Новичку обязательно требуется дополнительная помощь, часто необходимы «лишние» щелчки мышью с дополнительной обратной связью, чтобы решить достаточно простую задачу. Опытные пользователи делятся на две различные категории, а именно: частые посетители сайта и редкие его посетители. Опытный пользователь, часто посещающий сайт, знает расширенные возможности сайта, например, комплексный поиск, а также может напрямую формировать собственные URL или помнить расположение объектов внутри

сайта. Опытный пользователь, редко заходящий на сайт, вероятно, не совсем четко представляет себе структуру сайта, но ожидает, что для навигации по сайту он сможет воспользоваться определенными механизмами, например, поиском.

Третья группа пользователей, а именно, пользователи среднего уровня, не слишком часто посещающие сайт, фактически представляет собой самую большую категорию пользователей Web-сайтов. Большинство пользователей можно назвать пользователями среднего уровня, т.к. они достаточно много знают о том, как работает Web, однако могут не иметь ясных представлений о способах максимально эффективной навигации по сайтам. Кроме того, пользователь среднего уровня не совершает постоянных повторных визитов на сайт, поскольку в противном случае он рано или поздно переходит уже в категорию опытных пользователей данного сайта.

При создании сайта, компания должна стремиться создать адаптивный Web-сайт, который соответствовал бы требованиям начинающих, средних по уровню и опытных пользователей.

Пользователи представляют собой индивидуальности с различными точками зрения и вкусами. Они имеют различный жизненный опыт, отличаются способностями, возрастом, полом, уровнем культуры, а также личными качествами. Некоторые люди имеют недостатки того или иного рода, мешающие им использовать сайт, который остальные пользователи находят очень простым в применении.

Рассмотрим модели поведения интернет-потребителей (Таблица 4) [2].

Таким образом, поведение потребителей в сети интернет опирается на следующие нефункциональные мотивы:

1) удобство, как главная причина совершения покупок, было указано большинством респондентов исследования, проведенного журналом Wolhandler. Это связано с особенностью сети интернет, которая позволяет клиенту осуществлять покупки в течение 24 часов, 7 дней в неделю из дома или офиса. Кроме этого интернет позволяет сэкономить время и деньги, так как покупателю нет необходимости в физическом присутствии в магазине, отставание в очередях. Кроме

Таблица 4

Модели поведения интернет-потребителей

Модель	Авторы	Основные положения модели
1) Electronic Consumer Decision Process model (eCDP)	Ambaye M., 2005	Адаптирует 3 положения традиционной модели принятия решения CDP(совмещение стадий, переменного поведения, изменения модальности) для интернет-потребителей
2) The Behavioral Perspective Model (BPM)	Fagerstrom A., 2009	Основана на теории поведенческой психологии и объясняет поведение потребителей с помощью цепочки действий
3) Theory of Reasoned Action (TRA)	Fishbein M., Ajzen I., 1975	Влияние на поведение потребителей личной и социально-поведенческой характеристик
4) The Theory of Planned Behavior (TPB)	Ajzen I., 1985	Дополнительно к модели TRA рассматривается влияние чувственного поведенческого контроля
5) Информационно-ориентированная модель	Chun-An C., 2009	Двухфазный информационный поиск в основе принятия решения о покупке
6) Интегральная модель потребительского доверия	Cheung L., 2003	Рассматривается доверие как существенный фактор потребительского поведения
7) Technology Acceptance Model (TAM)	Davis F. et al., 1989	Определяет процесс принятия потребителем информационных технологий
8) Consumer Personal Characteristics Extended TAM (CPCE-TAM)	Bigne-Alcaniz E. et al., 2008	Указывает понимание новаторов перед покупкой
9) Citrin's Conceptual Model	Citrin A. et al., 2000	Указывается влияние перехода от использования интернета до покупок в интернете
10) Модель коммуникационного влияния	De Valck K. et al., 2009	Рассматривает влияние коммуникаций на принятие решения
11) Model of Intention, Adoption and Continuance (MIAC)	Cheung C. et al., 2003	Рассматривает влияние социальных и информационных сетей
12) Adapted 7Cs Model	Begalli D. et al., 2009	Рассматривает семь факторов принятия решения
13) Трёхсторонняя модель принятия решения онлайн	Stenger T., 2008	Описывает процесс продажи как взаимодействие трех агентов: продавца, покупателя и посредника

/[2]

этого опрошенные респонденты чувствуют себя более комфортно при совершении покупок онлайн;

2) доверие. Как правило, онлайн доверие находится на более низком уровне, нежели при совершении сделки лицом к лицу. Интернет доверие является основным и необходимым элементом для построения отношений с клиентом. При совершении покупок потребитель ожидает от интернет-магазина конфиденциальности, безопасности, и если веб сайт имеет возможность предоставить информацию о физическом своем расположении (адрес офиса, контактные телефоны), тем самым он увеличивает лояльность потребителя.

3) «стадный» инстинкт интернет покупателя. Данный мотив очень близок к предыдущему пункту и также связан с понятием «риска». Каждая интернет сделка несет в себе компонент стресса, особенно для казахстанского интернет покупателя. Чтобы обезопасить себя, покупатель интернет-магазина выберет из нескольких вариантов покупки ту, о которой собраны отзывы предыдущих потребителей и чем больше количество сделок и отзывов тем более интенсивнее будут совершаться покупки. Известно, что в ряде ситуаций люди склонны отказываться от собственных представлений в пользу мнения большинства. Если в этот процесс один за другим втягиваются все новые и новые участники, то очень скоро образуется настоящая лавина. Ученые называют этот эффект ин-

формационным каскадом. Интернет, позволяющий потребителям бесхлопотно отслеживать поступки окружающих, способствует проявлению такого эффекта в самой полной мере [3].

Из этого следует следующая характеристика онлайн покупателя.

4) Опытному Онлайн покупателю в меньшей мере свойственны стихийные покупки. Каждая сделка, совершенная в интернете, это результат обдуманного многочасового сбора информации о продукте, его свойствах, и чем больше визуальной и описательной информации, тем больше вероятность совершения сделки.

Из функциональных мотивов можно выделить следующие:

1) ценовые ожидания интернет покупателей, как правило ниже, т.е. совершая онлайн покупку потребитель ожидает, что цена товара будет ниже, так как продавец не тратится на аренду, содержание помещения магазина, на зарплату продавцов.

2) Высокие ассортиментные ожидания. Как правило потребитель в сети интернет ожидает увидеть больший выбор товаров в онлайн магазине, нежели на прилавках.

Исходя из вышеизложенного можно сказать, что без изучения поведенческих мотивов покупателя, нельзя добиться высоких продаж в сети интернет.

Список использованной литературы

1. Калинина, А. Э. Интернет-бизнес и электронная коммерция / А. Э. Калинина. — Волгоград: ВолГУ, 2004. — 148 с.
2. Анализ моделей поведения потребителей в интернете // Ю. В. Логинова. — ВЕСТНИК ЮРГТУ (НПИ). 2012. № 6.
3. Электронная коммерция: влияние на поведение потребителей // Арджун Миттал Глобальный Журнал управления и бизнес-исследований. № 2 (2013), стр. 131–138.
4. Афонина С. Электронные деньги. — СПб.: Питер, 2012. — 128 с.
5. Данные Агентства РК по статистике за 2005–2015 года.

Оспанова Салтанат Маратовна

Магистрант

Карагандинский государственный университет им.Е.А. Букетова

Ospanova S. M.

Undergraduate

Academician E. A. Buketov Karaganda State University

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В КАЗАХСТАНЕ

DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN KAZAKHSTAN

Аннотация. Раскрытие основных определений, принципов и подходов развития электронной торговли в Казахстане.

Ключевые слова: электронная торговля, принципы электронной торговли, особенности развития e-commerce.

Abstract. Opening of basic definitions, principles and approaches of development of electronic trade in Kazakhstan.

Keywords: e-commerce, e-commerce principles, especially the development of e-commerce.

Согласно Стратегии «Казахстан- 2050» основной целью экономической политики государства является модернизация и диверсификация экономики в условиях глобализации, интеграции и развития информационных технологий [1, с. 16]. В настоящее время эффективность деятельности предприятия зависит от снижения издержек обращения, совершенствования каналов сбыта, сокращения посреднических звеньев, применения инновационных технологий в организации торговли, услуг. В этой связи, изучение особенностей развития электронной торговли и ее значения в современной экономике позволит решить вопросы, связанные с эффективным управлением и достижением конкурентоспособности предприятия.

Характерные направления развития электронной торговли, несмотря на короткий период ее существования, получили определенное освещение в экономической литературе. Так, отдельные вопросы функционирования и развития рынка услуг электронной торговли были раскрыты в научных трудах различных авторов: Ванденберга Е., Ликлайдера Дж., Друкера П., Коуза Р., Моля А., Найта Ф., Арского Ю. М., Егорова В. С., Демина А. И., Казаковой В. Н., Радионовой И. И. и др.

Хотелось бы отметить, что исследования большинства экономистов имеют узконаправленный характер и ограничиваются анализом технологических аспектов развития электронной торговли, либо акцентируют свое внимание на изучении особенностей ведения бизнеса и сети Интернет [2, с. 14].

За последние годы с ростом популярности сети Интернет, появлением новых технологий электрон-

ная торговля стала активно развиваться как в крупных, так и на малых предприятиях. В данных условиях особую актуальность приобретает исследование теоретических и прикладных аспектов развития электронной торговли, так как неполное их изучение оказывает негативное влияние на развитие электронной торговли и услуг в РК и требует научного поиска путей решения накопившихся проблем.

Так, электронная торговля представляет собой новый способ организации, управления, и осуществления сделок с использованием компьютеров и коммуникационных сетей [3, с. 26].

Электронная торговля — процесс продажи товаров и услуг, в котором весь цикл коммерческого взаимодействия покупателя и продавца осуществляется электронным образом с применением Интернет технологий.

В данных определениях акцентируется внимание на эффективном способе управления закупками и сбытом компании, с целью более тесного взаимодействия с поставщиками, партнерами и быстрого реагирования на нужды и потребности клиентов.

В современных условиях развития экономики Казахстана многие компании используются различные подходы по организации бизнеса в Интернете. Так, например, при создании Интернет-каталога фирма собирает общую информацию, предоставляет полный перечень и краткое описание продукции или предлагаемых услуг. При этом внешнеэкономическая и внешнеторговая деятельность предприятия осуществляется традиционными методами. Данный подход в основном используется на первоначальном

этапе использования Интернета в коммерческой деятельности.

Следующей стадией развития электронной торговли на предприятии является организация продаж и формирование полного веб-центра. При данном подходе на сайте размещается подробная информация о каждом продукте компании, включая технические характеристики, результаты тестов, отзывы предыдущих покупателей о выпускаемой продукции. Кроме того, посетители сайта имеют возможность использовать интерактивные экспертные системы (Frequently Asked Questions, FAQ), которые позволяют получить полную информацию о предприятии, продукции, техническом обслуживании. На сайте покупатель имеет возможность заполнить заявку на приобретение необходимого товара или услуги.

Завершающей стадией является интеграция веб-сайта с системой управления предприятием, где создается интерактивный портал, который полностью или частично интегрирован с остальными системами предприятия. В этой связи информация, представляемая на сайте компании, основывается не только на первоначальных данных, но и на оперативных данных всех компьютерных систем предприятия, учитывает количество и стоимость комплектующих, которые находятся в производстве и на складах, загруженность производства заказами и т.д. Хотелось бы отметить, что вышеуказанные системы не только принимают заказ покупателей на поставку продукции, рассчитывают стоимость и сроки поставки, но и автоматически совершают сделку. Они направляют соответствующие команды на различные задействованные производственные участки, склады, структуры продаж и закупок, а в некоторых случаях самостоятельно формируют и направляют дополнительные заказы поставщикам и другим партнерам по бизнесу. В последнее время используются модели, которые интегрируют в себе и компьютерные системы поставщиков и субподрядчиков, что позволяет в любой момент времени определить стоимость заказываемого товара и рассчитать сроки его поставки. К основным преимуществам использования данной формы организации и ведения бизнеса относятся:

- снижение затрат на рабочую силу;
- сокращение задержек и простоев в работе;
- уменьшение складских запасов;
- возможность оперативной обработки и выполнения заказов, т.е., производство продукции «под заказ», снижение расходов на сбыт и возможность избежать работы «на склад» [4, с. 32].

При раскрытии особенностей развития электронной торговли необходимо определить основные принципы построения информационной системы:

- принцип законности (легитимности) подразумевает законность и действительность коммерческой операции, совершаемой электронным способом. В этой связи сделки должны осуществляться на основании действующего национального законодательства и с учетом соответствующих международных правовых норм;
- принцип глобальности учитывает потребности национального и международного рынка;
- принцип «онлайнности» предполагает формирование режима непрерывного функционирования, т.е. режима реального времени;
- принцип непротиворечивости основывается на едином толковании основных терминов и понятий в сфере электронной торговли;
- принцип достоверности подразумевает использование только достоверной информации о компании, продуктах и услугах;
- принцип стандартности — это соответствие единым международным стандартам, например, стандарт ISO 10303 для компьютерного представления и обмена данными о продукте;
- принцип интерактивности позволяет быстро реагировать на любые запросы клиентов сети;
- принцип анонимности предполагает анонимность информации о клиенте в системе электронной торговли;
- принцип отсутствия дискриминации, т.е. предоставление свободного доступа к ресурсам систем электронной торговли, как для различных предприятий, так и для физических лиц;
- принцип безопасности обеспечивает сохранность информации об участниках сделки электронной торговли;
- принцип дружелюбности интерфейса позволяет создать простую, удобную и доступную систему электронной торговли для целевой аудитории [5, с. 41].

В результате анализа принципов системы электронной торговли следует выделить их взаимозависимость и взаимодополняемость. Например, принцип безопасности и анонимности преследует единую цель по сохранению информации о клиенте и невозможности передачи данных о клиенте третьим лицам. Принцип законности и стандартности предполагает осуществление коммерческих операций строго в соответствии с национальными и международными нормативно-правовыми актами и стандартами в области электронной торговли.

Следует отметить, что проведенное исследование охватило ряд вопросов, связанных с особенностями развития электронной торговли в соответствии с целями и задачами исследования были рассмотрены

основные понятия, подходы и принципы, связанные с внедрением систем электронной торговли в Казахстане.

Таким образом, в результате анализа электронной торговли можно выделить основное преимущество информационных систем — способность своевременно адаптироваться к изменениям внешней и внутренней среды, обеспечивая тем самым эффективное

управление предприятием. Следует отметить, что электронная торговля выполняет не только функцию обеспечения субъектов рынка различными товарами и услугами, но и изменяет качество взаимодействий экономических субъектов в процессе коммерческой деятельности.

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации Н. А. Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства», Астана, 14.12. 2012 г.
2. Ахромов Я. В. Системы электроннойкоммерции: Учебное пособие для вузов. М.: Оникс, 2007. —416 с.
3. Коваленко О. Развитие предпринимательства в Интернет-торговли // Вестник КНЭУ — 2013. — № 6 — С. 28–33.
4. Старовойтова Т. Ф. Электронный бизнес и коммерция. Минск: ТетраСистемс, 2009. — 144 с.
5. Мурашова С. В. Виртуальная торговля: научное издание. — СПб: Изд-во СПбТЭБ, 2006. — 122 с.

Осадча Ганна Григорівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту
Національний університет харчових технологій*

Погрібна Олександра Сергіївна

*студент
Національний університет харчових технологій*

Осадчая Анна Григорьевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита
Национальный университет пищевых технологий*

Погребная Александра Сергеевна

*студент
Национальный университет пищевых технологий*

Osadcha G. G.

*candidate of economic sciences, associate professor
University of Food Technologies, Ukraine*

Pohribna A. S.

*student
National University of Food Technologies*

ПОДАТКОВА СИСТЕМА – СЬОГОДЕННЯ І МИНУЛЕ

НАЛОГОВАЯ СИСТЕМА – НАСТОЯЩЕЕ И ПРОШЛОЕ

TAX SYSTEM – PRESENT AND PAST

Анотація. Розкрито витоки зародження оподаткування та тенденції розвитку податкової системи. Досліджено працю Адама Сміта, як основоположника першої наукової теорії оподаткування. Проаналізовано сутність податку та розглянуто види податків. Висвітлено особливості оподаткування в різних країнах. Розглянуто можливість застосування деяких методик зарубіжного досвіду у сфері оподаткування на Україні.

Ключові слова: податкова політика, оподаткування, форми оподаткування, податкові надходження, податкові ставки.

Аннотация. Раскрыто истоки зарождения налогообложения и тенденции развития налоговой системы. Исследован труд Адама Смита, как основоположника первой научной теории налогообложения. Проанализированы сущность налога и рассмотрены виды налогов. Освещены особенности налогообложения в разных странах. Рассмотрена возможность применения некоторых методик зарубежного опыта в сфере налогообложения на Украине.

Ключевые слова: налоговая политика, налогообложение, формы налогообложения, налоговые поступления, налоговые ставки.

Summary. There were revealed the sources of taxation and taxation system development trends. There was studied a work by Adam Smith as a founder of the first scientific theory of taxation. There had been analyzed the essence of tax and considered the types thereof. There were highlighted the specificities of taxation in various states. There was considered an opportunity for application of some methodologies of foreign practice in the taxation field of Ukraine.

Keywords: tax policy, taxation, taxation forms, tax revenues, tax rates.

Постановка проблеми. Інтеграція України в світовий економічний простір потребує реформування вітчизняної економічної системи, для якої ефективність функціонування податкової системи має важливе значення.

Наразі, коли Україна знаходиться у кризовому економічному становищі, доцільно розглянути систему оподаткування нашої держави у порівнянні з більш економічно розвинутими зарубіжними країнами.

Окрім врахування відповідного провідного зарубіжного досвіду, є необхідність розглянути історичний аспект розвитку податкових систем.

Аналіз становлення податкової системи в ретроспективі дає нам змогу об'єктивно оцінити логіку її еволюції, а також з'ясувати, які форми є необхідними, зумовленими економічними чинниками, а які є випадковими, що роблять систему неефективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади оподаткування розроблені в працях таких видатних вчених, як: А. Вагнер, Д. Кейнс, А. Лаффер, Д. Міль, Ф. Нітті, Д. Рікардо, А. Сміт. Порівняння механізму оподаткування в Україні та в інших країнах, а також визначення напрямів здійснення податкової реформи проводилися такими вченими як: В. Андрущенко, О. Василик, П. Мельник, С. Онишко, В. Суторміна, Л. Тарангул, В. Федосов, Д. Черник, Л. Шаблиста, І. Якущик та ін. Питанням оподаткування присвячені праці багатьох українських вчених, зокрема В. Вишневського, А. Даниленка, О. Данілова, Я. Жаліла, Ю. Іванова, А. Крисоватого, В. Мельника, А. Соколовської та інших. Науковці вивчають основні тенденції та проблеми у законодавстві про податок, доцільність та ефективність його запровадження. Проте варто при цьому враховувати провідний світовий досвід оподаткування.

Метою статті є дослідження ретроспективи становлення та розвитку міжнародних систем оподаткування у взаємозв'язку з вітчизняною практикою. Дослідження уніфікації і гармонізації та імплементації систем оподаткування у європейських країнах з метою удосконалення механізму оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поява податків пов'язана з виникненням держави, які використовуються для фінансування її видатків. Суть податків, їх структура, призначення, роль і характер самого процесу оподаткування визначаються економічним і політичним ладом конкретного суспільства. Податки складають основну частину державних фінансів.

Витоки оподаткування дехто вбачає в стародавніх жертвопринесеннях, що практикувалися як майже добровільна данина вищим силам.

Першими джерелами податків були оподатковувані базові цінності: земля, худоба, раби. І самі податки

були «прямими», справлялися безпосередньо з громадян, що одержують прибуток від майна [1].

Перше відоме нам податкове законодавство відноситься до середини XVIII ст. до н.е. Це закони вавилонського царя Хаммурапі (1792–1750 рр. до н.е.). Вони були викладені за певною системою і включали 282 статті, що стосуються судочинства, власності та податків. Податки царя і місцевої знаті платили вільні землевласники і ремісники.

Збирачі податків перебували на службі у царя. Розмір податку зазвичай становив десятину, тобто 10% доходів від майна.

У законах царя Хаммурапі вже присутні основні елементи податкового законодавства. Це суб'єкти, об'єкти, розмір податків, порядок їх збору. Були податки в царську казну (федеральний бюджет) і місцеві податки. У законах містилися заходи щодо захисту платників податків, у тому числі від подвійного оподаткування.

Деяко пізніше з'явилися письмові джерела, що містять закони про податки в Індії, Китаї, Персії та інших стародавніх країнах [2, с. 13].

Приклад для організованої податкової системи була і податкова система Римської імперії. Такі поняття, як «ценз», «акциз», «фіскал», «відкупник» сформувалися ще в її часи.

У мирний час податки не справлялися зовсім, а витрати покривалися шляхом надавання в оренду громадських земель. А от у воєнний час (який практично тривав постійно) громадяни Риму обкладалися податками відповідно до їх статку, для чого раз у п'ять років подавали обраним чиновникам-цензорам звіти про свій майновий і родинний стан (ці документи цілком можна розглядати як найпростіші зразки сучасних податкових декларацій).

З перетворенням Римської держави на імперію податкова система ускладнювалась. На завойованих землях запроваджувалися комунальні (місцеві) податки й повинності, причому що запекліший опір чинили римським легіонерам жителі скорених земель, то більшим податком їх обкладали.

У Візантійській імперії справляли вже 21 різновид тільки прямих податків, а також усілякі непрямі, а також усілякі непрямі й зовсім дивні, наприклад податковим платежем «аеріконом» обкладалося повітря. Запроваджено податок на повітря (аерікон) було за часів правління Юстиніана I. Цей податковий тягар призвів, як відомо, не до процвітання, а до ослаблення держави.

З розвитком поділу праці і розвитком міст податкова система істотно «збагатилася» порівняно зі зразково-показовою податковою системою Римської імперії. Держави наближались до рубежу середньовіччя.

На цьому етапі виникли податки на виробництво (або промислові податки), на всі види діяльності, крім сільськогосподарської (земельний податок справляється окремо). У торгівлі поширилися митні збори й непрямі податки.

Отже, основні принципи оподаткування (зі своїми мінусами й плюсами) сформувалися ще за стародавніх часів [3, с. 12].

Як бачимо, оподаткування має стійку історичну традицію та пройшло тривалу еволюцію.

Одним з тих, хто спробував створити першу наукову теорію оподаткування, став видатний шотландський економіст і вчений XVIII ст. Адам Сміт. Праця «Дослідження про природу і причину багатства народів», нарешті, визначила основні принципи оподаткування, які актуальні й дотепер.

Як відомо, принципи (від лат. *principium* — основа, першопочаток) — це основоположні й керівні ідеї, провідні положення, фундаментальні начала певної сфери. Тому принципами оподаткування слід вважати базові ідеї та положення, що лежать в основі податкової сфери.

Сміт виділив чотири принципи оподаткування, які пізніше були названі «Декларацією прав платника». Суть цих принципів зводиться до наступного:

1. Всі громадяни повинні сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (обов'язковість, всеохоплюючий характер, платоспроможність платників, справедливість).

2. Кожен податок має бути чітко визначений і відомий всім (чіткість і прозорість).

3. Податок повинен сплачуватися в зручний час і способом (зручність для платника).

4. Система мобілізації податку має будуватися в такий спосіб, щоб мінімізувати витрати держави (фіскальна ефективність для держави) [4, с. 125].

З розвитком суспільства відбувається постійне вдосконалення системи оподаткування, тобто йде процес постійної зміни структури податків, зростання їх ролі в доходах держави. Однак є певні положення, які визначають підхід держави до цієї сфери діяльності. Для того, щоб ця діяльність давала позитивні результати, необхідно наукове обґрунтування основ податкової системи.

Податок має правову, економічну та суспільну характеристики. Правовий зміст податків проявляється через систему правових норм. Податки встановлюються виключно державою на підставі закону за юридично закріпленими правилами. При реалізації сутності податку як правової категорії основою є зміна форми власності, тобто перехід власності до держави та використання її для задоволення суспільних потреб.

За економічним змістом податки — це інструмент державного розподілу і перерозподілу доходів та фінансових ресурсів.

Податок — це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Виступаючи особливою формою взаємозв'язків держави і суб'єктів економіки, податки відіграють важливу роль у державному регулюванні їх діяльності.

Для того, щоб платіж набув назву «податок», відповідав його змісту і відрізнявся від неподаткових доходів, він повинен мати відповідні риси або ознаки. До них належать:

- законність — право на встановлення і введення податків має тільки держава;
- імперативність (обов'язковість) — відповідність категоричним розпорядженням, що містяться у нормах податкового права, незалежно від розсуду суб'єкта оподаткування;
- податки вносяться до бюджету;
- податок — це відчуження частини власності суб'єктів на користь держави;
- нецільовий характер — податки не мають цільового призначення;
- безоплатність (без еквівалентності) — держава не зобов'язана надати платнику будь-який еквівалент внесеному платежу;
- односторонній характер встановлення — податкові відносини мають односторонню спрямованість — від платника до держави;
- безповоротність — податок надходить в бюджет та залишається там для фінансування потреб держави. Однак платники податків, згідно Податковому кодексу України, мають право на бюджетне відшкодування ПДВ, на податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб, на повернення надміру сплачених сум податку в бюджет;
- регулярність внесення — податок вноситься в бюджет періодично, у чітко встановлені законодавством строки, на відміну від інших податкових платежів, які характеризуються разовим внесенням при визначених умовах;
- грошова форма внесення в бюджет [5, с. 34].

Види податків:

- прямі — платником податку є отримувач прибутку (власник нерухомості) (як от: податок на прибуток підприємств, податок на нерухомість);
- непрямі — платником податку є споживач товарів чи послуг (як-от податок на додану вартість, акцизний податок на тютюнові вироби, алкогольні напої, продукти енергії та електроенергії) [6].

Основні ставки податків в країнах світу наведені в табл. 1 [7].

Таблиця 1

Ставки податків в країнах світу

№	Країна	Податок на прибуток	ПДВ	ПДФО	Соціальні платежі – роботодавець	Соціальні платежі – робітник
1	Австралія	30	10	45	9,25	1,5
2	Бразилія	34	19	27,5	29	11
3	Канада	26,5	5	29	7,58	6,83
4	Китай	25	17	45	35	10,5
5	Франція	33,33	20	50,3	41,86	14,05
6	Німеччина	29,65	19	45	19,33	20,48
7	Японія	33,06	-	50,84	14,7	14,05
8	Мексика	30	16	35	31,64	2,78
9	Великобританія	20	20	45	13,8	14
10	США	40	-	39,6	7,56	8,55
11	Україна	18	20	18	22	-
12	Європа – середня	20,4	20,2	31,8	22,8	12,99
13	Північна Америка – середня	33,25	5	34,3	7,62	7,69
14	Латинська Америка – середня	26,61	13,38	31,87	14,32	7,84
15	ЄС – середня	22,15	21,61	37,78	23,78	13,05
16	ОСЕР – середня	24,77	19,18	41,58	20,4	11,29
17	Світ – середня	23,68	15,79	32,22	23,39	10,22

Особливості оподаткування у Франції пов'язані з історичним розвитком політичної системи й економіки країни. Податкова система відрізняє, насамперед, системність на широкій законодавчій основі, яка базується на положенні про те, що всі заходи щодо оподаткування перебувають у компетенції парламенту.

Податки у Франції становлять близько 90% доходної бази централізованого бюджету. Переважаючим податком за сумою надходжень є непрямі, і у першу чергу – ПДВ.

ПДВ є провідною ланкою бюджетної системи Франції, яка, як відомо, стала в 1954 році батьківщиною ПДВ [8].

Встановлено групи пільг, що звільняються від сплати податку на додану вартість:

- малі підприємства – у тих випадках, якщо їх оборот за фінансовий рік не перевищує 70 тис. євро;
- всі операції, пов'язані з експортом. Суб'єкти підприємництва, які здійснюють експортні угоди, користуються правом на відшкодування сплаченого ними ПДВ за цінності, куплені у постачальників та використані при виробництві експортної продукції або робіт і послуг;
- банківська і фінансова діяльність;
- послуги приватних лікарів і викладачів;
- сільське господарство і рибальство;
- державні установи, що здійснюють адміністративні, соціальні, культурні і спортивні функції [9].

Акцизний збір є другим за питомою вагою непрямим податком після ПДВ. До підакцизних товарів належать алкогольні напої, тютюнові вироби, сірники, вироби з дорогоцінних металів, цукор, кондитерські вироби тощо. Акцизи є джерелом поповнення не тільки державного бюджету, а й місцевих. Деякі товари, зокрема електроенергія, обкладаються ще й податком на додану вартість [9].

До податків на споживання слід віднести і мита. Основне завдання мита – охорона внутрішнього ринку. Великі доходи приносять бюджету Франції податки на власність.

Отже, коротко розглянувши основні податки Франції, можна зродити висновок, що здійснюється поділ податків, які надходять до бюджетів.

При утворенні в 1871 році Германської імперії устанавлення всіх основних прямих податків залишилося прерогативою держави, що її складала. Імперії було передано право встановлювати лише мито і податки на предмети споживання.

У грудні 1919 році почалася найбільша податкова реформа, в результаті якої одержала право стягування податків і управління ними.

Надходження прибуткового податку до бюджету становить близько 40% суми доходів.

З регулюванням економічних процесів у Франції пов'язано особливість німецького податкового законодавства: згідно з діючим законом про програмування економіки підприємство або група підприємств, що

виявили бажання брати участь в реалізації економічної політики уряду, одержують в галузі оподаткування певні пільги.

Платники податків Німеччини у скрутній або спірній ситуації можуть користуватися послугами податкових консультантів, роль яких можуть виконувати адвокати [10].

Основні недоліки податкової системи Німеччини:

- не дуже раціональна структура;
- завищені податкові ставки [10].

Отже, функціонування податкової системи Німеччини здійснюється таким чином, що адміністративна компетенція (право справляння податків) не співпадає з законодавчою прерогативою (право установлювати податки та правила їх сплати). Так, власне федеральний уряд збирає лише два види податків: акцизи (крім акцизу на пиво) і мито, обов'язки адміністрування всіма іншими податками від імені федерації покладені на податкові органи земель і общин [11, с. 126].

Після проголошення Україною незалежності почалася кропітка робота зі створення власної податкової системи. Вагомий вклад у розроблення власної концепції системи оподаткування розглянуто у Законі України «Про систему оподаткування», прийнятому Верховною Радою України 25 червня 1991 р.

Усі ці підсистеми знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою, їх складають одні структурні елементи: прямі податки, непрямі податки, а також інші податки і збори.

У 1997 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін у Закон України «Про систему оподаткування», у якому була викладена нова редакція Закону «Про систему оподаткування». З 2010 року прийнято Податковий кодекс України відповідно до якого в Україні стягуються:

- загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі);
- місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

Податковий кодекс України у статті 9 до загальнодержавних відносить такі податки та збори: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата [12].

Місцеві податки і збори, механізм їх стягування і порядок сплати встановлюються сільськими, селищними, міськими Радами народних депутатів відповідно до переліку й у межах граничних розмірів ставок, установлених законами України. При цьому комунальний податок, збір за паркування автотранспорту, ринковий збір, збір за видачу ордера на квартиру, збір за дозвіл на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг, збір із власників собак є обов'язковими для встановлення при наявності об'єктів оподат-

кування чи умов, зв'язаних із введенням цих податків і зборів [13].

Основні місцеві податки і збори — це податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір [12].

Слід зазначити, що система ДПС України на сьогоднішній день працює досить ефективно. Але сучасний розвиток світової економіки вимагає постійного її розвитку та вдосконалення, для цього необхідно швидко реагувати на зміни, яких вимагає час, адже від ефективності дій цієї системи залежить добробут держави [14, с. 85–88].

Відзначимо, що серед прямих податків достатньо високу питому вагу має податок з доходів фізичних осіб. Практично у всіх країнах він має прогресивну шкалу стягнення та ставки податку коливаються згідно отриманому доходу від 9 до 53%. Серед країн, які підлягали проведенню аналізу, пропорційна ставка лише в Росії — 13 і в Україні — 15%. Фіксована ставка може бути застосована в тих країнах, в яких неналежним чином організоване державне адміністрування податку. Для застосування принципу справедливості більш доцільним буде все ж таки повернення до прогресивної шкали оподаткування в нашій країні. При цьому найменшою ставкою зробити 10%, але нарахування податку здійснювати без сплати та утримань до спеціальних фондів.

Проаналізувавши досвід інших країн та історичні аспекти оподаткування, пошук ефективної системи оподаткування в Україні необхідно проводити у трьох напрямках:

- оподаткування за найнижчою ставкою (наприклад, 15%) для новоутворених підприємств та підприємств, які відносяться до малого бізнесу. При цьому оподатковуються валові доходи підприємств без врахування валових витрат. Розвиток системи оподаткування в цьому напрямку дає можливість уникнути мінімізації податкових зобов'язань шляхом виключення суб'єктом з доходів зайвих витрат;
- впровадження регресивної форми оподаткування для бюджетоутворюючих підприємств (з найбільшою питомою вагою по надходженням до бюджету). Ця методика передбачає при збільшенні доходів зменшення ставки податку. При незначному ускладненні розрахунку податку на прибуток у підприємства з'являються додаткові вільні кошти, які воно може спрямовувати на розвиток свого виробництва або інвестування в інші галузі;
- створення сприятливого клімату для зарубіжних інвесторів. Для цього необхідно привести в приклад досвід Китаю. У цій країні якщо інвестор вкладає свій прибуток у розвиток виробництва на термін понад 5 років, то йому повертається 40% сплачених сум, після 10 років — 15–30% [15, с. 38].

Варто відзначити, що адміністрування в розглянутих країнах є недорогим та ефективним. Основні напрямки з адміністрування податків є такі:

- регулярний моніторинг результатів діяльності фіскальних органів усіх рівнів з обов'язковим публічним розміщенням інформації, у т.ч. в мережі Інтернет;
- мінімізація кількості підрозділів фіскальної служби з чітким окресленням їх функцій та відсутністю дублювання;
- посилення відповідальності керівників підприємств за порушення у сфері оподаткування та за провадження відповідальності засновників;
- мінімізація безпосереднього контакту платників податків з чиновниками, що зменшить ризик корупційних діянь [16, с. 357].

Висновок

Отже розглянувши податкову систему різних країн, їх реформи та принципи, можна сказати, що у системі оподаткування кожної окремої країни є свої особливості, які можна і потрібно переймати, використовуючи накопичений досвід. Адже будувати податкову систему самостійно дуже важко, тому доцільно використовувати досвід інших країн; детально розглянути реформи, що були проведені та концепції їх проведення. Тобто необхідно вчитися на помилках інших країн.

Дослідження еволюції податкової системи повинно використовуватись для створення ефективної системи оподаткування, оскільки часто сьогодні повторюються ті ж самі помилки і прорахунки, які вже не раз негативно впливали на економічний розвиток держави Україна.

Література

1. Литвіцька Н. Ю. Історія виникнення податків [Електронний ресурс] / Н. Ю. Литвіцька // Державне регулювання економікою, 2010. — Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58421.doc.htm
2. Черник Д. Г. Налоги и налогообложение / Д. Г. Черник, Ю. Д. Шмелев // Юрайт. — 2013. — С. 13.
3. Бабійчук А. Б. Напрямки вдосконалення системи оподаткування в Україні / А. Б. Бабійчук // Фінанси України. — 2006. — № 12 — С. 12.
4. Лучковська С. І. Фінансове право / С. І. Лучковська. — К.: КНТ, 2010. — С. 125.
5. Баранова В. Г. Податкова система / В. Г. Баранова. — Одеса: ОНЕУ, 2014. — С. 34.
6. Василь Кісіль і Партнери. Податкові аспекти ведення бізнесу в Європейському Союзі. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER%28pdf%29/Podatkov%20aspekti%20vedennja%20biznesu%20v%20Jevropejskomu%20Sojuzi.pdf.
7. Податкова реформа: факти і цифри. — Міністерство фінансів України, — [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/567038854c68e.pdf>.
8. Нідзельська О. Система оподаткування у Франції / О. Нідзельська. // Вісник податкової служби України. — 1999. — № 33.
9. Податкова система Франції [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Податкова_система_Франції
10. Нідзельська О. Податкова система в Німеччині / О. Нідзельська. // Вісник податкової служби України. — 1999. — № 30.
11. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов. — К.: Комп'ютер прес, 2004. — С. 126.
12. Податковий кодекс України. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
13. Податкова система України [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Податкова_система_України.
14. Манжула А. Етапи розвитку системи державної податкової служби України / А. Манжула // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 11. — С. 85–88.
15. Якушик І. Д. Податкові системи зарубіжних країн / І. Д. Якушик, Я. В. Литвиненко: Довідник. — Київ: «МП Леся», — 2004. — С. 38.
16. Савчук В. А. Світовий досвід адміністрування податків / В. А. Савчук. // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. — 2013. — № 2 (46). — С. 357.

Слободян Наталія Генадіївна
кандидат економічних наук, доцент
Національний університет харчових технологій
Безверха Марина Валентинівна
студентка
Національний університет харчових технологій
Пушкарьова Марія Валеріївна
студентка
Національний університет харчових технологій

Слободян Наталья Геннадьевна
кандидат экономических наук, доцент
Национальный университет пищевых технологий
Безверхая Марина Валентиновна
студентка
Национальный университет пищевых технологий
Пушкарёва Мария Валерьевна
студентка
Национальный университет пищевых технологий

Slobodyan N.
Candidate of economic Sciences, associate Professor
National University of Food Technologies
Bezverha M.
student
National University of Food Technologies
Pushkaryova M.
student
National University of Food Technologies

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ: УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ

FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS: MANAGEMENT ASPECT

Анотація. Розглянуто зміст основних форм фінансової звітності та їх використання в управлінні підприємством. Здійснено аналіз основних форм фінансової звітності на прикладі ПАТ «Яготинський маслозавод». Визначено напрями удосконалення фінансового стану досліджуваного підприємства.

Ключові слова: підприємство, фінансова звітність, фінансовий стан підприємства, аналіз фінансової звітності, управління підприємством.

Аннотация. Рассмотрено содержание основных форм финансовой отчетности и их использование в управлении предприятием. Осуществлен анализ основных форм финансовой отчетности на примере ОАО «Яготинский маслозавод». Определены направления совершенствования финансового состояния исследуемого предприятия.

Ключевые слова: предприятие, финансовая отчетность, финансовое состояние предприятия, анализ финансовой отчетности, управления предприятием.

Summary. Reviewed the content of primary financial statements and its use in enterprise management. The analysis of major forms of financial statements on the example of PJSC «Yagotytsky Butter Plant». Directions of improvement of the financial condition of the enterprise.

Key words: enterprise, financial statements, the financial state of the enterprise, analysis of financial statements, the enterprise management.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, які характеризуються високими ризиками невизначеності, розробка ефективних управлінських рішень економічними суб'єктами набуває особливої актуальності. В умовах ринкової економіки обґрунтованість та дієвість управлінських рішень на мікро- та макрорівнях значною мірою залежить від результатів оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, зміст яких виходить за межі обчислення окремих коефіцієнтів і передбачає вивчення комплексу показників, які відображають різні аспекти діяльності кожного окремого підприємства. Враховуючи, що інформаційною базою для прийняття рішень є результати аналізу, то аналітичне забезпечення управлінських рішень займає в наш час центральне місце в управлінні підприємницькою діяльністю. Основним і достовірним джерелом інформації для прийняття управлінських рішень у сфері планування є фінансова звітність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, діагностику аналізу фінансового стану досліджували Бернстайн Л. А., Білик Л. Д., Бланк І. А., Бріггем Ю., Кеннон Дж., Коробов М. Я., Поддєрьогін А. М., Покропивний С. Ф., Савицька Г. В., Савчук В. П., Сайфулін Р. С., Сміт Р., Фоулк Р., Хорін А. Н., Шеремет А. Д. та ін. Питанням аналізу господарської діяльності підприємств та дослідженню управлінської звітності приділяли увагу такі вітчизняні науковці як Голов С. Ф., Грабовецький Б. Є., Литвин Б. М., Осадча Г. Г., Садовська І. Б., Стельмах М. В., Слободян Н. Г., Шварц І. В. та інші. Зокрема, Бернстайн Л. А. у підручнику «Аналіз фінансової звітності» ознайомлює з методологією побудови фінансової звітності, сутністю інформації, що міститься в цих документах, розглядає методи аналізу фінансового стану компаній, проведеного на конкретних даних. Коробов М. Я. значну увагу приділив розгляду комплексного підходу до оцінки фінансово-господарської діяльності підприємств, специфіки організації аналітичної роботи в умовах інфляційної економіки. Савицька Г. В. досліджувала сутність і зміст управлінського і фінансового аналізу, організацію та інформаційне забезпечення, методику його проведення по найважливіших напрямках управлінської та фінансової діяльності. Голов С. Ф. розглядав концепцію та організацію управлінського обліку, аналіз для прийняття поточних і довгострокових рішень, методи стратегічного управлінського обліку. Але зазначені дослідження не розкривають питання залежності між якістю управління та рівнем оцінки фінансової звітності.

Мета. Головна мета цієї роботи — визначити місце звітності та її аналізу в системі управління підприєм-

ством та удосконалити методику оцінки фінансового стану підприємства на основі нових форм фінансової звітності. Здійснити аналіз фінансового стану на прикладі ПАТ «Яготинський маслозавод», визначити резерви використання фінансових ресурсів і дати динамічну оцінку фінансового стану підприємства. Розробити рекомендації щодо напрямків підвищення показників фінансового стану підприємства.

Виклад матеріалу. В умовах ринкової економіки фінансова звітність господарюючих суб'єктів є основним засобом комунікації і найважливішим елементом інформаційного забезпечення фінансового аналізу. Вона використовується для встановлення вартості реальних активів підприємства, ступеня їх ліквідності, оцінки платоспроможності та життєздатності підприємства, розробки в необхідних випадках власних заходів фінансового оздоровлення (санації) підприємства. Попередження розвитку негативних кризових явищ на підприємстві є можливим тільки за систематичного забезпечення управлінського персоналу інформацією про поточний рівень фінансової стійкості та здатність підприємства до подальшого розвитку. Джерелами інформації для аналізу фінансового стану підприємства та прогнозу його розвитку є основні форми фінансової звітності. За результатами проведення загальної оцінки фінансового стану ПАТ «Яготинський маслозавод» за 2012–2014 роки за допомогою порівняльно-аналітичного балансу та оцінки динаміки і структури складових активів і джерел їх фінансування можна зробити наступні висновки.

За аналізовані періоди сума валюти балансу щороку зростає. Темп приросту вартості майна підприємства на кінець 2013 року становить 23,1%, а на кінець 2014 р. — 27,7%, при цьому відбувається перевищення темпів приросту усіх активів над темпами приросту необоротних активів, що свідчить про більш ефективне їх використання. Поступове збільшення суми власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку: на кінець 2013 року темп приросту становить 18,9%, а на кінець 2014 року — 20,6%. Таким чином, аналітичний баланс засвідчує розширення діяльності та позитивні фінансові результати за досліджуваний період.

Негативними змінами у балансі, на нашу думку, є перевищення частки позикового капіталу над власним за всі 3 роки більш, ніж у 2 рази, перевищення темпів зростання зобов'язань над темпами приросту власного капіталу та поступове зменшення частки власних оборотних активів з 21,4% до 14,2% та нестача власних оборотних коштів.

Збільшення середньорічних залишків оборотних активів у 2013 році на 23061 тис. грн. призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 95703 тис. грн. Збільшення коефіцієнта оборотно-

сті оборотних активів на 0,66 призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 129783 тис. грн. В результаті прискорення оборотності оборотних активів на 0,66 термін їх обороту зменшився на 12 днів, а сума вивільнених оборотних активів становить 31271,9 тис. грн.

Зменшення середньорічних залишків запасів у 2013 році, порівняно з 2012 роком, на 9007,5 тис. грн. призвело до зменшення собівартості реалізованої продукції на 119287 тис. грн. Збільшення коефіцієнта оборотності запасів на 9,61 призвело до збільшення собівартості реалізованої продукції на 312640 тис. грн. За рахунок зменшення терміну оборотності запасів на 12 днів було вивільнено 23608 тис. грн.

Збільшення середньої величини дебіторської заборгованості у 2013 році, порівняно з 2012 роком, на 54933 тис. грн. призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 18309896 тис. грн. Зменшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на 316,77 призвело до зменшення чистого доходу від реалізації продукції на 18084410 тис. грн. Термін погашення дебіторської заборгованості збільшився на 21 день, що призвело до залучення в оборот додаткових грошових коштів на суму 54256,6 тис. грн.

Збільшення середньорічних залишків грошових коштів у 2013 році, порівняно з 2012 роком, на 123 тис. грн. призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 45119 тис. грн. Збільшення коефіцієнта оборотності грошових коштів на 86,61 призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 180367 тис. грн. За рахунок скорочення терміну оборотності грошових коштів на 0,2 дні було вивільнено 492 тис. грн.

Збільшення середньорічних залишків оборотних активів у 2014 році, порівняно з 2013 роком, на 94886 тис. грн. призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 456520 тис. грн. Зменшення коефіцієнта оборотності оборотних активів на 0,79 призвело до зменшення чистого доходу від реалізації продукції на 229064 тис. грн. Внаслідок збільшення терміну оборотності оборотних активів на 13 днів у було додатково залучено 47873 тис. грн.

Збільшення середньорічних залишків запасів у 2014 році, порівняно з 2013 роком, на 31582 тис. грн. призвело до збільшення собівартості реалізованої продукції на 721837,5 тис. грн. Зменшення коефіцієнта оборотності запасів на 8,91 призвело до зменшення собівартості реалізованої продукції на 570805,5 тис. грн. Внаслідок збільшення терміну оборотності запасів на 11 днів було додатково залучено 2497 тис. грн.

Зменшення середньої величини дебіторської заборгованості у 2014 році, порівняно з 2013 роком, на 5205 тис. грн. призвело до зменшення чистого доходу

від реалізації продукції на 86092 тис. грн. Збільшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на 6,04 призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 313548 тис. грн. За рахунок зменшення терміну погашення дебіторської заборгованості на 6 днів було вивільнено 18957 тис. грн.

Збільшення середньорічних залишків грошових коштів у 2014 році, порівняно з 2013 роком, на 8358,3 тис. грн. призвело до збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 370027 тис. грн. Зменшення коефіцієнта оборотності грошових коштів на 341,21 призвело до зменшення чистого доходу від реалізації продукції на 3562571 тис. грн. Внаслідок збільшення терміну оборотності грошових коштів на 2,4 дні було додатково залучено 7857 тис. грн.

Проаналізувавши фінансову стійкості ПАТ «Яготинський маслозавод» за період з 31.12.2012 по 31.12.2014 роки, можна побачити як змінювалися загальні показники фінансової стійкості підприємства.

Нормальна стійкість фінансового стану підприємства забезпечується за умови, якщо:

- 1) наявні власні оборотні засоби < 0 ;
- 2) власні і довгострокові позикові джерела формування запасів і витрат ≥ 0 ;
- 3) загальна величина основних джерел запасів і витрат ≥ 0 .

Вищенаведені умови задовольняють період з 31.12.2012 р. по 31.12.2013 р., це означає, що підприємство забезпечено усіма необхідними ресурсами для здійснення виробничої та господарської діяльності. Необхідно залучати також і довгострокові позикові джерела.

У період з 31.12.2013 р. по 31.12.2014 р. спостерігається нестійкий фінансовий стан підприємства. В порівнянні з попередніми періодами відбувається зниження показників нормального функціонування підприємства.

Важливу роль в аналізі господарського стану підприємства для його нормального функціонування відіграє аналіз фінансової стійкості такого підприємства (табл.).

Провівши розрахунок показників фінансової стійкості ПАТ «Яготинський маслозавод» в період з 31.12.2012 по 31.12.2013 роки, можна проаналізувати показники, зіставивши з нормативами та попередніми даними за періоди:

1. Коефіцієнт автономії зменшувався на 0,01 за кожний період, що є негативною зміною. Значення цього коефіцієнту є меншим, ніж нормативне значення. Це свідчить про незабезпеченість позикових коштів власними, тобто, реалізувавши майно, сформоване із власних джерел, підприємство не зможе погасити свої зобов'язання.

Таблиця

Показники, що характеризують фінансову стійкість ПАТ «Яготинський маслозавод»

Назва показника, норматив	Розрахунок на основі балансу	31.12.12	31.12.13	31.12.14
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії, концентрації власного капіталу), [$>0,5$]	$K_{\phi n} = \frac{p.1495}{p.1900}$	0,30	0,29	0,28
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу, [$<0,5$]	$K_{пк} = \frac{p.1595 + p.1695}{p.1900}$	0,70	0,71	0,72
Коефіцієнт концентрації поточної заборгованості, [-]	$K_{пз} = \frac{p.1695}{p.1300}$	0,27	0,36	0,52
Коефіцієнт фінансової стійкості (забезпечення загальної заборгованості власним капіталом), [>1]	$K_{\phi c} = \frac{p.1495}{p.1595 + p.1695}$	0,44	0,42	0,38
Коефіцієнт фінансового леве-риджу (фінансового ризику), [-]	$K_{\phi л} = \frac{p.1595 + p.1695}{p.1495}$	2,29	2,40	2,61
Коефіцієнт забезпечення запасів власним капіталом, [$>0,6-0,8$]	$K_{зз} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1100}$	2,19	2,58	0,77
Коефіцієнт маневреності оборотних активів, [0,2]	$K_{ма} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1195}$	0,44	0,35	0,21
Коефіцієнт маневреності власного капіталу, [-]	$K_{мвк} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1495}$	0,70	0,66	0,51
Коефіцієнт маневреності позикового капіталу, [-]	$K_{мпк} = \frac{p.1195 - p.1695}{p.1595 - p.1695}$	0,31	0,27	0,20

2. Коефіцієнт концентрації позикового капіталу збільшувався на 0,01 за кожний період. Зростання цього показника в динаміці означає збільшення частки позикових коштів у фінансуванні підприємства. Значення цього показника не відповідає нормі.

3. Коефіцієнт концентрації поточної заборгованості збільшився на 0,09 за 2013 рік, на 0,16 за 2014 рік. Він показує, яку частину активів сформовано за рахунок позикових ресурсів короткострокового характеру.

4. Коефіцієнт фінансової стійкості зменшився на 0,02, за період 2013 року та на 0,04 за 2014 рік, що свідчить про погіршення фінансової стійкості підприємства. Це означає, що підприємство залежне від зовнішніх джерел фінансування.

5. Коефіцієнт фінансового леве-риджу (фінансового ризику) збільшився на 0,11 за 2013 рік і на 0,21 за 2014 рік. Зростання показника свідчить про посилення залежності підприємства від інвесторів і кредиторів, тобто про зниження фінансової стійкості. Чим вище його значення, тим більш ризиковим є вкладання капіталу в це підприємство.

6. Коефіцієнт забезпеченості запасів власними джерелами їх формування збільшився на 0,39 за 2013 рік. На початок, і на кінець періоду цей коефіцієнт задовольняє нормативне значення і навіть перевищує його більш, ніж у 3 рази. За період в 2014 рік відбулося різке зниження цього показника 1,81. Хоча показник все рівно задовольняє норму, для підприємства таке різке падіння може мати негативні наслідки.

7. Коефіцієнт маневреності оборотних активів зменшився на 0,09 за 2013 рік і на 0,14 за 2014 рік, тобто зменшилася гнучкість у використанні оборотних активів.

8. Коефіцієнт маневреності власного капіталу зменшився на 0,04 за 2013 рік і на 0,015 за 2014 рік, тобто зазнав негативних змін, але цей коефіцієнт має значення, що дозволяє забезпечити достатню гнучкість у використанні власного капіталу.

9. Коефіцієнт маневреності позикового капіталу зменшився на 0,04 за 2013 рік і на 0,07 за 2014 рік. Він показує, яка частина позикового капіталу перебуває в обороті.

Проаналізувавши порівняльно-аналітичний баланс за 2012–2014 роки можна сказати, що ПАТ «Яготинський маслозавод» незважаючи на фінансову кризу збільшує обсяги своєї діяльності за рахунок ефективного використання власного капіталу та залучених фінансових ресурсів, підприємство є рентабельним та платоспроможним. Додатково залучені кошти саме й допомогли активізувати виробництво, почати випускати на ринок нові продукти та почати пошук нових ринків збуту.

Аналіз фінансової стійкості підприємства показує, що підприємство за період з 31.12.2012 по 31.12.2014 дещо знизило показники фінансової стійкості. на 01.01.2015р. показники не відповідають рекомендованим нормативам.

Тому необхідно розробити стабілізуючі заходи щодо покращення ситуації. Серед них можуть бути

контроль і скорочення поточних зобов'язань, збільшення джерел власного капіталу, використання довгострокових зобов'язань — «довгих» кредитів, а також підвищення показників ділової активності.

Висновки. Сучасний ринок молочних продуктів в Україні є висококонкурентним, налічує 15–20 великих гравців та більше 200 дрібних локальних виробників, має позитивні тенденції. Підприємства-виробники молочної продукції починають відкривати для себе нові ринки збуту, розширюють експорт, знаходять нових покупців та партнерів, що зацікавлені інвестувати у розвиток виробництва. Тому роль та значення аналізу фінансової звітності надзвичайно посилюється як дієвого інструменту обґрунтування ефективних управлінських рішень щодо залучення інвестицій та довгострокових кредитів з метою досягнення високої конкурентоспроможності та стратегічних орієнтирів підприємства.

Література

1. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация. / Бернстайн Л. А. — М., «Финансы и статистика», 2003. — 624 с.
2. Слободян Н. Г. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах: методологія і практика. / Економічний аналіз, Зб. наук. праць. / Слободян Н. Г. — Тернопільський НЕУ, 2014. — т. 18, № 2. — С. 239–245.
3. Економіка підприємства: Структурно-логічний навч. посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С. Ф. Покропивного. — К.: КНЕУ, 2001. — 457 с.
4. Голов С. Ф. Управлінський облік: Підручник. / Голов С. Ф. — К.: Лібра, 2003. — 704 с.
5. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік: навчальний посібник для вищої школи. / Луцьк. нац. техн. ун-т. / Садовська І. Б. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 688 с.

Сосова Тетяна Костянтинівна

Аспірант

Київський національний університет імені Т. Шевченка

Сосова Татьяна Константиновна

Аспирант

Киевский национальный университет имени Т. Шевченка

Sosova Tatiana Konstantinovna

Graduate student

Kiev National University named T. Shevchenko

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИХ ПІДХОДІВ
У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ
ПРИМЕНЕНИЕ ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО ПОДХОДА
В СФЕРЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ
THE PROGRAM TARGET APPROACH TO INNOVATION IN UKRAINE**

Анотація. У статті досліджено проблеми застосування програмно-цільового підходу в управлінні інноваціями на підприємстві.

Ключові слова: програмно-цільовий підхід, інноваційна діяльність, інновації.

Аннотация. В статье исследованы проблемы применения программно-целевого подхода в управлении инновациями на предприятии.

Ключевые слова: программно-целевой подход, инновационная деятельность, инновации.

Annotations: in the article the problem of the use of program-target approach in managing innovation in the enterprise.

Keywords: program-targeted approach, innovation, innovation.

Пріоритетною умовою успішного функціонування сучасного підприємства є постійне зростання його конкурентоспроможності на ринку, що у значній мірі залежить від активності інноваційної діяльності суб'єкта господарювання.

У свою чергу, ефективність такої інноваційної діяльності підприємства суттєво залежить від правильного поетапного ведення інноваційної діяльності, що забезпечує інноваційна програма підприємства. Як наслідок, ефективність інноваційної діяльності підприємства у значній мірі залежить від вдало складеної інноваційної програми.

Ці питання розглядаються у працях багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження інновацій зробили такі науковці як А. Абрамчук, В. Біліченко, Т. Білоног, Л. Дідківська, А. Загородній, І. Коновалова, В. Купріянова, О. Портна, Б. Райзберг, Д. Стеченко, С. Тульчинська, В. Чубай та ін. Серед багатьох сучасних підходів управління інноваційною діяльністю найбільш прийнятним та про-

гресивним науковці звикли вважати програмно-цільовий метод, який найкраще забезпечує досягнення вибраних інноваційних цілей та який, в першу чергу, орієнтований на їх реалізацію. Науковці та спеціалісти з державного управління ще не дійшли одностайності щодо самого визначення програмно-цільового підходу.

Програмно-цільовий метод (далі – ПЦМ) є важливим інструментом здійснення державної політики розвитку країни та її окремих регіонів. Функціональне призначення програмно-цільового управління визначено у статті 119 Конституції України. У ній, зокрема, зазначається, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують «виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку; підготовку та виконання відповідних обласних і регіональних бюджетів» [1].

Призначення ПЦМ полягає в обґрунтуванні концентрації ресурсів для вирішення комплексних проблем, забезпечення координації видів діяльності та заходів, що здійснюються окремими відомствами і різними рівнями управління, підвищення ефективності виконання прийнятих рішень.

Програмно-цільовий метод є однією з основних форм комплексного, системного підходу до процесів управління об'єктами, процесами, відносинами різної природи та змісту. ПЦМ є способом вирішення великих і складних завдань за допомогою вироблення та здійснення системи, програмних мір, орієнтованих на цілі, досягнення яких забезпечує розв'язання проблем, що виникли. [4]

Основний наголос програмно-цільового методу в державному управлінні зроблено на обов'язковості досягнення максимально можливого та соціально вагомого ефекту в результаті використання коштів, сплачених платниками податків.

Досліджуючи ж проблеми програмно-цільового підходу в управлінні інноваціями на підприємстві, найбільш вдало, на нашу думку, дали визначення цьому методу Біліченко В. В., який зазначив, що програмно-цільовий метод — це спосіб вирішення великих і складних задач, таких як розробка інноваційної стратегії розвитку підприємства, завдяки формуванню та впровадженню програмних заходів, які орієнтуються на досягнення попередньо поставлених цілей [5], та Райзберг Б. А., який розглядає програмно-цільовий метод «як спосіб вирішення великих і складних проблем шляхом розробки й реалізації системи програмних заходів, орієнтованих на цілі, досягнення яких забезпечує вирішення проблем, що виникли».

Аналіз практики розроблення та управління реалізацією в Україні протягом останніх 35–40 років цільових наукових і науково-технічних програм державного, регіонального і галузевого рівнів в умовах адміністративно-командної системи і трансформації економіки до ринкових умов свідчить, що основним здобутком останньої є демократизація формування програм у рамках пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки при застосуванні конкурсного відбору та позавідомчої експертизи проектів. Водночас, за проектною структури програм, ослабла система їх управління — за відсутності адміністративного впливу та економічних важелів.

При цьому часто ігнорується положення, що програма — це об'єкт управління, а не просто план. Повною мірою не знаходить втілення в життя один з основних принципів застосування програмно-цільового методу — принцип керованості програм. Реалізація цього принципу вимагає створення та впровадження чіткого організаційно-економічного і правового механізму формування та реалізації програм.

Головною причиною незадовільного стану трансформації результатів технологічних розробок, створених у рамках ДЦНТП, у серійне виробництво продукції є відсутність в Україні чітких концептуальних інституційних засад щодо формування і реалізації програм державного рівня і використання їхніх результатів, закріплених адекватними законодавчими та нормативними актами і методичними рекомендаціями.

Програмно-цільове планування побудоване за логічною схемою «цілі — шляхи — способи — засоби». Спочатку визначаються цілі, які мають бути досягнуті, потім намічаються шляхи їх реалізації, а потім — більш деталізовані способи і засоби. Зрештою, організатор розробляє програму дій. Звідси витікає, що особливістю даного методу планування є не просто прогнозування майбутнього стану системи, а складання конкретної програми досягнення бажаних результатів. Програмно-цільовий метод планування «активний», він дозволяє не лише спостерігати ситуацію, але й впливати на її наслідки, що вигідно відрізняє його від більшості інших методів. [2]

Особливістю програмного планування є також спосіб впливу на плановану систему. В центр ставиться не система сама по собі, її складові елементи й організаційна структура, що склалася, а управління елементами програми, програмними діями.

Для програмно-цільового методу на сучасному етапі розвитку характерним є те, що він забезпечує реалізацію одночасно двох типів інтеграції: простою, коли потрібно об'єднати зусилля суб'єктів; і тимчасовою, коли потрібно добитися чіткої послідовності та єдності різних етапів (стадій) загального процесу руху до кінцевої мети, що передбачено програмою.

Основа програмно-цільового підходу — це органічна єдність чітко структурованої змістовної частини програми з формуванням і використанням організаційного й фінансового механізмів її реалізації, контролем реалізації (останнє є одночасно й елементом активно функціонуючого зворотного зв'язку).

Програмно-цільове планування може застосовуватися на різних організаційних рівнях: мікроекономічному (окремий регіон, територіальна община, окрема організація) та макроекономічному — відносно економіки країни в цілому.

Отже, програмно-цільовий метод планування полягає у відборі пріоритетних цілей економічного, соціального, науково-технічного розвитку, розробці взаємопов'язаних заходів щодо їх досягнення в задані терміни з максимальною ефективністю при необхідному забезпеченні ресурсами. Метод включає розробку програм з урахуванням стратегічних цілей,

визначення шляхів, засобів і організаційних заходів щодо їх досягнення.

Перед програмно-цільовим плануванням постають і більш конкретні завдання, такі як безпосередній вплив на розміщення нових підприємств, міграційні потоки, розвиток окремих територіальних утворень (освоєння нових районів, підйом економіки депресивних районів, вирішення гострих еколого-економічних ситуацій і так далі). Програмно-цільовий метод планування й управління передбачає певну документальну базу. Основним документом, що характеризує соціально-економічні процеси в Україні з погляду планування і що розвитку на відповідні періоди. Їх зміст виходить за рамки чистих прогнозів, оскільки вони містять реальні пропозиції щодо дій на економіку країни.

Слід зазначити, що перші спроби створення правових засад для реалізації державної цільової програми (ДЦП) різної спрямованості, у тому числі наукових і науково-технічних, в Україні були зроблені у законі «Про державні цільові програми» — уперше серед країн СНД.

Однак у цьому законі все ж відсутня стаття щодо державної статистичної звітності про хід виконання ДЦП, що перешкоджає центральним органам законодавчої і виконавчої влади отримувати своєчасну інформацію про стан виконання програм і ефективність використання державних коштів на їх реалізацію. Це у свою чергу призводить до істотного послаблення систематичного контролю за цими питаннями.

Світова практика свідчить, що така звітність є обов'язковою. Законом передбачається необхідність обов'язкової державної експертизи проектів ДЦП, проте відповідна стаття щодо мети, змісту і механізму цієї експертизи в ньому відсутня.

У класифікації ДЦП за спрямованістю відсутні інвестиційні та інноваційні програми, незважаючи на те, що реалізація останніх передбачена Законом України «Про інноваційну діяльність». В умовах упровадження інноваційної моделі розвитку економіки подібне не може бути виправданим.

Не визначена в цьому Законі взаємна відповідальність державних замовників і виконавців за виконання і досягнення цільових показників програм. Не розкрито фінансово-кредитний механізм розроблення і реалізації програм, відсутні економічні важелі управління їхнього виконання. Підготовлений відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» і затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007р. № 106 Порядок розроблення та виконання державних цільових програм певною мірою визначає механізм розроблення, погодження і подання для затвердження та виконання ДЦП.

Проте цей документ у деяких пунктах дублює статті Закону, а в частині управління ДЦП та експертизи проектів потребує конкретизації. Зокрема, згідно з п. 41 державному замовнику лише в разі потреби дозволено утворювати координаційну (науково-технічну) раду на чолі з керівником програми. Однак функції, права та обов'язки згаданої вище ради в цьому Порядку не зафіксовані. Що ж до державної експертизи проекту програми, то п. 32 зазначеного Порядку доручає організацію її проведення державному замовнику програми. [3]

При цьому експертиза проводиться за різними (часто і різновекторними) напрямками: наукова, науково-технічна, екологічна, інвестиційна, санітарно-епідеміологічна, експертиза землевпорядної документації тощо.

Для кожної з перелічених експертиз законодавчими актами визначено свої критерії, що регламентують проведення локальних експертиз. І часто-густо в різних державних експертизах вони суперечать один одному. Так, за позитивних висновків наукової та науково-технічної експертизи інвестиційна чи екологічна експертиза тієї чи іншої ДЦП може бути негативною.

Комплексну державну експертизу ДЦНТП та інноваційних програм має здійснювати незалежний позавідомчий орган, наприклад, Центр комплексної державної експертизи цільових програм і проектів при Кабінеті Міністрів України.

Істотним негативним чинником, який впливає на результативність державних цільових програм України у сфері досліджень та інновацій, є недосконалість координаційних механізмів щодо розроблення і моніторингу виконання зазначених програм. З метою створення таких механізмів і забезпечення їх ефективного функціонування варто вжити низку організаційних заходів, використавши кращий досвід управління окремими програмами в Україні, а також здобутки у цьому напрямі країн ЄС, США, Південно-Східної Азії, окремих країн колишнього СРСР.

З метою удосконалення законодавчої і нормативно-правової бази щодо формування і реалізації в Україні інноваційних програм й організації управління програмами варто вивчити і творчо використати відповідний досвід постіндустріальних країн і країн пострадянського простору.

Інноваційна діяльність у повному обсязі має комплексний, системний характер і охоплює такі види роботи, як пошук ідей, ліцензій, патентів, кадрів, організацію дослідницької роботи, інженерно-технічну діяльність, яка об'єднує винахідництво, раціоналізацію, конструювання, створення інженерно-технічних об'єктів, інформаційну та маркетингову діяльність.

Усе це створює прогресивні умови для інноваційного розвитку та активізації інноваційних процесів.

Здійснення цілеспрямованих структурно-функціональних змін в економіці має привести до кардинальної зміни ситуації в усіх галузях економіки і тим самим до збільшення частки інноваційного фактора в прирості ВВП. Ця частка має досягти вже за перших п'ять років не менше 35–40% загального обсягу приросту ВВП. Отже, забезпечення рівня конкурентоспроможності вітчизняних наукових досліджень на внутрішньому і міжнародному ринках повинно стати основним напрямком сучасної політики держави у сфері активізації інноваційної діяльності, що сприятиме підвищенню ефективності виробництва. Саме від цього нині найбільшою мірою залежать можливості реалізації інноваційних процесів і забезпечення високої ефективності національної економіки.[5]

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що програмно-цільовий метод як один із головних

методів управління державними коштами в середньостроковій перспективі, є найдієвішим і спрямований на розробку регіональних програм, орієнтованих на кінцевий результат. Використання цього методу сприятиме переходу від практики використання державних коштів до планування й оцінки кінцевих результатів, а також підвищенню відповідальності під час виконання кожної програми. Модель соціально-економічного розвитку регіону повинна бути побудована на ідеології програмно-цільового методу управління та передбачати перехід на довгострокове планування. Використання програмно-цільових методів управління інвестиційно-інноваційною діяльністю у регіоні водночас дозволить покращити соціально-економічні показники його діяльності. Це можливо лише за рахунок підвищення вимог щодо досягнення поставлених цілей у програмі, а також ступеня відповідальності конкретних виконавців за реалізацією програмних завдань.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Аналітична доповідь Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. — К.: НІСД, 2011.
1. Ілляшенко Н. В. Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств / Н. В. Ілляшенко //: монографія / за заг. ред. Ю. С. Шипуліною. — Суми: Друкарський дім «Папірус», 2012. — С. 45–46.
2. Національна доповідь Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. — К., 2015. — С. 111–112.
3. Національна доповідь: Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави. — К. НВЦ НБУВ, 2012 рік. — С. 118–119.
4. Шкроміда, Н. Я. Оцінювання економічного потенціалу промислових підприємств в ринковому середовищі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук; спец. 08.00.04 — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Н. Я. Шкроміда. — Хмельницький: ХНУ, 2012. — С. 13–14.

Чистякова Марина Сергеевна
Студентка
Тюменский государственный университет
Chistyakova M. S.
Student
Tyumen state University

РОЛЬ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ КАЧЕСТВЕННОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION IN SHAPING THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL

Аннотация. Исследованы теоретические вопросы роли высшего профессионального образования в формировании качественного человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, качественное образование, конкурентоспособность.

Abstract. Investigated the theoretical issues of the role of higher education in shaping the quality of human capital.

Key words: human capital, quality education, competitiveness.

Концепция человеческого капитала развивалась во второй половине прошлого века в трудах Т. Шульца, Г. Беккера, Б. Вейсброда, Дж. Минцера, Л. Хансена, М. Блауга, С. Боулса, Й. Бен-Порэта, Р. Лейарда, Дж. Псахаропулоса, Ф. Уэлча, Б. Чизвика и др. Авторы по-разному определяют данное понятие, обращая внимание на его отдельные составные элементы:

- 1) функциональная сторона человеческого капитала, то есть его способность приносить доход;
- 2) сущностная характеристика как форма личного фактора производства.

Россия на современном этапе развития находится в состоянии глубокого кризиса. Усугубляет данную ситуацию деиндустриализация страны. В результате сложившейся ситуации к 2020 году доля нашей экономики в мировом ВВП станет самой маленькой за все годы новой России – примерно 2,6% [9]. В настоящий момент мировая экономика в целом переживает не лучшие времена. «В современном мире главным ресурсом развития становятся творческие способности человека, его инициатива [3]. В таком

положении ведется острейшая конкурентная борьба за качественный человеческий капитал.

Понятие человеческого капитала является естественным развитием и обобщением понятий человеческого фактора, человеческих или трудовых ресурсов, интеллектуального капитала и социального капитала.

Известный французский социолог П. Бурдьё дает определение таким понятиям как культурный, социальный, символический капитал.

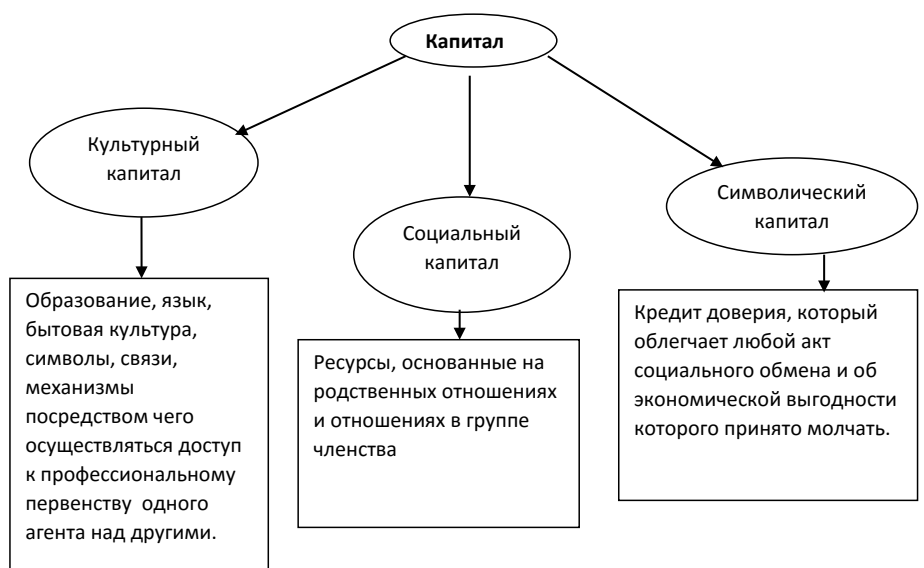

Рис. 1. Формы капитала П. Бурдьё

П. Бурдые переносит исследование человеческого капитала в социальную сферу. Делает акцент на социальную среду проявления культуры агента в виде капитальной ценности, доказывает, что данное проявление осуществляется преимущественно в процессе достижения человеком выгодного профессионального положения по отношению к другим людям с целью получения экономической или социальной прибыли. При этом П. Бурдые отмечает, что стержневым капиталобразующим компонентом в современных условиях является культура человека. По мнению П. Бурдые «в состав культурного капитала входят важнейшие компоненты — образование, язык, бытовая культура, символы, связи, механизмы посредством чего и может осуществляться доступ к профессиональной гегемонии одного агента над другими» [2].

Таким образом, определяя различные виды человеческого капитала, П. Бурдые пишет, что успех человека в получении образования и профессии продиктован той мерой в какой он является носителем господствующей культуры общества, является, известен, узнаваем, имеет «имя», «реноме», а также владеет «определенным набором специфических качеств, которые являются условием приобретения и сохранения «хорошей репутации»... Каждый социальный слой определяет себя через различие и дистанцирование в социальном пространстве по отношению к другому или другим социальным слоям. «...я тот, кто живет на Елисейских полях, а не на окраине, я тот, кто слушает классическую музыку, а не рок, я хожу в костюме, а не в джинсах» [3].

В современном обществе можно выделить два основных вида капитала и следовательно два вида инвестиций: во-первых, физический капитал (техника, оборудование, здания, производственная инфраструктура и т.п.), во-вторых, человеческий капитал (образование, продолжительность жизни населения, состояние здоровья, профессиональная подготовка и др [10].)

Таким образом, можно выделить основные структурные компоненты человеческого капитала:

Во-первых, это уровень профессиональных умений и навыков, комплекс инновационных, предпринимательских, уровень общих и специальных знаний, так называемый капитал образования.

Во-вторых, общий уровень культуры, принципы и стереотипы поведения в рамках правил, традиций, морали, степень включенности в культуру, уровень мотивации, так называемый культурный капитал.

В-третьих, естественно-физическая составляющая, наследственность, включающая физический и психический потенциал, уровень общего состояния здоровья, уровень физического здоровья, уровень психического здоровья, так называемый капитал здоровья.

В-четвертых, социальный капитал к которому относятся: особенности социализации личности; потенциал социального взаимодействия; наличие социальных контактов.

Эффективное воспроизводство качественного человеческого капитала зависит, безусловно, от формирования интеллектуальной общности социума, где источником этого отбора является предоставление качественного конкурентоспособного высшего образования.

В современной социологической науке человеческий капитал в системе высшего образования определяется как накопленное богатство, выражающееся в совокупности профессиональной компетентности, культуры, здоровья, мотивации и представляет собой главный фактор формирования и развития инновационно-информационного общества [5]. Роль образования в формировании человеческого капитала личности существенно возрастает. Это связано с постоянным ускорением темпов технического развития, модернизацией отраслей экономики, потребностью в повышении уровня знаний человека.

В Казанском государственном энергетическом университете в рамках научной конференции в 2015 году было проведено исследование с целью выявления особенностей формирования человеческого капитала в научно-образовательном кластере. В результате этого исследования были выявлены особенности формирования человеческого капитала в процессе вузовского обучения. Так для респондентов свойственен высокий уровень осознания значимости институциональной формы человеческого капитала (наличие диплома, сертификатов и т.д.), стремление к преобразованию полученных знаний в экономический капитал, видна осознанность студентов в том, что от уровня образования зависит их человеческий капитал. Для каждого пятого опрошенного важны такие критерии, как наличие определенной специальности и диплом государственного образца. Опрос показал, что подавляющее большинство студентов ориентировано только на получение диплома бакалавра, считая, что этого уровня им будет достаточно для профессиональной деятельности. [2]. Работодатели отдадут предпочтение специалистам с дипломом магистра, полагая, что четырех лет обучения для овладения специальности недостаточно. В результате исследования была выявлена такая проблема как снижение качества человеческого капитала выпускаемых специалистов, основная причина, которой — недостаточное освоение практических основ получаемой профессии, недостаточное использование инновационных методик обучения и инертность обучающихся. Это приводит к тому, что выпускники вузов становятся не востребованным

на рынке труда, что, в свою очередь, приводит к проблеме изменению их человеческого капитала. Таким образом, образование — это одна из важнейших инвестиций в человеческий капитал. Для современного общества является актуальным формирование качественного конкурентоспособного образования.

Именно в организациях профессионального образования есть все возможности и материальные, и интеллектуальные для целенаправленного воздействия на формирование конкурентоспособности, соревновательности молодых людей. Этому во многом способствуют и личные качества обучающихся, их мотивированность, гибкость ума, состояние физического и интеллектуального здоровья. К сожалению, пока эта соревновательность во многом формируется стихийно. Возможно студентам был бы полезным небольшой психологический курс по самосовершенствованию который бы предлагался в виде дистанционного открытого, электронного курса. Потребность в таком курсе может, складывается не сразу и не зависит от специальности, курса. К нему можно обращаться по мере интеллектуального взросления, осмысления

важности понимания самого себя, важности самодисциплины [11].

В жизни, особенно в условиях рыночных отношений и все усиливающейся конкуренции, для того чтобы преуспеть, необходимо иметь достаточно высокий интеллектуальный, профессиональный, общекультурный, творческий потенциал. Если хочешь преуспеть, то трудись, работай над собой [1].

Таким образом, подводя итог вышесказанному, поднятая нами проблема является актуальной для современного общества как в рамках страны в целом, так и региона в частности. Особенно для такого непростого периода перехода на новый уровень образования (как участие в проекте 5–100).

На наш взгляд, нужно уделять особое внимание нашему современному образованию, совершенствовать его структуру, оказывать всестороннюю поддержку со стороны государства. При этом, не забывая о состоянии здоровья, культуры и социальной сферы нашего населения, ибо только в совокупности всех этих факторов можно накапливать и приумножить качественный человеческий капитал.

Список литературы

1. Андреев В. И. Конкуренология: учебный курс для творческого развития конкурентоспособности / В. И. Андреев. — Казань: Центр инновационных технологий, 2004. — С. 136.
2. Габдуллина Э. Н. Особенности формирования и конвертации человеческого капитала в современной социально-экономической среде / Э. Н. Габдуллина, Р. Р. Гарипова // Материалы VII Адлеровских социологических чтений. 20 марта 2014 г. Альметьевск, 2014. С. 118–122.
3. М. С. Добряковой. Научное редактирование — В. В. Радаев. Бурдье П. Формы капитала. Экономическая социология. Том 6. № 3. Май 2005. С. 60–74.
4. Капелюшников Р. Е. Сколько стоит человеческий капитал. — М., 2012. — С. 3.
5. Кореев И. А. Управление персоналом организации в свете теории человеческого капитала / И. А. Кореев. — М., 2002. — С. 121.
6. Нестик Т. Культурный, социальный и символический капиталы (обзорный материал) Выпуск: N2(14), февраль 2004 года.
7. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В. В. Радаев // Общественные науки и современность. 2003. № 2. С. 20–32.
8. Свиначенко И. Может быть, все еще получится! [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://polit.ru/article/2015/08/30/auzan/>
9. Чупина С. В. Человеческий капитал и современная экономика России // Вестник Томского государственного педагогического университета. — 2011. — № 12.
10. Шафранов-Куцев Г. Ф. Человеческий капитал — ведущий ресурс новой индустриализации России / Социальные вызовы и ограничения новой индустриализации в регионах России: Материалы IV Тюменского социологического форума. 08–09 октября 2015 г. — [электронный ресурс]. Тюмень: Институт социологии Российской академии наук, Тюменская областная Дума, Правительство Тюменской области, 2015. — 1 электр. оптич. диск (CD-R) / — Тираж 250 экз. С. 23–32.
11. Шафранов-Куцев Г. Ф. Формирование конкурентоспособных качеств личности в системе профессионального образования / Статья в сборник Всероссийской научно-практической конференции «Практикоориентированная подготовка педагогов-исследователей в системе профессионального образования» 17–18 марта 2016 года.

Шелудько Вікторія Ігорівна,

студентка

Київський національний університет технологій та дизайну

Шелудько Виктория Игоревна,

студентка

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Sheludko Viktoria,

student

Kiev National University of Technology and Design

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ

Анотація. У статті визначено чинники та перешкоди впровадження корпоративної соціальної відповідальності у корпоративну стратегію та запропоновано заходи для підвищення конкурентоспроможності українських корпорацій.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, стратегія, підприємство, конкурентоспроможність підприємства, бізнес.

Аннотация. В статье определены факторы и препятствия внедрения корпоративной социальной ответственности в корпоративную стратегию и предложены меры по повышению конкурентоспособности украинских компаний.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, стратегия, предприятие, конкурентоспособность предприятия, бизнес.

Summary. The article determines causes and barriers of social corporate responsibility implementing within corporate strategy and presents the tools for increase of Ukrainian companies competitiveness.

Key words: corporate social responsibility, strategy, the enterprise, the company's competitiveness, business.

На сьогоднішній день не існує єдиного загальноприйнятого визначення корпоративної соціальної відповідальності. Так, за визначенням Зеленої книги Європейського союзу, КСВ — це інтеграція соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію з зацікавленими сторонами на добровільній основі [5].

Ф. Котлер визначає КСВ як зобов'язання бізнесу сприяти економічному розвитку, працюючи з найманими працівниками їхніми родинами, місцевою громадою та суспільством загалом з метою покращення якості життя [11].

Корпоративну соціальну відповідальність підприємства для формування корпоративної стратегії можна розглядати як спосіб ефективного управління соціальними та бізнес-процесами з метою забезпечення позитивного впливу компанії на суспільство.

Компанії, які беруть активну участь у вирішенні соціально значимих проблем, можуть внести вагомий вклад у формування суспільного договору, вибудувати свою стратегію розвитку, передбачаючи можливості та загрози, що несуть із собою нові суспільно-по-

літичні та економічні процеси в державі. Це означає, що систему взаємовідносин підприємства і суспільства, можна представити (рис. 1) у трьох взаємопов'язаних між собою рівнях, зокрема суспільно-політичні домовленості в межах соціальної відповідальності суспільства й організацій, організацій та їх керівників, та самого керівника і суспільства.

При формуванні стратегічних задач соціальної складової корпоративної стратегії слід чітко визначити ключові показники (індикатори) успішної реалізації заходів, в тому числі, ефекту впливу на репутацію компанії. Як справедливо визнають експерти, бути соціально відповідальним компанії можуть дозволити собі тільки тоді, коли інвесторам гарантована адекватна віддача їх вкладів. Сьогодні українські компанії успішно структурували свої матеріальні активи і настала необхідність о пошуку інструментів управління нематеріальними активами — людським капіталом і репутацією.

Основними принципами довгострокової корпоративної стратегії діяльності компанії у напрямі КСВ є: — усі продукти, послуги і бізнес-практики повинні відповідати найвищим стандартам якості і бути

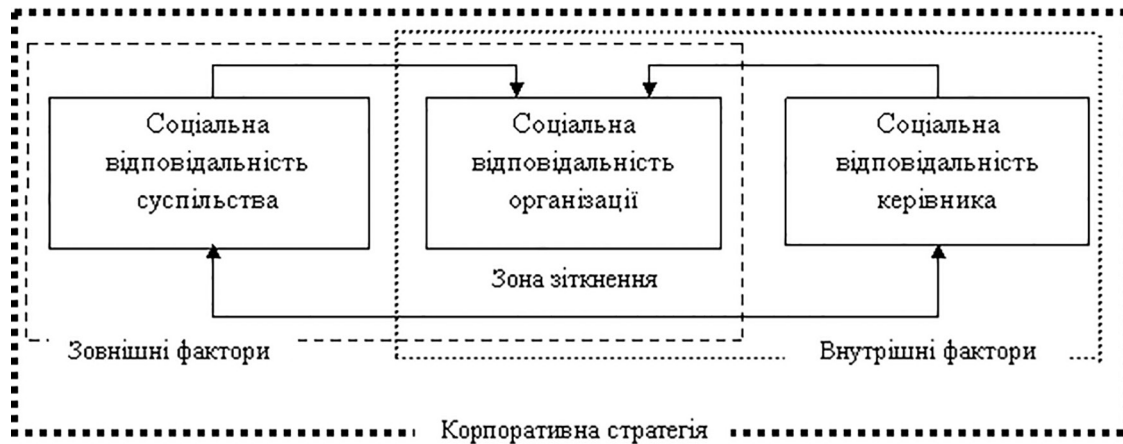

Рис. 1. Взаємозв'язок корпоративної стратегії бізнесу та корпоративної соціальної відповідальності [10]

- задовільними для споживачів на рівні операційної діяльності компанії;
- компанія повинна неухильно виконувати свої зобов'язання перед співробітниками, постачальниками, партнерами;
 - на рівні потреб суспільства діяльність компанії повинна задовольняти не лише інтереси безпосередніх споживачів послуг, а і потреби інших співтовариств людей, незалежно від того, є вони стейкхолдерами компанії чи ні.

Для того, щоб досягти успіху, впроваджуючи корпоративну стратегію, потрібно в першу чергу вивчити ринок і провести якісний аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів, які в тій чи іншій мірі зможуть вплинути на очікуваний результат. Оскільки в сучасних реаліях ринкових відносин аналізу чотирьох груп факторів (соціальних, технологічних, економічних, політичних) стало недостатньо для задоволення інтересів всіх груп впливу, в сучасній літературі додають ще екологію і законодавство, аналіз яких став необхідним для

соціально відповідальних компаній та дає можливість у ході аналізу з'ясувати вплив факторів, які довгий час навіть не бралися до уваги безліччю компаній [1].

Кожна з корпорацій, при формуванні напрямків корпоративної стратегії визначає елементи корпоративної соціальної відповідальності (табл. 1), які необхідні їй для реалізації свої інтересів та інтересів зацікавлених груп учасників, які дозволять підвищити конкурентоспроможність та покращити результати фінансово-господарської діяльності.

Серед основних чинників, які спонукають корпорації впроваджувати соціально відповідальні заходи, на першому плані стоять внутрішні переконання: моральні міркування та внутрішнє спонукання. Проте досить вагомими є такі фактори, як зростання продажів компанії, копіювання дій конкурентів та запит з боку органів місцевої влади (рис. 2).

У впровадженні соціальної відповідальності значну роль відіграють стандарти з КСВ, які розробляються авторитетними міжнародними і національними

Таблиця 1

Характеристика елементів корпоративної соціальної відповідальності в реалізації корпоративної стратегії розвитку

Складові зовнішньої корпоративної стратегії соціальної відповідальності	Складові внутрішньої корпоративної стратегії соціальної відповідальності
Кредити(гранти) на благодійні цілі	Соціальні інвестиції
Фінансова і матеріальна допомога	Наукові і практичні розробки
Стипендіальні програми	Екологічна програма
Робота в асоціаціях над законодавчими ініціативами	Етичні та інші стандарти роботи
Курси перекваліфікації працівників	Кар'єрний ріст персоналу
Партнерські проекти з владою, навчальними установами	Прозорість та конкретність у наданні звітності
Волонтерська діяльність та діяльність громадських організацій	Стимулювання робітників (премії, надбавки, компенсації)
Корпоративна філантропія у формі підтримки соціально значущих подій	Соціальні пакети

Рис. 2. Чинники, які спонукають компанію здійснювати соціально відповідальні заходи [1]

організаціями і компаніями: стандарт AA1000, Кодекс ділової поведінки країн АТЕС, індекси стійкості та ефективності соціально екологічного рейтингового агентства Aгese, система збалансованих показників (Balanced Business Scorecard), індекс стійкості Доу-Джонса, принципи Екуменічної ради з корпоративної відповідальності та Міжрелігійного центру з корпоративної відповідальності (ECCR/ICCR), Європейська модель досконалості Європейського фонду управління якістю; система EMAS; ініціатива з етичної торгівлі, «Еко-лейбл» Європейського союзу, Лісова опікунська рада, індекси FTSE4Good, «Глобальні принципи Саллівана», стандарти ISO9000/ISO14000, стандарт SA8000 та «Природний крок».

Досвід зарубіжних компаній доводить, що їх ефективна економіка будується на широкому використанні стандартів КСВ, як основний чинник реалізації корпоративної стратегії. Перелік зарубіжних компаній, які використовують корпоративну соціальну відповідальність, наведено у табл. 2.

Стосовно наведених корпорацій, можна зробити висновок, що більшість з них відносяться до промислових галузей, перед якими необхідною умовою ефективною корпоративної стратегії є виконання стандартів КСВ, які визначають економічні, соціальні та екологічні аспекти їх діяльності.

Основними перевагами та стимулами, які керують українськими компаніями у сфері КСВ, є:

- збільшення прибутку, підвищення темпів зростання фірми;
- поява доступу до соціально-відповідальних інвестицій, при розподілі яких інвестори беруть до уваги показники, що характеризують діяльність компанії в соціальній і етичній сферах, в області захисту довкілля (FTSE4Good, Dow Jones Sustainable Index);

- можливе скорочення операційних витрат, наприклад, за рахунок скорочення відходів виробництва або їх переробки, збільшення ефективності використання електроенергії або продажу перероблених матеріалів;
- покращення репутації, що розвиває і відкриває нові ринки і напрями бізнесу;
- зростання продажів, підвищення лояльності клієнтів. Споживачі бажають знати, що продукти вироблені з розумінням відповідальності по відношенню до довкілля;
- підвищення продуктивності праці. З'являється більше можливостей залучати і утримувати співробітників: люди вважають за краще працювати в компаніях, цінності яких збігаються з їх власними;
- скорочення претензій з боку регулюючих органів;
- зростання конкурентоспроможності компанії в цілому.

Але на всі українські компанії можуть впроваджувати корпоративну соціальну відповідальність свого бізнесу. Основними перешкодами, згідно опитування українських компаній, є: брак коштів; податковий тиск та недосконалість нормативно-правової бази; відсутність стимулів з боку держави (пільгових); недостатність власного досвіду, невідпрацьований механізм впровадження КСВ; неможливість контролю за використанням наданих коштів; недостатність інформації щодо позитивних прикладів впровадження корпоративної соціальної відповідальності, організацій, які б змогли надати таку допомогу [1].

Українські компанії, які використовують корпоративну соціальну відповідальність, є лідерами в українському ринковому середовищі, що сильно відображається на їх популярності та прибутковості. Це яскраво

Таблиця 2

Корпорації зарубіжних країн, які використовують принципи КСВ

Країна	Компанія	Стандарти КСВ
Франція	Citroën	Індекс стійкості Доу-Джонса, Індекси FTSE4Good, Система EMAS, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Бразилія	Petroleo Brasileiro S. A.	Індекси FTSE4Good, Стандарти ISO9000/ISO14000, Стандарт AA1000
Австралія	Orica	Кодекс ділової поведінки країн АТЕС, Індекси FTSE4Good, Стандарти ISO9000/ISO14000, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Великобританія	British Petroleum	Індекс стійкості Доу-Джонса, Індекси FTSE4Good, Система EMAS, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Данія	FL Smidth	Індекс стійкості Доу-Джонса, Індекси FTSE4Good, Стандарти ISO9000/ISO14000, Стандарт AA1000, Ініціатива з етичної торгівлі, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Індія	Reliance Industries Limited	Індекси FTSE4Good, Стандарти ISO9000/ISO14000, Стандарт AA1000
Іспанія	Maquinaria GEKA S. A.	Індекси FTSE4Good, Система EMAS, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Італія	Impregilo S.p.A.	Індекси FTSE4Good, Система EMAS, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Німеччина	Henschel	Індекс стійкості Доу-Джонса, Індекси FTSE4Good, Система EMAS, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу
Японія	Yamaha Motor Company Limited	Кодекс ділової поведінки країн АТЕС, Індекс стійкості Доу-Джонса, Індекси FTSE4Good, Система EMAS, Стандарт AA1000
Чилі	Codelco	Кодекс ділової поведінки країн АТЕС, Індекси FTSE4Good, Стандарти ISO9000/ISO14000, Стандарт AA1000
Польща	Apator	Індекси FTSE4Good, Стандарти ISO9000/ISO14000, Стандарт AA1000, «Еко-лейбл» Європейського союзу

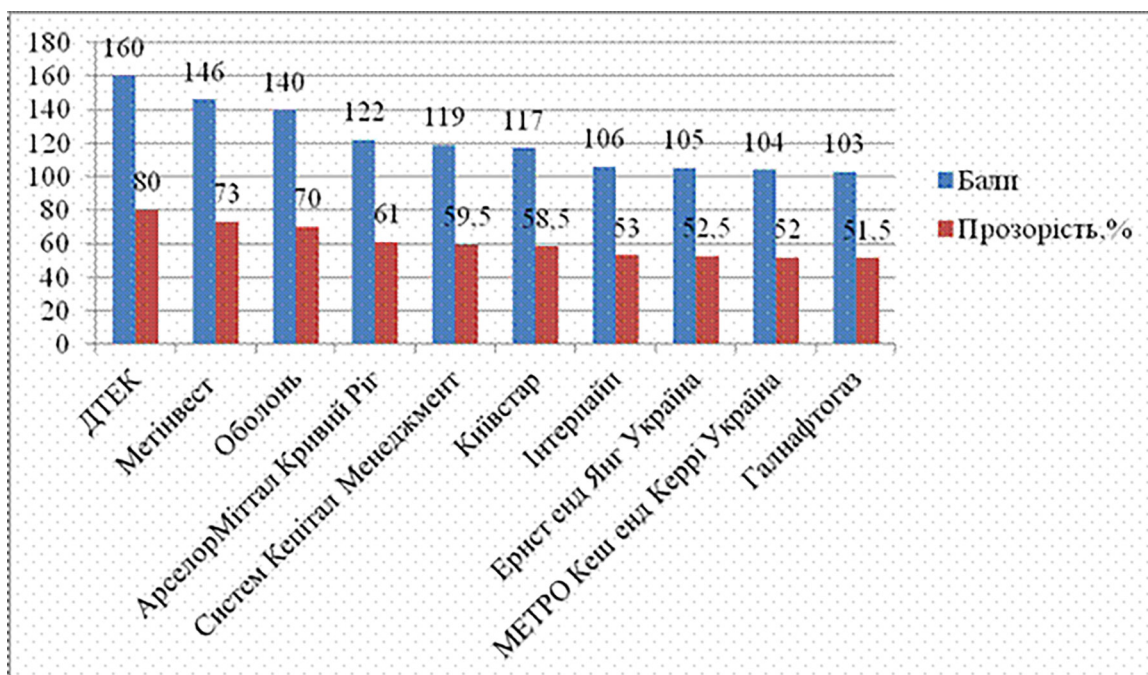

Рис. .3. Рейтинг найпрозоріших українських компаній [2]

Рис. 4. Стратегія розвитку компанії ДТЕК [3]

демонструє Центр «Розвитку корпоративної соціальної відповідальності», який презентував результати першого в Україні індексу прозорості та підзвітності компанії.

За результатами, найвищий Індекс прозорості та підзвітності має компанія ДТЕК (160 балів із 200 можливих; 80% прозорості), яка з отриманими балами увійшла до топ-10 найпрозоріших компаній світу за оцінкою Центра (рис. 3). Всі компанії першого десятка мають нефінансові звіти, деталізований опис упровадження соціальних та екологічних проєктів та зручну навігацію сайтів [2].

Найпрозоріша українська компанія це ДТЕК. Вона прагне відповідати найкращим світовим стандартам і приділяє велику увагу корпоративної соціальної відповідальності. ДТЕК розглядає КСВ як інтегрований інструмент управління ризиками та підвищення ефективності управління. Діяльність Компанії в області КСВ тісно пов'язана з корпоративною стратегією

і є одним з важливих чинників її сталого розвитку (рис. 4).

Друге місце серед українських найпрозоріших компаній посіла компанія «Метінвест». Компанія розглядає соціальну відповідальність як додаткову можливість розширення меж діалогу з усіма зацікавленими сторонами та інструмент, що допомагає вибудовувати взаємовигідні партнерські відносини. Інформаційна відкритість – основний принцип Метінвесту при взаємодії із зацікавленими сторонами (рис. 5).

Оцінюючи вплив впровадження заходів із корпоративної соціальної відповідальності на формування корпоративної стратегії, маємо такі висновки щодо українських компаній: 70% – поліпшення ставлення працівників до компанії; 62% українських компаній вважають, що вони принесли дійсну користь для суспільства, громади; 53% – покращення репутації компанії та 48% – поліпшення економічних показників компанії [1].

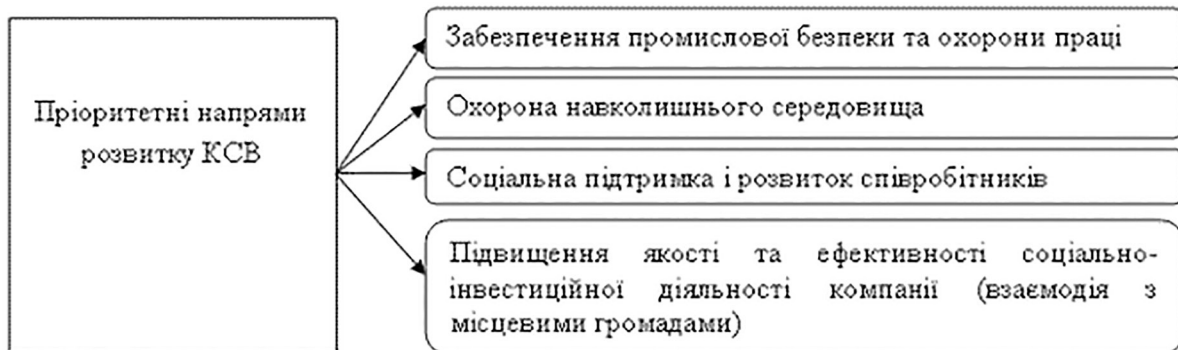

Рис. 5. Пріоритетні напрями розвитку корпоративної соціальної відповідальності компанії «Метінвест» [4]

Таким чином, розвиток і використання КСВ в будь-якій галузі підвищує ефективність соціально-економічного функціонування в галузі, шляхом створення умов для вигідності відповідальності підприємства перед своїми акціонерами, співробітниками і суспільством, підтримувати добрі починання та благодійні акції, чесно платити податки, сприяти поліпшенню у соціальній сфері, охороні здоров'я та освіті, зберігати природні ресурси і навколишнє середовище.

Висновки й перспективи подальших розробок

Корпоративна соціальна відповідальність сьогодні це основний чинник формування корпоративної стратегії, що являє собою сферу діяльності корпоративних структур, пов'язану з добровільно узятими на себе соціальними зобов'язаннями щодо зацікавлених груп і суспільства в цілому.

При формуванні корпоративної стратегії необхідно визначити та розробити заходи, які б дозволили підвищити конкурентоспроможність українських компаній, серед яких можна запропонувати наступні:

- включати стратегічні заходи КСВ в стратегію корпоративного розвитку, започаткувавши стандарти звітності у своїй програмі соціально відповідального ставлення підприємства у майбутньому з урахуванням принципів соціальної відповідальності;

- впроваджувати політику відповідального ставлення організації до своїх найманих працівників, підтримувати та розвивати позицію активного громадянства, навчати персонал соціальній відповідальності на рівні з іншими бізнес — цілями, в системі оцінки персоналу ввести компетенцію «корпоративна соціальна відповідальність працівника»;
- започаткувати діалог із групами впливу як інструмент отримання інформації щодо оптимізації соціальних програм та мінімізації ризиків підприємства. Виховувати соціальну відповідальність всіх груп впливу, як з боку бізнесу, так і зацікавлених сторін поза бізнесом;
- створити спеціалізовані підрозділи (для великих за розміром та масштабом діяльності підприємств), до компетенції яких було б віднесений напрям діяльності з управління КСВ, або, якщо це не є можливим (йдеться про малий бізнес), уведення окремої посади (функції), відповідально виключно за адміністрування цієї діяльності;
- впровадити принципи корпоративної соціальної відповідальності в діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування;
- збільшити бюджети організацій на заходи з КСВ.

Література

1. Аналітичний звіт «Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://uniter.org.ua/data/block/research_ukr_final.pdf
2. Індекс прозорості й підзвітності компаній / Центр розвитку корпоративної соціальної відповідальності // [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.csr-ukraine.org/rezultati_indeksu_prozorosti.html
3. Устойчивое развитие и корпоративная социальная ответственность / Офіційний сайт компанії ДТЕК // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.dtek.com/ru/corporate-social-responsibility>
4. Зелена книга Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rsppenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552
5. Abigail McWilliams. Corporate Social Responsibility: Strategic Implications // Department of Economics, Rensselaer Polytechnic Institute. — 2005. — № 0506. — May.
6. Баюра Д. М. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління / Д. М. Баюра // Україна: аспекти праці. — 2009. — № 1. — С. 21.
7. Будьонна Л. О. Шляхи та напрями формування соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Л. О. Будьонна // Соціальна політика. — Серпень. — 2008. — С. 9–10.
8. Carroll A. B. Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct / A. B. Carroll // Business and Society. — 2009. — Vol. 38, №3. — P. 268–295.
9. Жуковська В. М. Соціальна відповідальність як напрям реалізації корпоративної стратегії розвитку / В. М. Жуковська // Фінанси України. — К.: 2009. — С. 14–21.
10. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність / Ф. Котлер, Н. Лі // Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства Пер. з англ. С. Яринич. — К.: Стандарт, 2005. — С. 4.
11. Мельник С. В. Шляхи стимулювання соціальної відповідальності вітчизняного бізнесу [Електронний ресурс] / С. В. Мельник, Т. А. Гресвятська, Л. В. Будьонна — Режим доступу: www.lir.lg.ua/shlahi.doc
12. Porter M. E. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility / M. E. Porter, M. R. Kramer // Harvard Business Review, December 2006, pp. 78–92.

Сизов Алім Іванович

кандидат економічних наук, начальник кафедри фінансів і права

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шрамко Олександр Володимирович

ад'юнкт

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Паскевич Володимир Любомирович

курсант

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сизов Алим Иванович

кандидат экономических наук, начальник кафедры финансов и права

Военный институт Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Шрамко Александр Владимирович

адъюнкт

Военный институт Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Паскевич Владимир Любомирович

курсант

Военный институт Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Sizov A.

PhD (Economics), Head of the Department of Finance and Law

Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Shramko O.

adjunct

Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Paskevych V.

cadet

Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

МЕХАНИЗМ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В УКРАИНЕ

MECHANISM AND ORGANIZATION OF INTERNAL AUDIT IN UKRAINE

Анотація. В статті розглянуто підходи провідних вчених світу до визначення понять «внутрішній аудит» та «внутрішній контроль», досліджено механізм організації та проведення внутрішнього аудиту на підприємствах, в установах та організаціях України.

Ключові слова. Внутрішній аудит, внутрішній контроль, служба внутрішнього аудиту, Стандарти внутрішнього аудиту.

Аннотация. В статье рассмотрены подходы ученых мира к определению понятий «внутренний аудит» и «внутренний контроль», исследован механизм организации и проведения внутреннего аудита на предприятиях, в учреждениях и организациях Украины.

Ключевые слова. Внутренний аудит, внутренний контроль, служба внутреннего аудита, Стандарты внутреннего аудита.

Summary. The article describes the approaches of the scientists of the world to the definition of «internal audit» and «internal control», investigated the mechanism of organization and internal audit in enterprises, institutions and organizations of Ukraine.

Keywords. Internal audit, internal control, Internal Audit Service, internal audit standards.

Для того, щоб забезпечити ефективну діяльність підприємств, установ та організацій необхідно впроваджувати та правильно організувати систему внутрішнього контролю. Автор підручника «Аудит, методика і організація» Гордієнко Н.І. стверджує, що система внутрішнього контролю — це політика і процедури внутрішнього контролю, прийняті керівництвом підприємств, установ і організацій з метою забезпечення (наскільки це можливо) правильного й ефективного ведення господарської діяльності (в тому числі дотримання політики управлінського персоналу), збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам, а також виявлення їх, забезпечення точності і повноти облікових записів, своєчасної підготовки достовірної фінансової інформації [6, с. 154].

Однією із форм внутрішнього контролю є внутрішній аудит.

В проекті Закону України «Про внутрішній аудит» під внутрішнім аудитом розуміється комплекс експертно-аналітичних, оціночних, перевірочних та інших форм заходів, спрямованих на діяльність об'єкту внутрішнього аудиту та його посадових осіб, пов'язану з ухваленням ними управлінських рішень та виконанням функцій, відповідно до нормативно-правових, розпорядчих, інших актів і внутрішніх документів з метою визначення ефективності діяльності об'єкта внутрішнього аудиту та підготовки рекомендацій з удосконалення управлінських процесів залежно від характеру виявленої проблеми [2].

Автор підручника «Організація і методика аудиту» Кулаковська Л. П. вважає, що внутрішній аудит — це незалежна діяльність з перевірки та оцінки роботи суб'єкта господарювання в його інтересах. Метою внутрішнього аудиту є допомога керівництву та працівникам підприємств, установ і організацій ефективно виконувати свої функції [8].

Внутрішній аудит проводиться внутрішніми аудиторами, які надають управлінському персоналу отримані в результаті внутрішнього аудиту дані аналізу й оцінки, пропозиції, рекомендації та іншу необхідну інформацію.

Організаційно-правовим підґрунтям для створення служби внутрішнього аудиту є Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 року № 1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» [3].

Вищезазначена Постанова зобов'язувала керівництво міністерств та інших органів виконавчої влади створити підрозділи внутрішнього аудиту та забезпе-

чити їх функціонування шляхом проведення реорганізацій контрольно-ревізійних підрозділів, які діяли в міністерствах та інших органах виконавчої влади з 1 січня 2012 року.

Проведення такої реорганізації було обумовлено тим, що контрольно-ревізійні органи лише констатували виявлені порушення та встановлювали винних осіб. Такі перевірки не давали можливості оцінити результати, які були досягнуті в управлінні бюджетними коштами. Здійснюючи перевірку фінансово-господарської діяльності підконтрольного суб'єкта інспекційні підрозділи не зосереджували свою увагу на причинах виявлених порушень, вжитих заходах щодо їх попередження та можливих наслідках.

Саме з таких причин в міністерствах та інших органах виконавчої влади в умовах хронічного дефіциту бюджету постала необхідність визначення можливих ризиків, які виникають в процесі прийняття керівництвом управлінських рішень.

Основою створення служби внутрішнього аудиту відповідно до європейського досвіду є її незалежність в процесі аудиту, що дає змогу об'єктивно провести оцінку та ступінь виконання покладених перед підконтрольним суб'єктом завдань. Також внаслідок внутрішнього аудиту підконтрольному суб'єкту надаються об'єктивні висновки і рекомендації, які спрямовані на вдосконалення управління, підвищення його ефективності та сприяння досягненню його мети.

Відповідно до європейських моделей державного фінансового контролю його складовими є внутрішній контроль та внутрішній аудит. Зазначені види контролю відповідно до Бюджетного Кодексу України організовуються розпорядниками бюджетних коштів. Також вони забезпечують їх проведення у своїх та підконтрольних їм відомствах.

Основні засади здійснення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Так, як вже зазначалось вище служба внутрішнього аудиту створюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 року № 1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади», а свою діяльність служба внутрішнього аудиту здійснює відповідно до Стандартів внутрішнього аудиту, які затверджені наказом Міністерства фінансів України від 04.10.2011 року № 1247 (далі — Стандарти). В свою чергу керівники міністерств та інших органів виконавчої влади видають внутрішньовідомчі накази

(інструкції) стосовно порядку, особливостей проведення та відображення результатів внутрішнього аудиту у своїх відомствах.

Тобто, зазначені Стандарти внутрішнього аудиту є певною інструкцією та основним правилом, яким повинні керуватись внутрішні аудитори, адже вони сформовані для встановлення єдиного підходу до процесу організації та здійснення внутрішнього аудиту, оформлення аудиторських висновків, звітів та рекомендацій.

Стандарти складені відповідно до тлумачення внутрішнього аудиту, яке наведене у Бюджетному кодексі України від 08.07.2010 р. № 2456-VI, а також на основі ключових положень Стандартів внутрішнього аудиту Інституту внутрішніх аудиторів (ІА, США), Стандартів аудиту INTOSAI, які розроблені Міжнародною організацією вищих органів аудиту (США) та основних принципів фінансового контролю, зафіксованих у Лімській декларації керівних принципів контролю, що прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) у жовтні 1977 року [10].

На сучасному етапі служби внутрішнього аудиту міністерств та інших органів виконавчої влади здійснюють перехід своєї діяльності на модель COSO. Модель COSOERM – це концептуальні основи управління ризиками організації. Зазначені концептуальні основи представляються у вигляді «Магічного куба COSOERM», який показує взаємозв'язок цілей (верхня грань куба), компонентів (горизонтальні ряди) та підрозділи організації (вертикальні ряди) (Рис. 1).

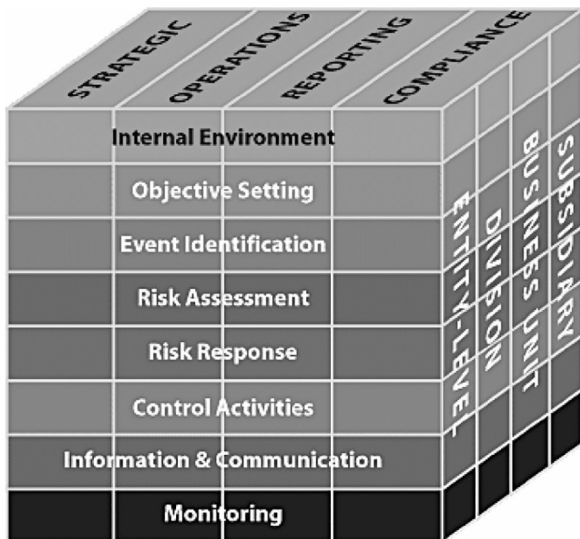

Рис. 1. «Магічний куб COSOERM»

Концептуальна основа управління ризиками організації як і раніше направлена на досягнення цілей організації. Однак тепер включає чотири категорії:

1. Стратегічні цілі — цілі високого рівня, співвіднесення з місією та з метою організації;

2. Операційні цілі — ефективне та результативне використання ресурсів;

3. Цілі в області підготовки звітності — достовірність звітності;

4. Цілі в області дотримання законодавства — дотримання діючого законодавства і нормативно-правових актів.

Модель включає вісім компонентів:

1. Внутрішнє середовище — представляє собою атмосферу в організації і визначає, яким чином ризик сприймається співробітниками організації, і як вони на нього реагують. Внутрішнє середовище включає філософію управління ризиками і ризик-апетит, чесність і етичні цінності, а також те середовище, в якій вони існують;

2. Постановка цілей. Цілі мають бути визначені до того, як керівництво почне виявляти події, які потенційно можуть вплинути на їх досягнення. Процес управління ризиками надає «розумну» гарантію того, що керівництво компанії має правильно організований процес вибору і формування цілей, і ці цілі відповідають місії організації і рівню її ризик-апетиту;

3. Визначення подій. Внутрішні і зовнішні події, що впливають на досягнення цілей організації, повинні визначатися з урахуванням їх поділу на ризики або можливості. Можливості повинні враховуватися керівництвом в процесі формування стратегії і постановки цілей;

4. Оцінка ризиків. Ризики аналізуються з урахуванням ймовірності їх виникнення та впливу з метою визначення того, які дії щодо них необхідно зробити. Ризики оцінюються з точки зору властивого і залишкового ризику;

5. Реагування на ризик. Керівництво вибирає метод реагування на ризик — ухилення від ризику, прийняття, скорочення або перерозподіл ризику, — розробляючи ряд заходів, які дозволяють привести виявлений ризик у відповідність з допустимим рівнем ризику і ризик-апетитом організації;

6. Засоби контролю. Політика і процедури розроблені і встановлені таким чином, щоб забезпечувати «розумну» гарантію того, що реагування на що виникає ризик відбувається ефективно і своєчасно;

7. Інформація та комунікації. Необхідна інформація визначається, фіксується і передається в такій формі і в такі терміни, які дозволяють співробітникам виконувати їх функціональні обов'язки. Також здійснюється ефективний обмін інформацією в рамках організації як по вертикалі зверху вниз і знизу вгору, так і по горизонталі;

8. Моніторинг. Весь процес управління ризиками організації відстежується і в разі потреби коригується. Моніторинг здійснюється в рамках поточної

діяльності керівництва або шляхом проведення періодичних оцінок [9].

Таким, чином, відповідно до моделі COSO, управління ризиками — це забезпечення розумної гарантії досягнення поставлених перед установою цілей. Процес внутрішнього контролю є складовою частиною процесу управління ризиками.

Чинні українські Стандарти внутрішнього аудиту (далі — Стандарти), які затверджені наказом Міністерства фінансів України від 04.10.2011 року № 1247 за своєю структурою складаються з чотирьох розділів:

- загальні положення;
- загальні стандарти внутрішнього аудиту;
- стандарти діяльності з внутрішнього аудиту;
- стандарти звітування, моніторингу, формування та зберігання справ, взаємодії з органами державної влади та оцінки якості за результатами внутрішнього аудиту.

В загальних стандартах внутрішнього аудиту передбачено, що основні завдання та функції підрозділу внутрішнього аудиту, права, повноваження і обов'язки керівника та працівників підрозділу внутрішнього аудиту визначаються внутрішніми документами відомства. Головними документами стосовно внутрішнього аудиту, якими керуються створені підрозділи є положення про підрозділ внутрішнього аудиту, посадові інструкції внутрішніх аудиторів, а також внутрішні документи з питань проведення внутрішнього аудиту (механізм планування процесу внутрішнього аудиту, документальне відображення результатів внутрішнього аудиту). Внутрішні документи розробляються власноручно керівником відомства з врахуванням Стандартів та Постанови Кабінету Міністрів від 28.09.2011 року № 1001. Стосовно регламентації інших особливостей проведення внутрішнього аудиту, то вони формується вже керівником підрозділу внутрішнього аудиту. Виходячи з вищевказаного можна зробити висновок, що керівник підрозділу внутрішнього аудиту складає інструкцію стосовно взаємодії з правоохоронними органами та методичні рекомендації, в яких вказуються всі особливості проведення внутрішнього аудиту в конкретному відомстві.

Для постійного удосконалення процесу внутрішнього аудиту в Стандартах передбачена обов'язковість підвищення кваліфікації внутрішніх аудиторів. Внутрішні аудитори повинні бути компетентними та мати всі необхідні знання стосовно практичного виконання своїх посадових обов'язків.

Підвищення кваліфікації внутрішніх аудиторів проводиться на спеціальних навчаннях з державного управління та аудиту. Такі навчання проводяться в установах шляхом їх відправлення: за наказом керівника установи, за наказом керівника служби внутріш-

нього аудиту або за ініціативою Державної фінансової інспекції України, у випадку, якщо було встановлено факт систематично неякісного документування результатів внутрішнього аудиту.

Також варто зазначити, що свою діяльність внутрішні аудитори здійснюють на основі моральних принципів та професійних цінностей відповідно до добровільних зобов'язань, які вони на себе взяли. Усі аудитори зобов'язані дотримуватись «Кодексу етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту» (далі — Кодекс), який затверджений наказом Міністерства фінансів України від 29.09.2011 року № 1217 [5]. В Кодексі також передбачено відповідальність внутрішніх аудиторів у випадку не виконання ними вимог Кодексу. Відповідно до Кодексу внутрішній аудитор повинен дбати про позитивний імідж та авторитет служби внутрішнього аудиту та в цілому органу, в якому він працює.

Під час проведення внутрішнього аудиту аудитори повинні дотримуватись наступних принципів професійної діяльності: сумлінності, незалежності та об'єктивності, конфіденційності та професійної компетенції. В процесі внутрішнього аудиту аудитори повинні сприяти практичному втіленню зазначених принципів.

Кодексом передбачений обов'язок керівника підрозділу запобігати проявам неетичної поведінки внутрішніх аудиторів через організацію навчань та проведенні інформаційно-роз'яснювальної роботи. Відповідно до Кодексу внутрішньому аудитору заборонено використовувати чи зловживати своїми посадовими обов'язками для задоволення особистих інтересів. Також внутрішній аудитор зобов'язаний відмовлятися від можливості отримання вигоди чи дарунка та одержанні чи прийнятті певних обіцянок.

В Стандартах передбачено незалежне й об'єктивне здійснення внутрішнього аудиту. Під цими словами розуміється, пряма підпорядкованість та підзвітність підрозділу внутрішнього аудиту керівнику відомства. Зазначена незалежність забезпечується шляхом затвердження керівником відомства положення про підрозділ внутрішнього аудиту, а також піврічного плану роботи. Під об'єктивністю розуміється, виконання внутрішніми аудиторами своїх обов'язків неупереджено, тобто щоб їх висновок не був сформований під впливом третіх осіб, а також вони повинні уникати конфлікту інтересів. В Стандартах чітко передбачені дії внутрішніх аудиторів у разі настання зазначених випадків.

Проведення внутрішнього аудиту поділяється на п'ять етапів:

- встановлення можливих проблем в діяльності установи та знаходження першочергових напрямків контролю;

- планування внутрішнього аудиту;
- проведення дослідження;
- узагальнення отриманих під час дослідження даних та формування на їх основі аудиторського звіту і рекомендацій;
- моніторинг впровадження наданих рекомендацій.

На першому етапі керівником підрозділу внутрішнього аудиту проводяться консультації, діагностика фінансово-господарської діяльності установи, системи управління та інші питання.

В Стандартах діяльності з внутрішнього аудиту відображено напрями проведення та сферу використання внутрішнього аудиту, яка охоплює наступні напрями діяльності:

- проведення оцінки діяльності установи стосовно ефективності організованого внутрішнього контролю, ступінь виконання і досягнення цілей, які визначені у стратегічних і річних планах, ефективності планування і виконання бюджетних програм та результатів їх виконання, якості надання адміністративних послуг та виконання контрольних функцій, завдань, визначених актами законодавства, а також ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань установи. Здійснення такої оцінки називається аудитом ефективності;
- здійснення оцінки діяльності установи стосовно дотримання законодавства та достовірності фінансової і бюджетної звітності, правильності ведення бухгалтерського обліку. Здійснення такої оцінки називається фінансовим аудитом;
- оцінка діяльності установи щодо дотримання актів законодавства, планів, процедур, контрактів з питань стану збереження активів, інформації та управління державним майном. Здійснення такої оцінки називається аудитом відповідності [4].

Зважаючи на те, що оцінка тих аспектів, які притаманні аудиту відповідності в деяких випадках відносяться і до фінансового аудиту, то в такому випадку зазначені види аудиту поєднуються. У випадку негативного висновку стосовно проведеного фінансового аудиту чи аудиту відповідності проводиться аудит ефективності. Однак варто зазначити, що прийняття такого рішення покладається на керівника установи.

Другим етапом є планування внутрішнього аудиту, яке проводиться перед початком його проведення.

Відповідно до Стандартів внутрішнього аудиту під плануванням діяльності з внутрішнього аудиту розуміється процес, який здійснюється підрозділами внутрішнього аудиту та включає комплекс дій, спрямованих на формування, погодження та затвердження піврічних планів його проведення. Варто зазначити, що при здійсненні роботи з планування внутрішньо-

го аудиту внутрішніми аудиторами беруться до уваги системи управління ризиками, які використовуються в установі, а у випадку відсутності систем управління ризиками внутрішнім аудитором на власний розсуд здійснюється оцінка тих ризиків, які на його думку є найбільш характерними для цієї установи.

В Стандартах зазначені об'єкти внутрішнього аудиту, стосовно яких здійснюється оцінка ризиків, тобто встановлення ймовірності таких подій і розміру їх наслідків, які негативно впливають на:

- виконання завдань і досягнення цілей установою, визначених у стратегічних та річних планах установи;
- ефективність планування, виконання та результату виконання бюджетних програм;
- якість надання адміністративних послуг та здійснення контрольних функцій, завдань, визначених для установи актами законодавства;
- стан збереження активів та інформації;
- стан управління державним майном;
- правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності [4].

В піврічному плані проведення внутрішнього аудиту повинні бути відображені наступні питання:

- напрями його проведення;
- тема внутрішнього аудиту;
- найменування установи та її місцезнаходження, а також період діяльності за який здійснюється внутрішній аудит;
- півріччя в якому планується його початок та завершення.

Після складання піврічного плану роботи його необхідно погодити з Державною фінансовою інспекцією та подати керівнику установи на розгляд та затвердження. Затвердження здійснюється не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку нового півріччя.

Під час планування проведення планових внутрішніх аудитів необхідно враховувати час, необхідний для проведення позапланових внутрішніх аудитів. Цей час визначається відповідно до специфіки діяльності установи, однак його сумарна тривалість не повинна перевищувати 25 відсотків часу виділеного на проведення планових внутрішніх аудитів.

Підрозділами внутрішнього аудиту складається та ведеться база даних, в якій містяться усі необхідні дані стосовно об'єкта внутрішнього аудиту. В базі даних відображається наступна інформація:

- найменування установи, її місцезнаходження та код ЄДРПОУ;
- код та найменування програмної класифікації видатків та кредитування всіх бюджетних програм;
- тема, дата проведення останнього аудиту та період часу за який він проводився;

– інформація стосовно реагування на рекомендації та висновки за його результатами [4].

База даних може містити й іншу інформацію відповідно до специфіки діяльності установи.

Під внутрішнім аудитом розуміється проведення оцінки і результатом цієї оцінки є одержання достатніх та необхідних доказів для отримання аудиторських висновків згідно з цілями внутрішнього аудиту. Саме для цього в Стандартах внутрішнього аудиту передбачено конкретний порядок його планування. Однак варто розмежовувати діяльність з планування внутрішнього аудиту та планування самого внутрішнього аудиту, як дослідження діяльності установи.

Механізм організації внутрішнього аудиту включає наступні складові: розподілення трудових ресурсів, порядок проведення внутрішнього аудиту, а також складання за його результатами програми.

Керівником підрозділу внутрішнього аудиту визначається склад аудиторської групи, який відповідає ступеню складності та характеру внутрішнього аудиту. До складу кожної аудиторської групи призначається її керівник. На керівника аудиторської групи покладається обов'язок розподілу завдань та обсягів роботи між аудиторською групою, контролю ходу виконання завдань кожним внутрішнім аудитором та інші заходи.

Під час планування внутрішнього аудиту внутрішніми аудиторами вивчаються питання, які пов'язані з конкретним об'єктом внутрішнього аудиту, а саме:

- завдання і цілі установи, що визначені у стратегічному та річному плані;
- бюджетні програми;
- адміністративні послуги;
- використання установою інформаційних технологій.

Особлива увага під час планування приділяється середовищу контролю, а саме: які заходи вживаються керівництвом для ефективного функціонування внутрішнього контролю; ступінь додержання наказів і розпоряджень керівництва, а також інші аспекти діяльності установи, які необхідні для виконання внутрішнього аудиту.

В Стандартах внутрішнього аудиту передбачено і отримання детальної інформації стосовно об'єкта внутрішнього аудиту. Отримання такої інформації здійснюється шляхом надсилання запитів стосовно:

- нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність установи;
- організаційної структури та системи управління установою;
- паспортів бюджетних програм;
- матеріалів попередніх контрольних заходів та ступінь усунення недоліків[4].

Після закінчення вивчення усіх вищезазначених питань внутрішніми аудитором визначається можливість типових помилок та ймовірних ризиків, які можуть виникати в діяльності установи.

Наступним кроком є формування програми проведення внутрішнього аудиту. До початку її виконання програма підлягає підписанню керівником підрозділу внутрішнього аудиту та затвердженню керівником установи.

Відповідно до Стандартів в програмі визначаються наступні питання:

- напрям внутрішнього аудиту;
- цілі внутрішнього аудиту;
- підстава для проведення внутрішнього аудиту;
- об'єкт внутрішнього аудиту;
- період, що охоплюється внутрішнім аудитом;
- термін проведення внутрішнього аудиту;
- початкові обмеження щодо проведення внутрішнього аудиту (часові, географічні та інші);
- питання, що підлягають дослідженню з урахуванням оцінки ризиків (операції, ділянки бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю установи тощо);
- обсяг аудиторських прийомів та процедур за кожним фактором ризику;
- послідовність і терміни виконання робіт;
- склад аудиторської групи;
- планові трудові витрати.

Для проведення внутрішнього аудиту керівником установи видається розпорядчий документ на його проведення. Варто зазначити, що термін проведення фінансового аудиту та аудиту відповідності становить до 30 робочих днів, а термін проведення аудиту ефективності становить до 45 робочих днів. Зазначені терміни проведення, за необхідності, шляхом видання розпорядчого документа можуть продовжитись на термін до 15 робочих днів. В зазначені терміни не включаються терміни, які необхідні для його організації. Варто зазначити, що дострокове закінчення внутрішнього аудиту не вважається порушенням Стандартів внутрішнього аудиту [4].

За необхідності, залучення спеціальних фахівців для проведення експертиз, які не в змозі провести внутрішні аудиторі здійснюється за письмовим погодженням з керівником органу, в якому працює цей експерт.

Третім етапом є проведення аудиторського дослідження та здійснення оцінки отриманої інформації. Зазначений етап є основним серед усіх етапів перевірки.

Діяльність з внутрішнього аудиту передбачає збір аудиторських доказів внутрішніми аудитором із використанням методичних прийомів, методів та процедур, які обґрунтовують висновки за результатами

проведеного дослідження. Внутрішні аудитори, які проводять дослідження самостійно, відповідно до об'єкта внутрішнього аудиту та вимог внутрішніх документів з питань його проведення, вибирають методичні прийоми, методи та процедури, що будуть використовуватись.

Автор підручника «Аудит» доктор економічних наук, професор Немченко В.В. поділяє методи внутрішнього контролю на методи проведення перевірки та методи її організації.

До методів проведення відноситься:

- фактичний контроль (проведення інвентаризації, здійснення обміру виконаних робіт, проведення огляду та обстеження, отримання пояснень і довідок, здійснення перевірки прийнятих рішень та дотримання трудової дисципліни);
- документальний контроль (здійснення зустрічної перевірки документів, проведення взаємного контролю документів, формування аналізу господарських операцій, здійснення нормативно-правової перевірки)
- аналітичні тести (метод порівняння як у відносних так і в абсолютних одиницях (відсотки, коефіцієнти, індекси));
- розрахунково-аналітичний (проведення економічного аналізу, статистичних та економіко-математичних розрахунків);
- сканування (здійснення безперервного, по елементного перегляду інформації (наприклад, аналіз руху первинних документів стосовно руху коштів в касі для виявлення порушень та зловживань);
- експертна оцінка (дослідження документів, якості виконання робіт, правильності оформлення та відображення господарських операцій).

В практиці внутрішнього аудиту існують такі методи його організації:

- суцільна перевірка (перевірці підлягає уся без винятку документація установи);
- вибіркова (розуміється застосування процедури перевірки до менше ніж 100% документації установи);
- аналітична (здійснення оцінки фінансових даних шляхом встановлення ймовірності залежності між ними);
- комбінована (здійснення аналітичної, вибіркової та суцільної перевірки) [7].

За допомогою вищезазначених методів працівники підрозділу внутрішнього аудиту проводять аудиторське дослідження. Для недопущення зриву штатної діяльності працівників установи внутрішньому аудиту необхідно провести з ними бесіду стосовно порядку здійснення, термінів проведення внутрішнього аудиту та забезпечення надання необхідних документів.

Згідно з Стандартами під аудиторським доказом розуміється зібрана та задокументована надійна та

компетентна інформація, яку використовує працівник підрозділу внутрішнього аудиту з метою обґрунтування висновків за результатами внутрішнього аудиту.

В свою ж чергу аудиторські докази отримуються з наступних джерел:

- дані первинних документів і звітів, у яких відображається основна інформація про операції, системи та процеси;
- облікові реєстри;
- фінансова, бюджетна, статистична, податкова та інші види звітності;
- звіти про виконання паспортів бюджетних програм;
- інвентаризаційні матеріали (описи, порівняльні відомості);
- розрахунки, декларації, кошториси, калькуляції, договори, контракти, накази, розпорядження;
- матеріали контрольних заходів;
- дані, отримані за результатами експертних перевірок, лабораторних аналізів, контрольних замірів, проведених за участю працівників підрозділу внутрішнього аудиту;
- інші документи та матеріали, необхідні для проведення внутрішнього аудиту.

Варто зазначити, що достовірність офіційної документації та інформації, що надається внутрішнім аудиторам забезпечується посадовими особами установи, які її склали, підписали та затвердили.

На четвертому етапі здійснюється документування аудиторського дослідження, яке відображається у робочих та офіційних документах.

Під робочими документами розуміються записи, за допомогою яких внутрішній аудитор фіксує проведені методичні прийоми та процедури, тести, зібрану інформацію і на їх основі робить свої висновки. До робочих документів додається інформація, що є підтвердженням висновків, які відображені в аудиторському звіті. Робочі документи після закінчення дослідження повинні зберігатися в справах підрозділу внутрішнього аудиту.

Під офіційним документом розуміється аудиторський звіт. Аудиторський звіт – це документ, який складається за результатом дослідження і він містить відомості про хід внутрішнього аудиту, стан системи внутрішнього контролю та аудиторський висновок. Також в аудиторському звіті відображаються рекомендації стосовно вдосконалення діяльності установи.

Аудиторський звіт включає три частини: вступ, аналітичну та підсумкову частину.

У вступі відображаються загальні дані про об'єкт дослідження, підстави його проведення, члени аудиторської групи.

Аналітична частина відображає дані по кожному питанню яке підлягало дослідженню відповідно до

затвердженої програми внутрішнього аудиту. Також вказуються методи, які використовувались внутрішніми аудиторами.

У підсумковій частині вказується аудиторський висновок. В ньому містяться обґрунтовані відомості за результатами дослідження згідно з його цілями та метою.

В рекомендаціях відображаються конкретні пропозиції, які покликані вдосконалити ті аспекти діяльності установи, стосовно яких проводилось дослідження. Рекомендації спрямовуються на усунення недоліків та порушень. Вони базуються на аудиторських висновках та повинні бути адекватними та мати конкретний алгоритм виконання.

На п'ятому етапі після закінчення внутрішнього аудиту, складання та надання аудиторського звіту керівником підрозділу внутрішнього аудиту здійснюється організація моніторингу зазначених в аудитор-

ському звіті рекомендацій. Моніторинг здійснюється з метою перевірки здійснення ефективних дій спрямованих на реалізацію зазначених рекомендацій.

Внутрішній аудит є видом внутрішнього-господарського контролю діяльності установи.

Функціонування підрозділу внутрішнього аудиту в міністерствах та інших органах виконавчої влади при дотриманні встановлених вимог до його організації та проведення є запорукою уникнення в діяльності установи незаконних та необґрунтованих дій посадових осіб установи, а також неефективних та неправильних управлінських рішень керівництва.

Отже, як показує закордонна практика, присутність в системі внутрішнього контролю внутрішнього аудиту є запорукою ефективного функціонування, розвитку фінансово-господарської діяльності установи та забезпечення попередження хибних управлінських рішень.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Редакція від 01.01.2016 року: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. — Назва з екрану.
2. Про внутрішній аудит: Проект Закону України:[Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55935. — Назва з екрану.
3. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 року № 1001: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF/>. — Назва з екрану.
4. Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 року № 1247:[Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>. — Назва з екрану.
5. Про затвердження Кодексу етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2011 року № 1217:[Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1195-11>. — Назва з екрану.
6. Гордієнко Н. І. Аудит методика і організація. Навчальний посібник (для студентів економічних спеціальностей). У 2 частинах. Частина 1. / Н. І. Гордієнко, О. В. Харламова, М. Ю. Карпенко /Харків: ХНАМГ, 2007. — 163 с. (452 с.).
7. Немченко В. В., Аудит. (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту). Підручник. /В.В. Немченко, О. Ю. Редько / К.: Центр учбової літератури, 2012. — 540 с.
8. Організація і методика аудиту: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/7815-62-vnutrshny-audit-sut-obkti-ta-subkti.html>. — Назва з екрану.
9. Внутренний контроль и управление рисками: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://assocleasing.ru/avtori/57>. — Назва з екрану.
10. Організація та проведення внутрішнього аудиту: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://eipaa.com.ua/index.php/navchannya/79-organizatsiya-ta-provedennya-vnutrishnogo-auditu>. — Назва з екрану.

Штанько А. К.

студентка 6 курсу групи 7.35915-з

науковий керівник: Урусова З. П.

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту

Запорізький національний університет, Україна

Штанько А. К., Урусова З. П.

Запорожский национальный университет, Украина

Shtanko A. K., Urusova Z. P.

Zaporizhzhya National University, Ukraine

**ОЦІНКА ОСТАННІХ НОВОВВЕДЕНЬ В СИСТЕМІ
ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ
ОЦЕНКА ПОСЛЕДНИХ НОВОВВЕДЕНИЙ В СИСТЕМЕ
ЭЛЕКТРОННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НДС**

**EVALUATION OF THE LATEST INNOVATIONS IN ELECTRONIC VAT
ADMINISTRATION SYSTEM**

У статті розглянуто та проаналізовано норми Закону України від 24 грудня 2015 року № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» та Постанови КМУ від 30 грудня 2015 року № 1177 «Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість».

Ключові слова: податок на додану вартість, адміністрування, ПДВ, платники податку, СЕА ПДВ.

В статье рассмотрены и проанализированы нормы Закона Украины от 24 декабря 2015 № 909-VIII «О внесении изменений в Налоговый кодекс Украины и некоторые законодательные акты Украины относительно обеспечения сбалансированности бюджетных поступлений в 2016 году» и Постановления КМУ от 30 декабря 2015 № 1177 «О внесении изменений в Порядок электронного администрирования налога на добавленную стоимость».

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, администрирование, НДС, налогоплательщики, СЕА НДС.

The article reviewed and analyzed the provisions of the Law of Ukraine dated 24 December 2015 № 909-VIII «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine on providing a balanced budget revenues in 2016» and the Resolution of the Cabinet of Ministers on December 30, 2015 № 1177 «On Introduction changes in the electronic administrative procedure for value added tax».

Keywords: value added tax, administration, VAT taxpayers, СЕА VAT.

Актуальність теми. 24 грудня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» № 909-VIII, та 30 грудня 2015 року прийняла Постанову «Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість» № 1177. Зміни, які вносяться даним Законом та Постановою, передбачають удосконалення системи електронно-

го адміністрування ПДВ, вносячи цілий ряд норм до Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження системи електронного адміністрування ПДВ предметно не досліджувалися у вітчизняній правовій науці у зв'язку з новизною даного явища, проте питання адміністрування в цілому та певних податків зокрема були об'єктом дослідження таких науковців, як В. Б. Авер'янов, Л. К. Воронова, П. Т. Гега,

Л.М. Доля, Р.А. Калюжний, М.П. Кучерявенко, Н.Р. Нижник, Д.М. Притика, П.С. Пацурківський, В.М. Попович, О.П. Рябченко, Л.А. Савченко та інші.

Мета статті. Здійснити дослідження норм Закону та Постанови на предмет недоліків, які можуть виникнути при функціонуванні системи електронного адміністрування ПДВ у майбутньому, змоделювати проблеми, що виникатимуть у зв'язку з існуванням вищезгаданої системи, та розробити пропозиції щодо вдосконалення відповідних норм.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи норми Закону та Постанови, доцільно буде окремо виділити певні пункти, які пов'язані між собою у зв'язку із впровадженням даних норм.

Платники податку. Внесені зміни до підстав анулювання реєстрації платником податку. Відтепер, контролюючі органи не зможуть анулювати реєстрацію платника ПДВ за так званим «станом 9», тобто при наявності в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців:

- запису про відсутність юридичної особи або фізичної особи за її місцезнаходженням (місцем проживання) або;
- запису про відсутність підтвердження відомостей про юридичну особу.

Ці зміни передбачалися у всіх паралельних законопроектах податкової реформи, як однієї з найбільших причин свавілля та корупційної діяльності фіскальних органів.

Касовий метод. Від тепер додатково застосовуються платниками ПДВ, які здійснюють наступні операції:

- розподілу природного газу;
- до 1 липня 2017 року постачання (у тому числі оптове), передача, розподілу електричної та/або теплової енергії, постачання вугілля та/або продуктів його збагачення товарних позицій 2701, 2702, 2703 00 00 00, 2704 00 згідно з УКТ ЗЕД.

База оподаткування. Від тепер, суми акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів не враховуються при визначенні бази оподаткування ПДВ з постачання товарів/послуг.

База постачання самостійно виготовлених товарів не повинна бути нижче рівня звичайних цін.

Визначення звичайної ціни у ПКУ не змінилося, а це означає, що база оподаткування ПДВ при постачанні самостійно виготовленого товару не може бути нижче ринкових цін.

Також встановлено спрощення в адмініструванні ПДВ для банків та інших фінансових установ, які здійснюють операції з постачання майна, набутого ними у власність внаслідок звернення стягнення на таке майно. Так, база ПДВ за такими операціями ви-

значається за позитивною різницею між ціною постачання та ціною придбання такого майна.

При чому, якщо майно придбане в іншого платника ПДВ, то ціна придбання визначається з урахуванням ПДВ. У разі, якщо за таким майном суми податку були включені до складу податкового кредиту банку, іншої фінансової установи, то вони будуть зобов'язані нарахувати податкові зобов'язання по цих операціях та скласти і зареєструвати зведену податкову накладну за таким майном.

А база оподаткування операцій з постачання послуг з перевезення (переміщення, транспортування) природного газу транскордонними газопроводами (транспортування природного газу територією України в митному режимі транзиту), що виконуються (надаються) Публічним акціонерним товариством «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», тепер визначається, виходячи із договірної (контрактної) вартості з урахуванням загальнодержавних податків та зборів.

Зміни торкнулися і питання коригування податкового зобов'язання та податкового кредиту. Так, скасовано норму, відповідно до якої постачальник товарів/послуг може зменшити суму податкових зобов'язань у разі зменшення бази оподаткування, лише після реєстрації розрахунку коригування отримувачем послуг в ЄРПН.

Проте, ці зміни є суто технічними, оскільки залишаються в силі інші положення ПКУ, за якими платник визначає податкове зобов'язання лише по зареєстрованих накладних/розрахунках коригування до податкових накладних.

Податковий кредит. Додано норму, відповідно до якої, якщо на момент перевірки платника податку контролюючим органом в акті вибіркової (часткової) інвентаризації буде виявлено нестачу придбаних платником податків товарів (за винятком випадку, коли така нестача обумовлена знищенням внаслідок дії обставин непереборної сили, що підтверджується відповідно до законодавства), то такі товари вважатимуться такими, що використані в операціях, що не є господарською діяльністю платника податку [3].

Проте, на нашу думку, законодавець даремно не передбачив інші випадки втрати товару поза волею платника (наприклад, крадіжка) як підстави звільнення від застосування вищезазначеної норми.

Скасовано норму, відповідно до якої банківські установи за операціями із заставним майном могли віднести до податкового кредиту суми ПДВ по податкових накладних, зареєстрованих з порушенням терміну реєстрації, за звітний період, в якому зареєстровано таку накладну, але не пізніше, ніж при одержанні ними права власності на заставне майно [2].

Таким чином, діє загальна норма ПКУ, а саме суми податку можна буде включити до податкового кредиту протягом 365 календарних днів з дати складення податкових накладних/розрахунків коригування до таких податкових накладних.

Пропорційне віднесення сум податку до податкового кредиту. Нині, не будуть додатково застосовуватися вимоги статті 199 ПКУ щодо пропорційного віднесення сум податку до податкового кредиту за наступними операціями:

- постачання товарів та послуг на митній території України та ввезення на митну територію України товарів як міжнародної технічної допомоги, яка надається відповідно до міжнародних договорів України;
- постачання товарів та послуг на митній території України та ввезення на митну територію України товарів, що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, яка надається відповідно до міжнародних договорів України;
- ввезення на митну територію України майна як гуманітарної допомоги, наданої згідно з нормами Закону України «Про гуманітарну допомогу»;
- ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів (крім підакцизних), якщо такі товари оплачуються за рахунок грантів (субгрантів), наданих відповідно до програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні, що виконуються відповідно до закону;
- постачання на митній території України товарів (крім підакцизних) та надання послуг, якщо такі товари/послуги оплачуються за рахунок грантів (субгрантів), наданих відповідно до програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні, що виконуються відповідно до закону;
- операції з постачання програмної продукції.

Зведена податкова накладна. Зміни передбачили розширення переліку підстав для нарахування податкових зобов'язань та складення зведеної податкової накладної за товарами/послугами, необоротними активами (для товарів/послуг, необоротних активів, придбаних або виготовлених до 01.07.2015 у разі, якщо під час такого придбання або виготовлення суми податку були включені до складу податкового кредиту), якщо вони призначаються для використання або починають використовуватися за операціями, місце постачання яких розташоване за межами митної території України, або в операціях із:

- постачання товарів/послуг на митній території України та ввезення на митну територію України товарів як міжнародної технічної допомоги;

- постачання товарів/послуг на митній території України та ввезення на митну територію України товарів, що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги;

- ввезення на митну територію України майна як гуманітарної допомоги, наданої згідно з нормами Закону України «Про гуманітарну допомогу».

Проте, зазначені вимоги з нарахування податкового зобов'язання та складання зведеної податкової накладної не поширюються на наступні операції:

- ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів (крім підакцизних), якщо такі товари оплачуються за рахунок грантів (субгрантів), наданих відповідно до програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні, що виконуються відповідно до закону;
- постачання на митній території України товарів (крім підакцизних) та надання послуг, якщо такі товари/послуги оплачуються за рахунок грантів (субгрантів), наданих відповідно до програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні, що виконуються відповідно до закону. Порядок здійснення таких операцій визначається Кабінетом Міністрів України;
- постачання на митній території України вугілля та/або продуктів його збагачення товарних позицій 2701, 2702, 2703 00 00 00, 2704 00 згідно з УКТ ЗЕД, в частині товарів/послуг, необоротних активів, суми ПДВ з вартості яких були включені до податкового кредиту у звітних (податкових) періодах, що передували періоду початку застосування пільги (пільга почне застосовуватися з 1 січня 2016 року);
- операції з постачання програмної продукції.

Суми, які не відносяться до податкового кредиту. Також, відповідні зміни чітко встановили, що до податкового кредиту не відноситься суми податку, сплаченого (нарахованого) у зв'язку з придбанням товарів/послуг по зареєстрованим в ЄРПН податковим накладним/розрахункам коригування до таких податкових накладних з визначеними сумами податку за операціями, що не є об'єктом оподаткування ПДВ або що звільнені від оподаткування ПДВ та податковим накладним/розрахункам коригування до таких податкових накладних з неправильно вказаним податковим номером платника податку покупця та/або продавця.

Уточнено норму, згідно з якою суми ПДВ по незареєстрованим розрахункам коригування до податкових накладних не відноситься до податкового кредиту.

Операції, звільнені від оподаткування. До операцій, що звільняються від оподаткування додатково додано:

- постачання товарів/послуг на митній території України як міжнародної технічної допомоги та

- постачання товарів/послуг на митній території України;
- постачання товарів та послуг на митній території України та ввезення на митну територію України товарів, що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, яка надається відповідно до міжнародних договорів України;
 - операції банків та інших фінансових установ з постачання майна, набутого ними у власність внаслідок звернення стягнення на таке майно, але лише частині вартості майна, за якою воно було набуто у власність в рахунок погашення зобов'язань за договором кредиту (позики);
 - до 1 січня 2017 року продовжується термін пільги у вигляді звільнення від ПДВ операцій з постачання національних фільмів, визначених Законом України «Про кінематографію», виробниками, демонстраторами та розповсюджувачами національних фільмів, а також постачання робіт та послуг з виробництва, у тому числі тиражування, національних фільмів та іноземних фільмів, дубльованих, озвучених, субтитрованих державною мовою на території України, а також постачання робіт та послуг з дублювання, озвучення та/або субтитрування державною мовою іноземних фільмів на території України;
 - до 1 січня 2020 року, операції платника податку – боржника з постачання товарів для цілей погашення його заборгованості перед кредиторами відповідно до плану реструктуризації/санації;
 - до 1 липня 2017 року, операції з постачання на митній території України вугілля та/або продуктів його збагачення товарних позицій 2701, 2702, 2703 00 00 00, 2704 00 згідно з УКТ ЗЕД. Платник податків зможе відмовитися від використання зазначеної пільги чи зупинити її використання на один або декілька звітних (податкових) періодів шляхом подання заяви до контролюючих органів за місцем реєстрації. Відмова від пільги застосовуватиметься з першого числа звітного (податкового) періоду, в якому подано заяву [2].
- При цьому, у 2016 році пільга, у вигляді звільнення від ПДВ, припиняє свою дію щодо таких операцій:
- постачання послуг, що виконуються (надаються) для забезпечення переміщення (транспортування) природного газу транскордонними газопроводами (транспортування природного газу територією України в митному режимі транзиту);
 - операції з постачання на митній території України та вивезення в митному режимі експорту зернових культур товарних позицій 1001–1008 згідно з УКТ ЗЕД та технічних культур товарних позицій 1205 і 1206 згідно з УКТ ЗЕД [2].

Бюджетне відшкодування. Суми від'ємного значення ПДВ, окрім повернення платнику у формі бюджетного відшкодування або врахування у зменшення суми податкового боргу з ПДВ, за заявою платника податку можуть бути зараховані у рахунок сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу такого платника податку з інших платежів, що сплачуються до Державного бюджету України. Крім того, у разі наявності у платника податку податкового боргу, бюджетному відшкодуванню буде підлягати заявлена сума податку, зменшена на суму такого податкового боргу. Якщо платник захоче змінити напрямок узгодженого бюджетного відшкодування, йому необхідно буде подати до контролюючого органу відповідну заяву, яка протягом 5 робочих днів з дня її отримання задовольняється таким контролюючим органом.

Проте, бюджетне відшкодування, задеклароване до відшкодування до 1 липня 2015 року здійснюватиметься у порядку, визначеному статтею 200 ПКУ у редакції, що діяла станом на 1 липня 2015 року.

Скасовано положення, відповідно до якого право на отримання бюджетного відшкодування не мали особи, які:

- були зареєстровані як платники ПДВ менш ніж за 12 календарних місяців до місяця, за наслідками якого подається заява на бюджетне відшкодування (крім нарахування податкового кредиту внаслідок придбання або спорудження (будівництва) основних фондів);
- мали обсяги оподатковуваних операцій за останні 12 календарних місяців менші, ніж заявлена сума бюджетного відшкодування (крім нарахування податкового кредиту внаслідок придбання або спорудження (будівництва) основних фондів).

Застосування цієї норми ускладнювалося тим, що на думку контролюючих органів основним критерієм віднесення матеріальних цінностей (будинків, споруд, машин, устаткування, витрат на поліпшення, модернізацію цих об'єктів) до основних фондів в контексті положень статті 200 ПКУ було введення їх в експлуатацію та відображення у бухгалтерському обліку на рахунку 10 «Основні засоби». Крім того, з цього питання існувала неоднакова судова практика: суди в одних справах підтримували позицію контролюючого органу, в інших — виходили з того, що в пункті 200.5 статті 200 ПКУ відсутня умова, що на момент заявлення бюджетного відшкодування основні фонди повинні визнаватись активом (відобразитись на рахунку 10). А тому, скасування цієї норми усуне в майбутньому вищезазначені суперечності [2].

Документальна перевірка. Нова редакція ПКУ тепер має чітко встановлені випадки, коли контролюючий орган може провести документальну перевірку

у разі заявлення платником бюджетного відшкодування, а саме — у разі, якщо розрахунок суми бюджетного відшкодування було зроблено за рахунок від'ємного значення, сформованого за операціями за періоди до 1 липня 2015 року, що не підтверджені документальними перевірками.

Також скасовано норму, яка встановлювала строк, протягом якого така перевірка мала бути проведена контролюючими органами (за діючою редакцією вона становить 30 календарних днів, що настають за граничним терміном проведення камеральної перевірки), що може призвести до зловживань з боку фіскальної служби та затягування процесу здійснення бюджетного відшкодування.

Узгодження суми бюджетного відшкодування. Уточнено, що у разі неузгодження контролюючим органом суми податку, заявленої до відшкодування, або її частини зобов'язання з бюджетного відшкодування податку в частині неузгодженої суми виникає з дня закінчення процедури адміністративного або судового оскарження, за результатами якої прийнято рішення на користь платника податків.

Таким чином, ПКУ чітко встановлює з якої дати у держави виникає зобов'язання по бюджетному відшкодуванні, а отже — з якої дати нараховуватиметься пеня, у випадку прострочення його виплати платнику.

Реєстри бюджетного відшкодування. За початковим текстом Законопроекту передбачалося, що бюджетне відшкодування здійснюватиметься автоматично в хронологічному порядку, для чого створювався єдиний реєстр заяв про повернення суми бюджетного відшкодування.

Проте у день голосування, було внесено зміни до тексту Законопроекту, за якими передбачаються два реєстри: для тих, кому бюджетне відшкодування відшкодуватиметься автоматично і для всіх інших (в загальному порядку).

До якого реєстру вноситься платник зазнаватиметься ним в заяві про бюджетне відшкодування, залежно від того, чи відповідає він критеріям для автоматичного відшкодування ПДВ. Контролюючий орган зобов'язаний здійснити перевірку, чи відповідає платник таким критеріям. При чому, у разі невідповідності цим критеріям контролюючий орган зобов'язаний протягом 17 календарних днів після граничного терміну подачі звітності направити платнику податку рішення про таку невідповідність та надати детальні пояснення і розрахунки за критеріями, значення яких не дотримано. Відповідне рішення можна буде оскаржити. Якщо контролюючий орган у встановлений термін не надішле платнику податку зазначеного рішення, вважається, що такий платник відповідає критеріям для автоматичного бюджетного відшкодування.

Отже, незважаючи на задекларовані прагнення внести прозорість у механізм відшкодування ПДВ, на виході маємо ситуацію, коли бюджетне відшкодування здійснюється у дві черги, що зробить можливим ситуацію у якій лише «правильним» платникам буде відшкодований податок.

Автоматичне бюджетне відшкодування. Одночасно із цим, змінено критерії для автоматичного бюджетного відшкодування, а саме:

- скасовано такий критерій як здійснення платником податків інвестиції в необоротні активи у розмірах не менше ніж 3 мільйони гривень протягом останніх 12 календарних місяців;
- здійснення платниками експортних операцій (за діючою редакцією ПКУ — за операціями, до яких застосовується 0% ПДВ), питома вага яких протягом попередніх дванадцяти послідовних звітних податкових періодів (місяців) сукупно становитиме не менше 40% загального обсягу поставок (для платників податку з квартальним звітним періодом — протягом попередніх чотирьох послідовних звітних періодів).

Залишився незмінним такий критерій як відсутність платника за місцезнаходженням (місцем проживання). Не секрет, що контролюючі органи можуть «встановити» таку відсутність і без виїзду за адресою платника. А беручи до уваги те, що бюджетне відшкодування здійснюватиметься за двома чергами (реєстрами), то фіскальні органи зможуть, м'яко кажучи, зловживати своїми владними повноваженнями.

Залишки від'ємних значень до 1 лютого 2015 року. Також, із вступом в силу відповідного Законопроекту, у разі якщо платник податків вибрав, що непогашені залишки сум ПДВ, що були заявлені платниками податку до бюджетного відшкодування за звітні (податкові) періоди до 1 лютого 2015 року, задекларовані до бюджетного відшкодування за звітні (податкові) періоди до 1 лютого 2015 року в рахунок зменшення податкових зобов'язань з ПДВ наступних звітних (податкових) періодів, від'ємне значення суми та залишок від'ємного значення попередніх звітних (податкових) періодів після бюджетного відшкодування, задекларовані платниками податку за звітні (податкові) періоди до 1 лютого 2015 року, підлягають бюджетному відшкодуванню, то таке відшкодування буде здійснюватися за нормами статті 200 ПК України, станом на 31 грудня 2014 року [3].

Додано норму, відповідно до якої у разі проведення розрахунків платника податку з погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, опалення та постачання гарячої води, послуги з централізованого водопостачання, водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню та/

або іншим підприємствам централізованого питного водопостачання та водовідведення, які надають населенню послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання, водовідведення, опалення та постачання гарячої води тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування, за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам з подальшим спрямуванням коштів відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України» в рахунок погашення заборгованості з податку, в поповнення рахунка в СЕА враховується в межах проведених розрахунків з податку сума зменшення залишку узгоджених податкових зобов'язань такого платника податку, не сплачених до бюджету, термін сплати по яким настав, що обліковується органом, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, до виконання в повному обсязі, за коригуваними реєстрами.

Податкова накладна. Нововведеннями до питань пов'язаних із податковою накладною є, по-перше, те, що не є підставою для скасування податкового кредиту формальні помилки в податковій накладній, а саме: реквізити (окрім коду товару), які дозволяють ідентифікувати операцію, її зміст, період, сторони та суму податкових зобов'язань, а також ті, що не призводять до заниження/завищення реєстраційної суми в СЕА.

А, по-друге, це те, що контролюючий орган зобов'язаний провести документальну позапланову виїзну

перевірку протягом 15 календарних днів з дня надходження заяви контрагента зі скаргою на продавця товару/послуги, якщо ним було допущено помилки при зазначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної, та/або порушено граничні терміни реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування.

Попри те, незмінним залишилось положення, відповідно до якого вищезазначена скарга не надає право контрагенту на формування податкового кредиту за такими операціями [2].

Висновки. Аналіз норм Закону та Постанови дозволяє зробити висновок про те, що значна кількість запроваджених механізмів є досить позитивним кроком в сфері адміністрування ПДВ. Разом з тим, залишаються невирішеними ряд питань, пов'язаних із відкриттям рахунків в системі електронного адміністрування ПДВ та їх функціонуванням; чітко не регламентовані окремі процедури списання коштів з рахунків платників податків; деякі законодавчі обмеження не враховують економічних реалій функціонування ринку і ускладнюють процедури повернення надміру сплачених податкових зобов'язань тощо.

На разі важко передбачити, за яким сценарієм будуть розвиватися події в подальшому, адже можливий як позитивний, так й негативний варіант розвитку ситуації. Ефективність новацій буде залежати в першу чергу від того наскільки вдало будуть застосовані сучасні інформаційні технології в процесі їх імплементації в практичну діяльність контролюючих органів та платників податків.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI із змінами і доповненнями, внесеними Законами України.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24 грудня 2015 р. № 909-VIII.
3. Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1177.

Худойкина Татьяна Викторовна

*Доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой правовых дисциплин
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва*

Агапова Анастасия Юрьевна,

студентка

Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва

Khudoykina T. V.

*Doctor of legal sciences, Professor, Head of Chair of Legal Disciplines,
Ogarev Mordovia State University*

Agapova A. Y.

student

Ogarev Mordovia State University

СЕМЕЙНАЯ МЕДИАЦИЯ КАК АЛЬТЕРНАТИВНЫЙ СПОСОБ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ FAMILY MEDIATION AS ALTERNATIVE WAY OF SETTLEMENT OF DISPUTES

Аннотация: Дается законодательное определение медиации. Раскрывается, в каких ситуациях и для чего применяется данная процедура. Обозначена проблема, что родители предпочитают для решения споров судебное разбирательство, не желая договариваться самостоятельно или с помощью посредника, тем самым причиняя вред ребенку в психологическом и социальном плане.

Ключевые слова: медиация, семейный спор, соглашение, родители, посредник (медиатор), родительские права, интересы ребенка, урегулирование конфликтов.

Summary: Legislative definition of mediation is given. Reveals in what situations and to what this procedure is applied. The problem is designated that parents prefer judicial proceedings for the solution of disputes, without wishing to agree independently or by means of the intermediary, thereby doing harm to the child in the psychological and social plan.

Key words: mediation, family dispute, agreement, parents, intermediary (mediator), parental rights, interests of the child, mediation settlement of conflicts.

Медиация — это технология альтернативного урегулирования споров с участием третьей нейтральной, не заинтересованной в данном конфликте стороны (медиатора). Именно это лицо помогает сторонам выработать определенное соглашение по спору, позволяет регулировать процесс конфликта и условия его разрешения.

Данная процедура в Российской Федерации находится на стадии развития. Становление процедуры медиации осуществляется посредством Федерального закона № 193-ФЗ от 27 июля 2010 г. «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)». Согласно этому закону медиацию могут осуществлять лица на профессиональной основе, которые достигли возраста 25 лет,

имеющие высшее профессиональное образование и прошедшие курс обучения по программе подготовки медиаторов. Также лица на непрофессиональной основе, достигшие возраста 18 лет, обладающие полной дееспособностью и не имеющие судимости. [1] Медиаторы рассматривают проблемы и возможные варианты их решения, которые участники конфликта вырабатывают сами.

Применение процедуры медиации возможно по различным спорам, например, по семейным, жилищным, бытовым и т.д.

Правильно отмечает Н.М. Кострова: «Большое значение имеют примирительные процедуры, которые должны предшествовать судебному разбирательству дела о расторжении брака» [2, с. 240]. По мнению,

Е. Н. Ивановой медиация может помочь восстановить или сохранить отношения, которые должны быть продолжены в будущем. Практика показывает, что супруги даже не пытаются сохранить свой брак самостоятельно, поэтому сразу обращаются в суд.

В семейных спорах самые актуальные проблемы, из-за которых стороны прибегают к процедуре медиации — это вопросы об определении места жительства ребенка и порядка осуществления, родительских прав родителем, проживающим отдельно от ребенка; об изменении порядка общения с ребенком; о взыскании алиментов; о лишении родительских прав и т.д.

Взаимное согласие членов семьи при разрешении внутрисемейного вопроса есть особая форма семейно-правового договора, которая отличается от форм соглашений, предусмотренных гражданским и иным законодательством [3, с. 47]. Случаются ситуации, когда в медиативной процедуре принимают участие дети. И для них семейные конфликтные ситуации, споры между родителями, могут оказать негативное влияние. Медиатор помогает родителям сконцентрироваться на интересах детей, на их чувствах. Даже если родители разводятся, они должны сохранить такие отношения, которые будут благоприятны для адаптации ребенка в новой для него ситуации без потерь в психологическом и социальном плане. Родители должны хотеть и уметь договариваться, так как это способ решения любых проблем, даже споров о детях.

Что может дать семейная медиация при разрешении семейных конфликтов? Во-первых, может научить использовать негативные чувства для своей пользы. Во-вторых, позволяет сохранить эмоциональ-

ные силы сторон. В-третьих, не допустить ухудшения отношений или распада семьи и, наоборот, улучшить их за счет осознания сторонами спора истинных интересов и потребностей друг друга. В-четвертых, сторонам предоставляется возможность самостоятельно разрешать свой конфликт.

В соответствии со статьей 22 Семейного кодекса Российской Федерации расторжение брака производится, если меры по примирению сторон прошли безрезультатно, и один из них настаивает на расторжение брака. Поэтому судья следует принципу укрепления семьи, посредством предоставления срока для размышления и примирения.

Если стороны все-таки прибегают к помощи медиатора, то он, в свою очередь, должен на первом этапе произвести работу с каждой из сторон отдельно. Например, у родителей произошел спор по поводу установления времени встречи ребенка с одним из родителей. Они оба имеют родительские права на их ребенка, а также на общение. Поэтому, в этом случае медиатору стоит произвести разговор с каждым из родителей, и выяснить какие причины их конфликта, что их беспокоит и т.д.

С каждым годом все больше разрастаются семейные конфликты, из-за которых в значительной степени страдают дети, поэтому медиативная процедура становится все более актуальной при разрешении подобных видов споров. Таким образом, от альтернативы «медиация или суд» надо переходить к взаимодействию медиации и судебного разбирательства. Оно позволит решить не только материально-правовые, но и процессуально-правовые вопросы.

Литература

1. Федеральный закон № 193-ФЗ от 27 июля 2010 г. «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» // Собрание законодательства Российской Федерации, 02.08.2010, № 31, ст. 4162.
2. Кострова Н.М. Гармонизация судебной защиты прав детей в РФ: основные направления. // Защита прав в России и других странах Совета Европы. — Краснодар: Юридический центр Пресс, 2011. — С. 237–247.
3. Громоздина М. В. Правовые альтернативы разрешения семейных споров о детях // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Право. 2015. Т. 11, выпуск 2. С. 45–49.
4. Брыжинская Г. В. Факторы правовой социализации // Перспективы науки. 2015. № 11 (74). С. 100–102.
5. Брыжинская Г. В. Условия эффективного ведения переговоров // Глобальный научный потенциал. 2015. № 11 (56). С. 188–190.
7. Борисов Н. А., Брыжинская Г. В. Психология участников правового конфликта // Евразийский научный журнал. 2015. № 6. С. 154–156.

Бакиев Комилжон,

преподаватель

Наманганский инженерно-педагогический институт (Узбекистан)

Ташбаева Гулноза Юсуповна

преподаватель.

Наманганский инженерно-педагогический институт (Узбекистан)

О РОЛИ И ЗНАЧЕНИИ ВОСПИТАНИЯ ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОГО ПОКОЛЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы, связанных с формированием и воспитанием гармонично развитого поколения в духе национальных и общечеловеческих ценностей, способной внести посильный вклад в формирование гражданского общества.

Ключевые слова: гармонично развитое поколение, молодежная политика, широкомасштабные мероприятия, воспитание, образование, социальная поддержка молодежи, духовно-просветительские мероприятия.

В настоящее время в Узбекистане происходит по своему масштабу и значению огромные изменения в сфере молодежной политики. Как известно, будущее и прогресс государства определяются не только богатыми природными ресурсами, полезными ископаемыми или другими богатствами, но во многом связаны с достижениями молодого поколения. Одним из факторов, определяющих силу и мощь страны, является воспитание высоко духовного, физически здорового, гармонично развитого поколения

С первых лет независимости в нашей стране уделяется большое внимание воспитанию духовно богатого, гармонично развитого поколения. В результате последовательной реализации государственной политики, направленной на решение жизненно важных вопросов молодежи, наши юноши и девушки добиваются огромных успехов во всех сферах. Высокий уровень политико-правовой культуры и социального сознания сегодняшней молодежи у нас в стране, ее достижения в науке, искусстве, спорте требуют создания необходимых условий для поднятия реформ в данных сферах на качественно новый уровень.

По инициативе и под руководством главы государства И. А. Каримова коренное реформирование системы образования, обучение молодежи на уровне мировых стандартов, воспитание личностей с высоким потенциалом и богатым мировоззрением стали приоритетным направлением государственной политики. На развитие сферы образования и воспитания выделяются огромные средства из государственного бюджета, что свидетельствует о том, что осуществляемые в нашей стране широкомасштабные реформы направлены на формирование и вос-

питание здорового, гармонично развитого молодого поколения.

В своем произведении «Высокая духовность — непобедимая сила» Президент нашей страны Ислам Каримов подчеркивает, что в настоящее время нашей основной задачей и человеческим долгом является воспитание подрастающего поколения всесторонним, здоровым гармонично развитым, а для достижения этого необходимо укреплять семью, которая станет духовной крепостью, обеспечивающей преемственность поколений¹. Также автор в книге особое внимание уделяет системе образования и воспитания как важного фактора, непосредственно влияющего на формирование духовности; с уверенностью отмечает что грандиозная по масштабу и значению работа, проделанная за последние годы в сфере образования и воспитания, реализация намеченных целей, создание новой жизни, стали прочной основой на пути духовного развития молодежи, всего нашего народа.

В Конституции и во многих законах Узбекистана нашли свое отражение права и интересы молодежи. Соответствующие указы и постановления Президента нашей страны способствуют воспитанию молодого поколения в духе национальных и общечеловеческих ценностей, гармонично развитыми личностями. Одним из первых и значимых документов, в соответствии с которым осуществляются меры по созданию необходимых условий для получения юношами и девушками глубоких знаний, приобретения ими востребованных профессий, реализации их творческих и интеллектуальных способностей стал принятый 20 ноября 1991 г.

¹ Ислам Каримов. Юксак маънавият — энгилмас куч. — Т: Маънавият, 2008, б. 57.

Закон «Об основах государственной молодежной политики в Республике Узбекистан». В связи с последовательным внедрением в жизнь Закона Республики Узбекистана «Об образовании», а также Национальной программы по подготовке кадров повысились качество и эффективность образования.

Согласно постановлению главы государства, в целях обеспечения активного участия молодежи в широкомасштабных реформах, последовательного осуществления государственной молодежной политики, направленной на воспитание всесторонне здорового и гармонично развитого подрастающего поколения, одобрена Программа дополнительных мер, направленных на реализацию в 2014 году государственной молодежной политики в Республике Узбекистан. Ряд других принятых законов, нормативно-правовых документах стали важной базой для реализации новых этапов деятельности в сфере молодежной политики, направленной на создание условий для социального и духовного развития молодого поколения. В названиях и целях предыдущих годов — Год защиты интересов человека, Год семьи, Год здорового поколения, Год матери и ребенка, Год здоровья, Год молодежи — также приоритетное место отводилось вопросу воспитания гармонично развитого поколения, обеспечения его интересов.

Воспитание молодежи физически здоровыми и гармонично развитыми личностями в духе любви и преданности к Родине, уважение национальных и общечеловеческих ценностей, духовного и культурного наследия узбекского народа, является неразрывной частью образовательной системы. Как отмечает глава государства, самой надежной опорой для нас является наша молодежь, уверенно входящая в жизнь как решающая сила, обладающая современными знаниями и профессиями, самостоятельно и по новому мыслящая, способная взять на себя ответственность за будущее Родины. Первоочередная задача государства и общества, в целом каждого гражданина — это воспитание молодежи как всесторонне развитой личности, способной внести посильный вклад в формирование гражданского общества; содействовать в совершенствовании их политической, правовой и экологической культуры; в выработке активной жизненной позиции; в развитии их творческих способностей и трудовых навыков.

На сегодняшний день молодежная политика в Узбекистане является одним из приоритетных направлений государственной политики. Она строится на принципах повсеместного привлечения молодежи в процессы формирования правового государства и справедливого гражданского общества, установления признанного общественного статуса молодежи,

всесторонней поддержки ее юридических, социальных, политических и идеологических прав, развития различных общественных объединений и организаций. Сформированный в нашем государстве непрерывный образовательно-воспитательный процесс позволяет нашей молодежи свободно входить в мир информационной цивилизации, использовать достижения современной науки, техники, технологий для получения знаний, создает в наш век информационной цивилизации объективные условия для совершенствования личности.

Так, использование творческого потенциала молодежи в процветании Узбекистана является необходимым условием нашего великого будущего. Дальнейшее укрепление суверенитета страны, самой государственности, невозможны без опоры на молодые крепнущие силы, их ум, задатки и интеллект. Результаты преобразований находятся в прямой связи со степенью внедренности молодежи в систему проводимых реформ.

В данное время в нашей стране создаются все необходимые условия, обеспечивающие социальную поддержку молодежи, молодых семей, защиту человеческого достоинства, специфических экономических, политических, социально-культурных интересов молодых людей, оказание содействия в трудовой занятости. Формируются различные общественные объединения и организации, оказывающие всестороннюю помощь в деле воспитания гармонично развитого молодого поколения, овладения молодежью знаниями, обретения ими профессий, формирования в них чувства высокой духовности, патриотизма и трудолюбия; усилению у нее иммунитета против различных идеологических угроз. Развиваются интерактивные формы работы с молодежью, в тоже время расширяется сеть негосударственных молодежных организаций. Стали функционировать десятки молодежных ННО. Они занимаются вопросами охраны природы и экологическим воспитанием, внедрения здорового образа жизни, распространением правовых знаний, защитой молодой семьи и ребенка.

В настоящее время во всех регионах нашей страны организовываются и проводятся различные спортивные соревнования и фестивали, встречи и духовно-просветительские мероприятия, в целях воспитания молодежи в духе уважения к старшим, развитию творческого мышления, созидательного потенциала; способствующие широкому вовлечению молодежи в физическую культуру и спорт, пропаганде здорового образа жизни

Эти и другие мероприятия нацелены прежде всего на выполнение основной задачи — всестороннее воспитание подрастающего поколения, способного

овладеть современными научными знаниями, высокими технологиями, искусством управления производством, осознающего свою ответственность за будущее страны, ее дальнейший интеллектуальный расцвет на основе прогресса.

Сегодня во взрослую жизнь вступают юноши и девушки, мыслящие по новому, связывающие свое будущее с будущим страны. Наш народ по праву гордится своими талантливыми детьми, их большими успехами на международных олимпиадах, мировых спортивных аренах, в сфере культуры и искусства.

В книге «Идея национальной независимости: основные понятия и принципы» особо отмечается, что народ, который имеет здоровое, высокообразованное и самоотверженное молодое поколение, непременно обеспечит себе великое будущее.

Мы можем с гордостью сказать, что наше государство, наш народ не уступал, не уступит и в деле воспитания никогда ни в чем никому не уступающего молодого поколения, достижения нашей благородной цели — свободной и благополучной жизни, сильного гражданского общества.

Таким образом, мы можем подчеркнуть, что во-первых, только духовное богатое, гармонично развитое поколение может стать основой крепкого общества. Перед государством и обществом стоит немаловажная, актуальная задача — формирование и воспитание самостоятельно мыслящего молодого поколения, глубоко освоившего современные знания и профессии, обладающего широким современным мировоззрением, высоким интеллектуальным потенциалом. Во — вторых, создать им необходимых условий для осуществления деятельности в различных сферах общества, для получения ими широких знаний и квалификации в качестве активной личности. Во имя их будущего содействовать духовно-нравственному воспитанию молодежи, формированию у нее чувства национальной гордости и самосознания. Мы несем ответственность за духовно-нравственное и моральный облик молодежи, за ее будущее и благополучие; ограждая их от различных негативных воздействий, обеспечиваем молодому поколению достойное место в обществе и возможность внести свой вклад в построении великого будущего страны.

Литература

1. Идея национальной независимости: основные понятия и принципы. — Т; Узбекистан, 2003, стр.

Боқиев К. Т.
НамМПИ
Муҳиддинова Ҳ.
НамМПИ
Тўхлиев Ғ. А.
НамМПИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА СУД-ҲУҚУҚ ИСЛОҲОТЛАРИ – ИНСОН ОМИЛИ

Босиб ўтилган йигирма беш йиллик йўлимизга назар солсак, энг аввало, юртимиз мустақилликни қўлга киритганидан сўнг Президентимиз ташаббуси билан ишлаб чиқилган, жаҳонда тараққиётнинг «ўзбек модели» деб тан олинган, машҳур беш тамойилга асосланган ва пухта ўйланган тараққиёт модели ҳаётга чуқур татбиқ этилиб, барча жабҳаларда юксак натижаларга эришилгани кўз олдимизда намоён бўлади.

Хусусан, ҳокимият тармоқлари ўртасида ўзаро тийиб туриш ва манфаатлар мувозанатининг самарали тизимини шакллантириш, марказда ва жойларда қонун чиқарувчи ва вакиллик ҳокимиятининг ваколатлари ҳамда назорат вазифаларининг ролини кучайтириш, суд тизимини либераллаштириш ва унинг мустақиллигини таъминлаш бўйича муҳим чора-тадбирлар изчиллик билан амалга оширилди.

Мамлакатимизни демократик янгилашнинг ҳозирги босқичдаги муҳим йўналишларидан бири — қонун устуворлиги ва қонунийликни мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқи ва манфаатларини ишончли ҳимоя қилишга қаратилган суд-ҳуқуқ тизимини демократлаштириш ва эркинлаштириш ҳақида сўз борар экан, истиқлолнинг дастлабки йиллариданоқ ислоҳотнинг мазкур йўналишига жиддий эътибор берилётганини эътироф этиш зарур.

Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, суд — одил судловнинг олий нуқтаси ва унинг ролини ошириш ҳуқуқий давлат барпо этиш йўлидаги қонуний жараён.

Ўтган даврда кассация инстанциясининг тубдан ислоҳ қилингани ва суд ишларини қайта кўришнинг апелляция тартиби жорий этилгани ҳам соҳадаги энг муҳим ўзгаришлардан бўлди. Жорий этилган ана шу янгиликлар биринчи инстанция судлари томонидан йўл қўйилган хатоларни ўз вақтида тузатиш, суд фаолиятида сансалорликка йўл қўймасликнинг муҳим кафолатига айланди.

2014 йил 11 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонунга

мувофиқ Фуқаролик процессуал кодексининг бир қатор моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Унга кўра энди апелляция шикоятни ёки протести бўйича тушган ишни судда кўриш муддати йигирма кундан бир ойгача узайтирилди. Бу ҳам биринчи инстанция судлари қабул қилган қарор устидан тушган шикоят(протест)ни кўриш жараёнида тарафларга ўз тушунтириш ва важларини далиллар билан асослаб бериш, судга ишни ҳар томонлама ва атрофлича ўрганиб, адолатли қарор чиқариш имкониятларини кенгайтди.

2001 йилдан бошлаб ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётига ярашув институти киритилгани ҳам соҳадаги ислоҳотларни янада чуқурлаштиришга қаратилган муҳим қадамлардан бири бўлди. Ярашув институтининг талабига кўра ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган жиноий қилмишни содир этган шахс жабрланувчига етказилган зарарни тўлиқ қоплаб берган тақдирда жиноий жавобгарликка тортилмайди. Ушбу институтнинг самарадорлиги ҳамда ўзбек халқининг бағрикенглик ва кечиримлилик каби қўп асрлик анъаналарига мослиги унинг изчиллик билан кенгайиб боришига асос бўлмоқда.

Амнистия акти биз учун мамлакатимиздаги инсонпарварлик ва бағрикенглик, миллий қадриятларга ҳурмат сиёсатининг амалдаги ёрқин ифодаси экани билан янада кадрлидир. Зотан, ушбу инсонпарварлик актини қўллаш билиб-билмай жиноят йўлига кириб қолганларнинг ҳар қандай қилмиш учун жазо муқаррар эканини англаб етишида жуда муҳим ўрин тутади.

Давлатимиз мустақилликка эришганидан буён ўтган 24 йил мобайнида 25 марта амнистия акти эълон қилинди. Ҳар йили эълон қилинаётган амнистия актидан кўзланган мақсад — фақат маҳкумларни ёки билиб-билмай жиноятга қўл урган шахсларни жазодан озод қилиш эмас, балки улар туфайли жабр тортадиган ҳар бир оила ва оила аъзолари, айниқса, ўсиб келаётган ўғил-қизларнинг келгуси тақдирини ҳамда уларнинг келажагини турли салбий таъсир ва жиддий синовлардан ҳимоя қилишдан иборатдир.

Якинда мамлакатимизда суд-хуқуқ тизимини эркинлаштириш ва янада инсонпарварлаштириш йўлида ўлим жазоси бекор қилинганига 10 йил тўлди. 2005 йил 1 августда Президентимизнинг «Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида»ги фармони қабул қилинган эди. Унга кўра Ўзбекистонда 2008 йилнинг январидан бошлаб ўлим жазоси бекор қилинди ва унинг ўрнига умрбод ёки узоқ муддатли озодликдан маҳрум қилиш жазо тури жорий этилди. Фармон қабул қилинган кундан бошлаб ўлим жазосига маҳкум этилган шахсларнинг биронтасига нисбатан жазо ижро этилмади. Бошқача айтганда, ўлим жазоси тўғрисидаги суд ҳукми ижро этилишига де-факто мораторий эълон қилинди.

Гоятда катта ижтимоий-сиёсий ва халқаро аҳамиятга молик ушбу тарихий воқеа нафақат юртдошларимиз, балки дунё ҳамжамиятининг эътибори ва эътирофига сазовор бўлди. Чунки эндиликда юртимизда умрбод озодликдан маҳрум қилиш фавқулодда жазо чораси бўлиб, фақат икки турдаги жиноят, яъни жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш ва терроризм жинояти учун тайинланади. Айни чоғда бу жазо тури хотин-қизлар, жиноят содир этган пайтда 18 ёшга тўлмаган шахслар ҳамда ёши 60 дан ошган эракаларга нисбатан қўлланмайди.

Ўзбекистонда бундан ўн йил олдин ўлим жазосининг бекор қилингани, аввало, конституциявий қоидалар ҳаётга тўла татбиқ этилаётганини англатади. Зеро, Конституциямизнинг 24-моддасида: «Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир», деб мустақамлаб қўйилган бўлса, 13-моддасига биноан «инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий кадрият» ҳисобланади. Бу муҳим қадам, шунингдек, инсоннинг кадр-қимматини юксакка кўтариш, ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини тўла таъминлаш, жамоатчилик онгу шуурига ўзбек халқига хос бўлган эзгу тамойилларни чуқур сингдириш имконини берди.

Ўтган даврда дастлабки тергов босқичида суд назоратини кучайтириш, мазкур соҳада суд фаолиятини либераллаштириш бўйича ҳам кенг қўламли чора-тадбирлар кўрилди. Бу борада «Хабеас корпус» институтининг жорий этилиши, яъни 2008 йилдан эҳтиёт чораси сифатида қамокқа олишга санкция бериш ҳуқуқининг прокурордан судга ўтказилиши принципиал қадам бўлганини таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 8 августдаги фармонига мувофиқ 2008 йил 1 январдан эътиборан қамокқа олишга санкция бериш ҳуқуқи судлар ваколатига ўтказилди. Шунингдек, 2007 йил 11 июлдаги «Қамокқа олишга санкция бериш ҳуқуқи судларга ўтказилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳуж-

жатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун билан қамокқа олишга санкция бериш ҳуқуқининг судлар томонидан амалга оширилишига оид қонунчилик асослари яратилди. Муҳими, бугунги кунда суриштирув, дастлабки тергов ва суд жараёнида «Хабеас корпус» институти самарали қўлланилаётир.

Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида давлатимиз раҳбари томонидан «Хабеас корпус» институти қўлланиши доирасини кенгайтириш мақсадида судга қадар иш юритув босқичида қўлланидиган лавозимдан четлаштириш ва шахсни тиббий муассасага жойлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чораларини фақат судьянинг санкцияси асосида қўллаш таклиф этилди. Бу ҳам суд ҳокимиятининг нуфузини ошириш, фуқароларнинг адолатли суд муҳокамасига бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган ислохотларнинг узвий давоми ҳисобланади. Мазкур концепция асосида ишлаб чиқилган ва 2012 йил 18 сентябрда қабул қилинган «Суд-хуқуқ тизимини янада ислох қилиш муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун бу борада муҳим аҳамият касб этди. Хусусан, жиноят процессида «Хабеас корпус» институтини қўллаш амалиётини янада кенгайтириш мақсадида 2012 йил 19 сентябрдан бошлаб судга қадар иш юритув босқичида шахсни лавозимидан четлаштириш ва тиббий муассасага жойлаштиришдек процессуал мажбурлов чораларини қўллаш ваколати судларга ўтказилди.

Шу тариқа қамокқа олишга санкция бериш эҳтиёт чораси, лавозимдан четлаштириш ва шахсни тиббий муассасага жойлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чораларини фақат суднинг қарори асосида қўллаш тартибининг белгилангани, авваламбор, фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустақамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиз экани, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмаслиги ҳақидаги конституциявий норма амалда рўёбга чиқишининг яққол ифодасидир.

Шунингдек, 2014 йил 4 сентябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонунга мувофиқ Жиноят-процессуал кодексида белгиланган эҳтиёт чораларининг доираси кенгайтирилди. Яъни, уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чораси жорий этилиб, шахсга нисбатан уй қамоғи тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш ва унинг муддатини узайтириш судлар ваколатига берилди. Бу билан, бир томондан, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини одил суд орқали муҳофаза қилиш имконияти янада кучайди ҳамда қўшимча қафолатлар

белгиланди. Қолаверса, суднинг мустақиллиги, суд ҳокимиятининг таъсирчанлиги ошди. Бу эса фуқароларнинг судларга бўлган ишончини янада мустаҳкамламоқда.

Ўтган даврда мамлакатимизда иқтисодиёт соҳасидаги жиноят ишлари бўйича қамок ва озодликдан маҳрум этиш жазолари ўрнига жарима шаклидаги иқтисодий санкцияни қўллаш имконияти ҳам тубдан кенгайтирилди. Жиноий жазо тизимидан инсонпарварлик тамойилларига мутлақо зид бўлган мол-мулкни мусодара қилиш тарзидаги жазо тури чиқариб ташланганига ҳам эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Президентимизнинг 2015 йил 15 майда қабул қилинган «Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармони мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини янада эркинлаштириш, тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларини кафолатли ҳимоя қилиш йўлида муҳим кадам бўлди. Унда тадбиркорлик субъектлари солиқ ва божхона қонунчилигини бузгани муносабати билан уларнинг мулкни мусодара қилиш, тўловчи томонидан эътироз бўлганда, қўшимча ҳисобланган божхона тўловларини ундириш фақат суд қарори билан амалга оширилиши белгиландики, бу судлар зиммасига катта масъулият юклайди.

Мазкур фармонда белгиланган устувор вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига хусусий мулкни, тадбиркорлик субъектларини ишончли ҳимоя қилишни янада кучайтиришга, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этишга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун ишлаб чиқилиб, Олий Мажлис Сенатининг яқинда бўлиб ўтган ялпи мажлисида маъқулланди.

Сенатнинг ана шу ялпи мажлисида маъқулланган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун ҳақида ҳам қисқача тўхталиш зарур. Бинобарин, шу қонун асосида жиноят қонунчилигига навбатдаги ўта муҳим ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Янги қонунга биноан озодликни чеклаш суд томонидан маҳкумга нисбатан яшаш жойини у ёки бу сабаб билан тарк этишни бутунлай тақиқлашдан ёки сутканинг муайян вақтида яшаш жойидан чиқишни чеклашдан иборат. Озодликни чеклаш олти ойдан беш йилгача муддатга тайинланади ҳамда суд томонидан белгиланадиган органлар назорати остида ўталади.

Озодликни чеклаш, уни маҳкумнинг яшаш жойида ўташ шартлари содир этилган қилмишнинг хусусияти ва суд чиқарган қарорни ижро этишдан бўйин

товлашнинг олдини олиш ҳисобга олинган ҳолда суд томонидан белгиланади. Аҳамиятли жиҳати шундаки, миллий қонунчиликка киритилган бу янгиликлар жазонинг адолатлилиқ принципини янада тўлиқ рўёбга чиқаришга, айбдор шахсларни жамиятдан кескин ажратмаган ҳолда уларнинг қаттиқ пушаймон бўлиши ва тузалиши учун зарур шарт-шароит яратишга, моддий ва маънавий зарарнинг ўрнини қоплашга, шунингдек, халқаро стандартларни миллий қонун ҳужжатларига имплементация қилишни давом эттиришга хизмат қилади.

Умуман, юртимиз суд-ҳуқуқ соҳасида олиб борилаётган бундай кенг қўламли ислохотлар инсонпарварлик ҳамда бағрикенглик тамойиллари билан уйғун равишда амалга оширилаяпти. Мамлакатимиз жиноят қонунчилигига киритилаётган озодликни чеклаш тарикасидаги жазо тури билиб-билмай жиноят йўлига кириб қолган, ўз ноқонуний хатти-ҳаракатларидан қаттиқ пушаймон бўлиб, тузалиш йўлига қатъий ўтган шахслар учун беқиёс имкониятдир. Энг муҳими, мазкур жазо тури инсонпарварлик тамойилига тўла мос бўлиб, катта тарбиявий аҳамиятга ҳам эгадир.

Президентимизнинг 2012 йил 2 августда қабул қилинган «Суд тизими ходимларини ижтимоий муҳофаза қилишни тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ҳамда 2012 йил 30 ноябрда қабул қилинган «Судлар фаолиятини янада такомиллаштиришга оид ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида»ги фармонларининг аҳамияти катта бўлмоқда. Нега деганда, мазкур ҳужжатлар сўнгги йилларда мамлакатимизда суд ҳокимиятини, унинг мустақиллигини мустаҳкамлашга, суднинг нуфузини ошириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш, қонунийликни таъминлаш, демократик ўзгаришларни чуқурлаштириш борасида унинг аҳамиятини кучайтиришга қаратилган кенг миқёсли ишлар амалга оширилаётганининг ўзига хос ҳуқуқий тасдиғи бўлди.

Шу ҳужжатлар асосида юртимизда судьялар ва суд ходимларининг ижтимоий муҳофазаси кучайтирилди, судларнинг моддий-техник базаси мустаҳкамланди. Айни чоғда, туман ва шаҳар умумий юрисдикция судлари фаолияти янада такомиллаштирилди. Буларнинг барчаси, албатта, аҳолига зарур қулайликлар яратмоқда, энг муҳими, суд ишларини ўз вақтида, самарали кўриб чиқишга хизмат қилмоқда.

Конституциямизда Ўзбекистон Республикаси фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эга экани белгиланган. Ушбу конституциявий тамойилнинг амалдаги ифодасини судларда оғир ва ўта оғир жиноят ишларини кўриб чиқиш чоғида халқ маслаҳатчилари иштироки тўлиқ таъминланаётгани мисолида ҳам кўриш мумкин.

Бугунги кунда жиноят ишлари бўйича судларда оғир ва ўта оғир жиноят ишини кўришда икки нафар халқ маслаҳатчиси иштирок этмоқда. Бу эса ишни холис хал этиш, фуқаролар ҳуқуқ ва манфаатларининг ишончли муҳофазасини таъминлашда қўл келаётир. Ўтган йилнинг апрель-май ойларида республика халқ маслаҳатчиларининг навбатдаги сайлови ўтказилди. Ушбу сайловда 15 минг 744 нафар халқ маслаҳатчиси сайланди ва улар ҳозирги кунда судлов жараёнларида самарали фаолият юритмоқда.

Кейинги йилларда суд тизимида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш бўйича ҳам изчил иш олиб борилмоқда. «Фуқаролик судловни такомиллаштириш: самарали суд бошқаруви» лойиҳаси доирасида ишлаб чиқилган «E-SUD» миллий электрон судлов ахборот тизими фуқаролик ишлари бўйича Зангиота туманлараро судида синовдан муваффақиятли ўтди. Мазкур тизимнинг икки йиллик фаолияти давомида 40 мингдан зиёд электрон тарздаги аризалар келиб тушди. Шу

йилнинг биринчи ярмида 11 мингга яқин суд буйруғи бериш тўғрисидаги электрон шаклдаги аризалар судда кўриб чиқилди. «E-SUD» миллий электрон судлов ахборот тизими ҳозир Тошкент шаҳридаги яна 3 та фуқаролик ишлари бўйича туманлараро судида ўрнатилди. Йил охирига қадар ушбу тизим ўрнатилган судлар сони 9 тага етади.

Мухтасар айтганда, истиқлол йилларида мамлакатимизда суд тизимининг мустақиллигини таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, жиноят ва жиноят қонунчилигини либераллаштириш, одил судловнинг мустақиллигига эришиш, суд назорати институтини рўёбга чиқариш бўйича амалга оширилаётган кенг қамровли суд-ҳуқуқ ислохотлари том маънода инсон ҳуқуқ ва манфаатларини тўлиқ таъминлашга хизмат қилмоқда. Зеро, ислохотлардан кўзланган асосий мақсад ҳам шу муқаддас заминда истиқомат қилаётган ҳар бир инсоннинг орзуларини рўёбга чиқариш ҳамда унинг учун муносиб турмуш шароитларини яратишдан иборатдир.

Кузьмина Екатерина Александровна
кандидат политических наук, доцент
Саратовская Государственная Юридическая Академия
Бойко Анна Андреевна
студент
Саратовская Государственная Юридическая Академия

Kuzmina E. A.
candidate in political science, assistant professor
The State Law Academy of Saratov
Boiko A. A.
student
The State Law Academy of Saratov

ПОЛИТИЧЕСКИЕ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ POLITICAL COMMUNICATIONS IN MODERN SOCIETY

Аннотация. В статье представлен анализ политической коммуникации в начале двадцать первого века. Показаны особенности функционирования коммуникации в области ее специфических средств, а именно через неформальные источники политической коммуникации, СМИ и избирательные кампании. Автор акцентирует особое внимание на роли различных средств коммуникации, делая вывод, что политическая коммуникация должна способствовать демократизации во взаимоотношениях государства и личности.

Ключевые слова: коммуникация, политика, неформальные средства, СМИ.

Summary. The analysis of political communication at the beginning of the twenty first century is presented in article. Features of functioning of communication in the field of her specific means, namely through informal sources of political communication, mass media and election campaigns are shown. The author focuses special attention to roles of various means of communication, drawing a conclusion that political communication has to promote democratization in relationship of the state and the personality.

Key words: communication, policy, informal means, mass media.

Коммуникации являются неотъемлемой, составной частью политики. Она испытывает огромную, ничем невозполнимую потребность в политической коммуникации. Политике необходимы специальные средства информационного обмена, постоянное установление и поддержание связей между ее субъектами. Политическая сфера просто не может существовать и развиваться без таких средств коммуникации, как реклама, пропаганда, пиар, агитация. Безусловно, политика нуждается в общении и специальных средствах связи между различными субъектами власти, а также между государством и его гражданами.

Не вызывает сомнения и тот факт, что политическая коммуникация является одной из основных форм информационного взаимодействия. Необходимо отметить, что политическая коммуникация служит важным фактором консолидации общества, а также способствует установлению высокого уровня легитимности политических институтов. Она способствует согласованию политических интересов, разрешению общественно-политических конфликтов, открытому диалогу власти и общества и, конечно же, стабильности политической системы в целом.

Под политической коммуникацией традиционно понимается процесс передачи политической информации, циркулирующей между различными частями политической системы, между политической и общественной системами, а также процесс обмена информацией между политическими структурами, общественными группами и индивидами¹.

Важно подчеркнуть, что термин «политическая коммуникация» начал использоваться в конце 40-х годов XX столетия², что свидетельствовало о небывалом росте роли информации в общественно-политической жизни государств и всего мирового сообщества, и говорило о том, что общество становится все более зависимым от коммуникации, от ее социальной составляющей. Именно в эти годы политическая коммуникация как научно-прикладная дисциплина отделяется от политических и социальных наук. Именно в данный период времени политическая коммуникация развивается как самостоятельная отрасль знания. Этому способствовала демократизация общества и самой политической системы, также во второй половине двадцатого века возникают и стремительно развиваются новые коммуникационные системы и технологии.

Необходимо также отметить сущность политико-коммуникационных процессов, которая проявляется в передаче, перемещении, обороте информации³. Это те сведения, которыми обмениваются «источники» и «потребители», т.е. индивиды, общности, институты, взаимодействующие в обществе в процессе конкретной общественно-практической деятельности.

Как было уже сказано выше, политическая коммуникация связана прежде всего с целенаправленной передачей и избирательным приёмом информации, без нее невозможно движение политического процесса. Она охватывает все многообразие социально-экономических связей, посредством которых происходит отражение и выражение культурных ценностей субъектов политики.

Сигналы, идущие от политических элит к массам, не являются односторонними. Неформальные коммуникативные процессы в обществе составляют диапазон, благодаря которому оказывается самое разнообразное влияние на политику. Существование самой политической жизни в любом обществе без устоявшихся методов и способов политической коммуникации не представляется возможным.

В современном обществе, именуемом информационным, процесс коммуникации является основополагающим. Цели, осуществляемые в данном процессе, реализуются посредством использования средств политической коммуникации. Существует огромное множество способов коммуникации, которые основаны на применении различных средств. В качестве этих средств могут быть использованы и неформальные каналы (например, личные связи), и организации (передаточное звено-политические партии), также могут быть задействованы и печатные средства, к числу которых относятся пресса, книги, плакаты, конечно же, не обойтись и без электронных средств, таких как радио и телевидение.

А какие же средства политической коммуникации больше всего применяются в трансформирующемся процессе политической коммуникации? Политологическая литература чаще всего анализирует СМИ и неформальные каналы. Нельзя не упомянуть о том, что неформальные средства передачи информации занимают особое место. Нетрудно заметить, что в настоящее время наблюдается падение доверия к официальным источникам информации, что существенно провоцирует рост значимости сообщений, которые возникают на уровне межличностного общения. Можно предположить, что за такой ситуацией следует и рост политического нигилизма, и различных форм митингов, демонстраций, шествий, и пикетирований, отказывающихся выражать поддержку действующей власти, а иногда и участвующей против нее.

Говоря о неформальных средствах политической коммуникации, следует отметить, что к ним относятся молва, слухи различного характера, анекдоты, сплетни. И все большая роль среди таких средств коммуникации принадлежит такому виду неформального искусства, как граффити. Естественно, что такие источники, как правило, формируют негативную оценку деятельности политических лидеров и институтов.

Однако неформальные источники могут играть и очень позитивную роль именно тогда, когда формируются политические предпочтения. Прежде всего они направлены на то, чтобы привлечь внимание населения к политике. Благодаря им, абсолютно не заинтересованное в политике население проявляет особое желание принять участие в политической жизни страны, оказать непосредственное влияние на развитие и функционирование тех или иных политических институтов, осуществлять контроль за органами государственной власти в целях пресечения беззакония и несправедливости, борьбы с коррупцией.

Нельзя не согласиться с тем, что неформальные средства политической коммуникации придают

¹ Березин В.М. Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия. — М.: Рип-Холдинг, 2014. — 174 с.

² Грачев М. Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития. — М.: Прометей, 2013. — 328 с.

³ Соловьев А. И. Политическая теория. Политические технологии. — М., 2012. — 559 с.

представлениям о политике эмоциональную окраску, закрепляя привлекаемое к себе внимание, также они делают информацию доступной для всех социальных слоев, значительно упрощая ее восприятие.

А какие же существуют неформальные источники информации? Как они себя проявляют в политической жизни? В первую очередь хочется отметить слухи, потому что им принадлежит особая роль среди неформальных каналов коммуникации. Под слухами понимается распространение социально значимой информации в группе, обществе, коллективе. Известно также, что в слухах иногда отражается реальное положение политической ситуации в государстве, но иногда они существенно искажают его и даже бывают полностью ложными.

Важно подчеркнуть тот факт, что слухи в своей основе не имеют информации в виде установленных событий и действий. Они, как правило, могут рождаться в процессе межличностного общения при обмене информацией между людьми. На современном этапе развития общества слухи выступают в качестве прогнозирования и оценочных суждений, в которых говорится том, чего ожидают люди от тех или иных политических лидеров. Их деятельность — непосредственно предмет межличностного общения. Посредством слухов очень часто бурно обсуждается международное положение страны и ее геополитические интересы.

Немаловажно учитывать, что любой слух может содержать в себе элементы обмана. Но существование слухов является неизбежным. Необходимо отметить, что этот неформальный источник коммуникации оказывает достаточно серьезное воздействие на политику.

Другой источник информации, о котором стоит упомянуть — это анекдоты и сатирические стихи. В них очень часто получают свое выражение просчеты политиков, также находят отражение их нравственные качества, социально-экономическая ситуация государства, которой уделяется огромное влияние со стороны граждан. В них население стремится высмеять те злободневные, насущные проблемы, о которых уже просто невозможно молчать, терпеть их и «плыть по течению». Данный источник коммуникации оказывает прямое влияние, посредством которого формируются политические представления населения.

Очень интересным представляется рассмотреть такой источник политической коммуникации, как граффити. Сегодня этот вид неформального искусства является почти самостоятельным. Представители данного направления рисуют краской на стенах домов, гаражей, промышленных построек, да и вообще на чем угодно, — могут выводить свои рисунки на заборах, поездах. И помогают им в этом баллончики-распылители.

Сегодня граффити из искусства неформального превратилось в почти одобряемое властями занятие со своими традициями, законами и неповторимыми технологиями. Более того иногда организаторами рисунков являются сами городские власти! Получили широкое распространение фестивали графферов. Однако, данное явление в нашей стране пока не очень хорошо изучено и массовое распространения оно получило недавно. Хочется обратить внимание на тот факт, что пятнадцать лет назад надписи на заборах, касающиеся или же каким-то образом затрагивающие политику, вызывали невиданный переполох со стороны правоохранительных органов⁴.

Таким образом, является очевидным и неопровержимым то, что неформальным источникам политической коммуникации принадлежит особое место среди всех ее средств. Но тем не менее, необходимо также рассмотреть и другие источники политической коммуникации, например СМИ.

СМИ служат для распространения политической информации среди различных категорий граждан. Они оказывают непосредственное идеологическое и культурное воздействие на общество, стремясь утвердить его духовные ценности и, конечно же, ценности правящих групп. На современном этапе общественного развития средства массовой информации формируют общественное мнение, выступают в качестве оппозиционной политической деятельности, могут способствовать стабильной или же, наоборот, нестабильной жизни общества. Посредством СМИ политические структуры обретают свою легитимность.

Сегодня значение телевидения и радио трудно переоценить. Особенно велико значение СМИ в период избирательных кампаний. Анализируя их, можно достаточно четко рассмотреть результаты политической коммуникации.

Избирательные кампании являются наиболее современным этапом развития коммуникации. Известно, что в краткосрочном периоде они вызывают дополнительный интерес со стороны общества. При этом они несколько не изменяют привлекательности самих партий. Более того, избирательные кампании даже способны усиливать расколы, которые намечаются к этому периоду времени. Необходимо обратить внимание на то, что в долгосрочном периоде они являются разрушительными. В чем же причина?

Основная причина, на мой взгляд, — это сама политическая коммуникация. Так происходит из-за специфического характера современной коммуникации, в котором порождается высокая степень ожиданий общества. Граждане привыкли рассматривать

⁴ Мисюрлов Д. А. Символы о символах: Начала культурно-символической политики. — М.: ЛКИ, 2014. — С. 45.

государственных деятелей, политиков, как высококвалифицированных профессионалов, которые быстро справляются с любыми проблемами, качественно и добросовестно решают все поставленные задачи. Однако, в действительности все совсем по-другому.

Гражданам не всегда удается понять, что политический процесс очень сложный, долгосрочный, в нем существует много проблем и непросто принять решение. Ожидая от политиков большее, а имея лишь незначительный результат, население в них разочаровывается и понимает, что все надежды на лучшее будущее напрасны.

Когда политическая система теряет поддержку населения, она начинает активно заниматься коммуникацией. Используя структурные и культурные установки средств массовой информации, изменить к себе отношение более эффективно. В краткосрочном периоде это результативно, но в долгосрочном — данная политика будет способствовать тому, что еще больше уменьшится поддержка населения.

Таким образом, каждое из средств политической коммуникации оказывает свое специфическое влияние на процесс формирования политических предпочтений населения, каждое из них опирается на свои определенные технологии и методы.

В России политическая коммуникация выступает как способ, средство существования и трансляции политической культуры. Исходя из этого, она может способствовать демократизации во взаимоотношения государства и гражданского общества. Это происходит вследствие ее трансформации. А сама политика, если понимать ее в самом идеальном значении, представляет собой деятельность, которая направлена на всеобщую организацию общества. И вместе с тем политические коммуникации должны способствовать согласованию интересов и целей граждан и государства, а в самой политике должны находить свое отражение согласие и компромиссы.

Литература

1. Березин В. М. Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия. М.: Рип-Холдинг. 2014. — С. 143.
2. Грачев М. Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития. — М.: Прометей, 2013. — С. 97.
3. Каптерев С. Е. Политическая коммуникация: основы управления избирательным процессом. Новгород.: ННГУ, 2010. — С. 164.
4. Кретов Б. Е. Средства массовой коммуникации — элемент политической системы общества. Социально-гуманитарные знания, 2000. № 1. — С. 78.
5. Соловьёв А. И. Политическая теория. Политические технологии. — М., 2012. — С. 254.

Худойкина Татьяна Викторовна

*доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой правовых дисциплин,
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва*

Дмитриева Валерия Владимировна

студентка

Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва

Hudanina T.V.

*doctor of legal Sciences, Professor, head of chair of legal disciplines,
Mordovian state University them. N.P. Ogareva*

Dmitrieva V.V.

student

Mordovian state University them. N.P. Ogareva

ПРИМЕНЕНИЕ МЕДИАЦИИ КАК СПОСОБА РАЗРЕШЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

THE USE OF MEDIATION AS METHOD OF RESOLVING LEGAL CONFLICT IN THE CIVIL PROCESS

Аннотация. Рассмотрены теоретические и практические основы применения медиации в условиях проведения гражданского судопроизводства, а также ее законодательное регулирование в сфере гражданского права. В статье определяются проблемы реализации медиации в современности. Регламентируются проблемы интеграции процедуры медиации в гражданском процессе.

Ключевые слова: медиация, гражданский процесс, юридический конфликт, посредник, принципы медиации, примирительная процедура, внесудебный способ.

Summary. Theoretical and practical basis for the use of mediation in terms of the civil proceedings, as well as its legal regulation in the sphere of civil law. The paper identifies challenges in the implementation of the mediation of modernity. Regulated by the problems of integration of mediation procedures in civil proceedings.

Key words: mediation, civil litigation, legal conflict, the mediator, the principles of mediation, conciliation.

Огромное значение при разрешении различного рода споров, а также для отстаивания своих прав и интересов имеют судебные разбирательства, которые являются в настоящие дни основными способами защиты. Однако, такие способы не всегда эффективны поскольку противоборствующие стороны в большинстве случаев остаются без полного удовлетворения своих потребностей в рамках окончания дела. В условиях этого необходим поиск способов регулирования возникающих споров при судебном разбирательстве. На сегодняшний день огромное преимущество в данном аспекте получили распространение и развитие различные методы разрешения конфликтов. Одним из ключевых и популярных является метод медиации, который стал особенно востребован в последнее время. Следует сказать, что регламентация медиации начала воспроизводиться ещё с древних

времен. Однако она применялась не в том виде, которым существует на настоящий момент. Но ранее при возникновении ситуации, когда стороны переговоров заходили в тупик они также применяли меры, а именно могли назначить нейтрального посредника с целью урегулирования возникшего конфликта между двумя противоборствующими сторонами. Тем самым, люди прошлых веков уже тогда убеждались и видели необходимость включения нейтрального лица, с помощью которого можно было гораздо быстрее и проще добиться взаимовыгодного решения.

В частности, раскрывая сущность медиации можно определить её как одну из примирительных процедур, которая предполагает включение в разрешение спора незаинтересованной стороны, а именно — медиатора, который способствует поиску компромисса между конфликтующими сторонами, чтобы добиться

прекращения конфликта. Для этого медиатор использует специальные технические приемы и способы, которые направлены на управление конфликта. При этом не допускается содействие медиатора одной из сторон конфликта исходя из личных интересов. Также невозможным является оглашение медиатором заявления по существенным аспектам спора без согласия сторон. В итоге, в результате достигнутых соглашений между сторонами никто не остается в проигрыше.

Необходимыми ключевыми элементами действия процедуры медиации при разрешении конфликтов является наличие принципов, обуславливающих выход из конфликта благоприятным путем. В частности, Федеральный закон «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» определяет их перечень в ст. 3. В данном случае ими являются принципы добровольности, конфиденциальности, сотрудничества и равноправия сторон, беспристрастности и независимости медиатора.

Говоря о медиации следует учитывать, что о ней прежде всего стоит говорить как о внесудебном способе, однако на практике складываются ситуации, когда возможно использование примирительных мер в качестве медиации и в судебном порядке. Использование примирительной процедуры в качестве медиации в суде является необходимым процессом в условиях развития современного общества, где постоянно возрастают различного рода противоречия и коллизии и которые требуют наиболее обосновательного подхода для их решения. В связи с этим, деятельность суда должна быть направлена на реализацию восстановления между сторонами мира.

Наибольшее распространение медиация получила в уголовном и гражданском процессе. Медиация в гражданском процессе состоит в том, чтобы, в конечном счете, свести стороны к заключению мирового соглашения. В отличие от уголовного процесса использование метода медиации в гражданском строится на свободных началах, где предоставляется большая возможность в выборе проведения медиации и самого медиатора.

Если обратиться к нормам Гражданско-процессуального кодекса РФ, то можно заметить, что мировому соглашению посвящено всего лишь две статьи, а именно ст. 193 и ст. 247. Исходя из данных положений, можно сделать вывод о том, что Гражданско-процессуальный кодекс определяет заключение мирового соглашения ни что иное как основание для прекращения производства по делу. Однако, Гражданско-процессуальный кодекс РФ содержит в себе ещё одну норму, которая позволяет говорить, что в гражданском процессе возможно использование примирения

сторон, так ст. 148 определяет: «одной из задач подготовки дела к судебному разбирательству является примирение сторон». Исходя из этого, можно говорить, что в гражданском законодательстве возможно производить примирение сторон судом при чем различными способами, одним из которых является медиация, которая проявляется в заключении мирного соглашения.

Тем самым при реализации метода медиации в гражданском процессе на суд возлагается функция содействия примирения сторон конфликта, при чем данная функция должна действовать на протяжении различных стадии гражданского процесса, чтобы непременно в конечном итоге достичь улаживания конфликта между сторонами. Воплощение судом в реальности функции содействия происходит при соблюдении соответствующих способов, а именно:

Создание благоприятной атмосферы, которая способствует наиболее быстрому достижению примирения между сторонами;

Существует необходимость дать понять конфликтующим сторонам, что конфликт можно урегулировать посредством метода медиации;

Суд должен сам стараться содействовать достижению заключения мирного соглашения.

Для воспроизведения вышеперечисленных способов при гражданском судебном разбирательстве судья должен понимать, что есть такое «медиация», каким образом необходимо осуществить примирительные меры в том или ином конкретном деле, как разъяснить сторонам конфликта права на медиацию. Для этого как в России, так и в зарубежных странах, стала особо востребована практика, обучения судей основам примирительных процедур, где они получают необходимый набор знаний о технологии и методике способа медиации. После процесса обучения повышается возможность судьи продуктивно произвести содействие заключению мирового соглашения между сторонами конфликта в гражданском процессе. К тому же, результат обучения использования примирительных мер судьями, как показывает статистика, позволяет увеличить количество дел, которые прекращаются в связи с отказом истца от иска, а также дел, где ответчик признает иск, где утверждаются мировые соглашения, где снижается общее количество обжалуемых судебных решений.

На основании вышесказанного можно говорить о том, что развитие медиационных процессов в нашей стране происходит не быстрыми темпами. Этому содействует то, что не хватает соответствующих инфраструктур в данной области. Не смотря на проведение курсов по подготовке квалифицированных специалистов-медиаторов и обучению методам медиации, количество медиаторов в России пока немного. К тому

же существует ещё одна немаловажная проблема, которая замедляет темпы развития медиации это низкая правовая культура общества. Не обладая определенными знаниями в сфере медиации, стороны конфликта пытаются сами урегулировать возникший спор и прийти к компромиссу, однако это является в большинстве случаев неэффективным. Для интегрирования медиации в процесс рассмотрения гражданских споров необходимо внести изменения в гражданское процессуальное законодательство, провести ряд организационных мероприятий, значительную просвети-

тельную работу [5, с. 16]. Для применения процедуры медиации от нашего российского общества требуется достижение в этой области зрелости, которая позволит дальше развивать институт примирительных мер. Безусловно, одним из значимых шагов для этого стало принятие Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)», который способствует всё более широкому использованию медиации не только во внесудебных процессах, но и при судебных разбирательствах.

Список литературы

1. Давыденко А.В. Актуальность применения в Российской Федерации института медиации / А.В. Давыденко // Российский судья. 2015. № 2.
2. Лисицын В.В. Судебное примирение важное направление развития современного гражданско-процессуального законодательства / В.В. Лисицын // Мировой судья. 2015. № 2.
3. Лукьяновская О.В. Медиация в России: первые итоги и дальнейшие перспективы / О.В. Лукьяновская // Российский судья. 2016. № 3.
4. Смелкова Г.Ф. Проблемы интеграции процедур медиации в гражданский процесс / Г.Ф. Смелкова // Методическое пособие. 2016. 10 с.
5. Соловьев А.А. Об актуальных проблемах и некоторых перспективах использования альтернативной процедуры урегулирования споров с участием посредника (процедуры медиации): российский и европейский опыт / А.А. Соловьев // Российский судья. 2015. № 1.

Раїмов Руслан Ікрамович

аспірант

Сумський державний університет Навчально-науковий інститут права

Раимов Руслан Икрамович

аспирант

Сумской государственной университет Учебно-научный институт права

Raimov R. I.

Postgraduate student

Sumy State University Educational-scientific Institute of law

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДЗВИЧАЙНОГО РЕЖИМУ РОБОТИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ. ПРИНЦИПИ
АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЧЕРЕЗВЫЧАЙНОГО РЕЖИМА РАБОТЫ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ. ПРИНЦИПЫ
ADMINISTRATIVE LEGAL REGULATION OF EMERGENCY OPERATION OF THE BANKING SYSTEM. PRINCIPLES

Анотація. Досліджено нормативно-правові акти, котрі регулюють роботу банківської системи в надзвичайному режимі. Визначено принципи адміністративно-правового регулювання надзвичайного режиму роботи банківської системи. Запропоновано зміни нормативно-правових актів.

Ключові слова: надзвичайний режим роботи, банківська система, адміністративне регулювання, принципи адміністративного регулювання, Національний банк України.

Анотация. Исследованы нормативно-правовые акты, которые регулируют работу банковской системы в чрезвычайном режиме. Определены принципы административно-правового регулирования чрезвычайного режима работы банковской системы. Предложены изменения нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: чрезвычайный режим работы, банковская система, административное регулирование, принципы административного регулирования, Национальный банк Украины.

Summary. Research of laws and regulations that govern the operation of the banking system in the emergency mode. Defined the principles of administrative and legal regulation of the emergency mode of operation of the banking system. Proposed changes in the regulatory and legal acts.

Keywords: emergency operation, the banking system, administrative regulations, the principles of administrative regulation, National Bank of Ukraine.

Вступ. Сьогодні банківська система України має реальний досвід діяльності в надзвичайному режимі. Основними підставами виникнення надзвичайного режиму слугували військові конфлікти на території України, які в свою чергу призвели до неможливості забезпечення безперервності реалізації адміністративно-правового регулювання банківської системи.

Порядок забезпечення безперервності діяльності НБУ та інших банків на території України має бути послідовним, зваженим та дієвим.

Актуальність. Адміністративно-правове регулювання діяльності банківської системи, яка функціонує

в надзвичайному режимі регулюється Інструкцією щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі, затвердженою постановою Правління Національного банку України¹ (далі – Інструкція). Визначення принципів зазначеного регулювання є необхідним для забезпечення належного функціонування і злагоджених дій державних органів та

¹ Інструкція щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України 22.07.2014 № 435 / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0435500-14?test=4/UMfPEgZnhhlFX.ZikUNZUNHI4/ks80msh8Ie6> – Назва з екрана.

НБУ, як особливого центрального органу державного управління. Однак вказана Інструкція таких принципів не визначає.

Таким чином, дослідивши принципи адміністративного права, вважаємо за потрібне застосувати нижченаведені принципи при здійсненні адміністративно-правового регулювання діяльності банківської системи, яка функціонує в надзвичайному режимі.

Загальнотеоретичні аспекти поняття принципів права були предметом дослідження в працях В.Б. Авер'янова, С.С. Алексеєва, А.М. Васильєва, Л.Я. Гінцбурга, М.І. Дембо, Р.З. Лівшиця, О.А. Лукашової, А.В. Міцкевича, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, К.П. Уржинського, Л.С. Явича та багатьох інших.

Таким чином, метою статті є дослідження теоретичних знань та практичного досвіду, на підставі чого здійснити визначення адміністративно-правих принципів регулювання діяльності банківської системи під час впровадження надзвичайного режиму роботи.

Адміністративно-правове регулювання діяльності банківської системи, яка функціонує в надзвичайному режимі, направлене на правові відносини, що виникають під час надзвичайного режиму роботи.

1. Принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина.

На думку Галуцько В.В., першим принципом адміністративного права є принцип пріоритету прав і свободи людини і громадянина². В юридичній літературі така позиція обґрунтовується такими чинниками:

1) з погляду теорії природного права право — справедливе та гуманне. Основним його завданням однозначно визнається забезпечення природних прав і свобод людини і громадянина — життя і здоров'я, честі, гідності, безпеки, права на опір насиллю тощо;

2) виходячи з цього, будь-який адміністративно-правовий акт лише тоді може вважатися правовим, якщо він відповідає природному праву та узгоджується з ним;

3) основними глобальними напрямками діяльності суб'єктів публічної адміністрації, з погляду філософії природного праворозуміння, є пріоритет забезпечення охорони прав і свобод людини³.

У статті 3 Конституції України закріплено, що «права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Затвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

² Галуцько В.В. Адміністративно-правова охорона права власності в Україні: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07/В.В. Галуцько. — К., 2009. — С. 16.

³ Адміністративне право України: навчальний посібник / [Галуцько В.В., Курило В.І., Короєд С.О. та ін.]; за ред. В.В. Галуцька. — К.: Інститут публічного права, 2015. — Т. 1: Загальне адміністративне право. — 180 с. — С. 34.

В пункті 6 Інструкції простежуються ознаки формування даного принципу адміністративно-правового регулювання банківської системи в надзвичайному режимі. Насамперед уживати заходів, спрямованих на забезпечення збереження життя і здоров'я працівників. Необхідним є заміна слова «працівники» на слово «люди», але загальний вектор є зрозумілим, що дозволяє визначити вказане положення, як складову дотримання принципу пріоритету прав і свобод людини і громадянина.

2. Принцип визначеності.

Точка зору щодо правової визначеності як складової верховенства права була запропонована Ф. Гайєком: верховенство права передбачає, що органи державної влади повинні бути обмежені у своїх діях заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які дають можливість передбачити з великою точністю примусові заходи, що будуть застосовані представниками влади в тій чи іншій ситуації. Беручи це до уваги, індивід може впевнено планувати свої дії⁴. Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська Комісія) у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що однією з складових верховенства права є правова визначеність; вона вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій правовідносин, що виникають (пункти 41, 46 Доповіді)⁵.

Національний банк України не дотримався принципу визначеності під час затвердження Інструкції, зокрема відсутні положення щодо визначення правових відносин, що підпадають під надзвичайний режим роботи.

З метою запобігання застосування надзвичайного режиму роботи до правовідносин, щодо яких відсутня така необхідність, в наступних наукових дослідженнях необхідно буде визначити критерії, відповідно до яких суспільні відносини мають поділятися на: суспільні відносини, що є причиною/підставою введення надзвичайного режиму роботи; суспільні відносини, що виникають під час виникнення надзвичайного режиму роботи та суспільні відносини, які виникають під час відновлення роботи банківської системи у звичайному порядку.

Відповідно до п. 7 Інструкції НБУ також надав можливість за рішенням Голови, першого заступника Голови, заступників Голови Національного банку, начальників/заступників начальників територіальних управлінь, Центральної розрахункової палати, генерального директора/заступника генерального директора Банкотно-монетного двору, директорів/заступників директорів Центрального сховища, Державної скарбниці

⁴ Хайек Ф.А. фон. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф. А. фон Хайек; пер. С. англ. — М.: ИРИСЭН. — 2006. — 644 с. — С. 90.

⁵ О верховенстве права [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL'AD\(2011\)003rev'rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL'AD(2011)003rev'rus.pdf).

України, Фабрики банкнотного паперу (далі — Керівник) вживати заходи, спрямовані на запобігання загрози життю і здоров'ю працівників Національного банку та збереження майна України без дотримання вимог нормативно-правових актів, технологічних інструкцій, описів операційних процесів, оплата рахунків.

Таким чином вищезазначені органи є окремими учасниками адміністративно-правового регулювання діяльності банківської системи під функціонування в умовах надзвичайного режиму роботи. Таке положення вказує на недотримання принципу визначеності, який породжує можливість зловживання службовим становищем, оскільки момент виникнення додаткових повноважень є досить невизначеним і лишається на розсуд керівників вказаних органів.

Підсумком адміністративно-правового регулювання діяльності банківської системи є адміністративно-правовий порядок, що може бути порушеним під час виникнення надзвичайних обставин. Відповідно до п. 2 Інструкції надзвичайним режимом роботи визначено нештатний режим, що унеможливує роботу банківської системи у звичайному порядку. В той же час п. 12 Інструкції передбачає, що вимоги цієї Інструкції можуть використовуватися в діяльності Національного банку та банків в особливий період.

Відповідно до Закону України «Про оборону України»⁶ особливий період — це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудований період після закінчення воєнних дій.

Отже НБУ відмежував поняття надзвичайного режиму роботи від поняття особливого періоду.

Позитивним моментом є те, що НБУ, користуючись своїм статусом, надав визначення надзвичайного режиму роботи банківської системи, однак таке визначення є нечітким та не дає змогу однозначно вказати на початок такого режиму. Виходячи з вище вказаного можемо зазначити, про відсутність процедури проголошення надзвичайного режиму роботи банківської системи, що перешкоджає чіткому визначенню меж такого режиму у часі та просторі.

Таким чином, НБУ не зазначив принцип визначеності під час розробки та ухвали Інструкції

3. Принцип співрозмірності (пропорційності).

Згідно з принципом співрозмірності (пропорційності) органи влади, зокрема, не можуть покладати на громадян зобов'язання, які перевищують межі необхідності, що випливають із публічного інтересу, для

⁶ Закону України «Про оборону України»/Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 106.

досягнення цілей, яких вимагається досягнути за допомогою за допомогою застосовуваної міри (або дій владних органів)⁷.

Радикальним на нашу думку є положення п. 4 Інструкції про те, що Правління Національного банку має право прийняти рішення щодо призупинення, заборони діяльності банків чи здійснення окремих операцій. Таким чином, Правління НБУ отримує змогу зменшувати коло учасників банківської системи на власний розсуд. Тобто повністю заборонити діяльність банку, який на думку НБУ не в змозі працювати у звичайному режимі. Банки ж вправі лише розробляти плани дій, створювати комісії (робочі груп), визначати порядок внутрішніх банківських процедур здійснення операцій в умовах надзвичайного режиму роботи, а також щодо відновлення діяльності.

Тому доцільно в майбутньому включити в Інструкцію положення про беззаперечне дотримання принципу співрозмірності (пропорційності) під час введення особливого режиму роботи банківської системи.

4. Принцип деконцентрації.

Принцип деконцентрації виступає особливим виявом централізації, проте в європейських адміністративно-правових джерелах йому надається самостійне значення поряд з іншими основними принципами організації публічної адміністрації.

За своїм змістом принцип деконцентрації розкривається через потребу «підвищення ефективності виконання окремих повноважень, для чого їх здійснення доручається агентам (особам), призначеним у відповідних адміністративних округах, які вони виконують від імені держави».

Зміст принципу деконцентрації не достатньо досліджений вітчизняною наукою адміністративного права, тому можливості його застосування у діяльності органів публічної адміністрації потребують проведення додаткових юридичних досліджень. На думку Авер'янова В.Б. та Пухтецької А.А. узагальнено можна підсумувати, що для формулювання науково обґрунтованого розуміння змісту та значення цього принципу для потреб удосконалення засад організації виконавчої влади в Україні необхідний новий підхід до розуміння вже усталеного поняття «делегування повноважень», його відмежування від інших принципів організації публічної адміністрації, зокрема деволуції та низки похідних інституційних принципів, а також нормативне закріплення їх змісту та основних вимог у відповідних актах законодавства України⁸.

⁷ Принцип пропорційності (співрозмірності) в цивільному праві України: поняття, межі, умови застосування / Р.А. Майданик // *Юридична Україна*. — 2009. — № 11. — С. 48.

⁸ Удосконалення організації та діяльності системи органів виконавчої влади з урахуванням європейських принципів і стандартів / В.Б. Авер'янов, А.А. Пухтецька // *Часопис Київського університету права*. — 2010. — № 4. — С. 110–117.

Коло суб'єктів правовідносин під час надзвичайного режиму роботи визначено ширшим за поняття банківської системи, а саме в п. 3 Інструкції вказано, що Вимоги цієї Інструкції поширюються на Національний банк, банки та небанківські установи — учасників системи електронних платежів (далі — СЕП) у разі запровадження надзвичайного режиму роботи. Однак було б доцільним доповнити коло суб'єктів іншими учасниками, діяльність яких прямо чи опосередковано може бути направлена на відновлення роботи банківської системи у звичайному порядку. Такими учасниками можуть виступати органи МВС, ЗСУ, МНС, Міністерства надзвичайних справ, підрозділи Національної гвардії, органи Державної казначейської служби та ін.

Також в п. 4 Інструкції визначені повноваження комісії: координація робіт щодо забезпечення безперервної роботи та відновлення діяльності банківської системи; координація роботи банківської системи з готівкою, прийняття рішень з питань, які виникають під час надзвичайного режиму роботи; забезпечення взаємодії з банками, Державною казначейською службою України та координації спільних дій для здійснення розрахунків за їх дорученнями; взаємодія з правоохоронними та іншими державними органами; організація необхідної допомоги працівникам Національного банку. Комісія (робоча група) приймає рішення щодо інших питань, які виникають під час надзвичайного режиму роботи та відновлення діяльності банківської системи.

Отже коло повноважень не є вичерпним, однак вони дають змогу зрозуміти загальну направленість положень Інструкції. Такий підхід можна виправдати тим, що надзвичайний режим роботи має дуже багато особливостей, які неможливо передбачити зазда-

длегідь. Але наявність конкретного координаційного органу з можливістю прийняття рішень може забезпечити банківську систему оперативним вирішенням проблем та поставлених завдань. Недоліком регламентації формування вищевказаної комісії є невизначене коло осіб, з яких вона може бути сформована.

Також позитивним є передбачене п. 9 Інструкції положення, відповідно до якого Правління Національного банку в разі наявності перешкод для виконання Операційним, територіальним управлінням функцій та повноважень приймає постанову щодо передавання виконання цих функцій (повноважень) Операційному або іншому територіальному управлінню.

Таким чином, ми можемо помітити, що певні положення Інструкції відповідають принципу деконцентрації, однак не мають комплексного підходу.

Отже, зважаючи на обставини, що склалися в Україні, нормативне закріплення поняття надзвичайного режиму роботи — це не тільки позитивний момент в питанні адміністративно-правового регулювання діяльності банківської системи, але і життєво необхідне для забезпечення нормального функціонування всієї економічної складової країни. Наявність недоліків та неточностей в регулюванні діяльності банківської системи під час надзвичайного режиму роботи можна пояснити відсутністю практичного досвіду щодо подолання певних подій та обмеженістю в часі.

Таким чином, нами було визначено адміністративно-праві принципи регулювання діяльності банківської системи під час впровадження надзвичайного режиму роботи, а саме: принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина; принцип визначеності; принцип співрозмірності (пропорційності); принцип деконцентрації.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України: навчальний посібник / [Галуцько В. В., Курило В. І., Короед С. О. та ін.]; за ред. В. В. Галуцько. — К.: Інститут публічного права, 2015. — Т. 1: Загальне адміністративне право. — 180 с. — С. 34.
2. Галуцько В. В. Адміністративно-правова охорона права власності в Україні: автореф. дис. ... доктора юрид. Наук: 12.00.07/В. В. Галуцько. — К., 2009. — С. 16.
3. Закону України «Про оборону України»/Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 106.
4. Інструкція щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України 22.07.2014 № 435 / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0435500-14?test=4/UMfPEGznhhFX.ZikUNZUNHI4/ks80msh8Ie6> — Назва з екрана.
5. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика: монографія; ДВНЗ УАБС НБУ / В. В. Коваленко. — Суми, 2010 — С. 7.
6. О верховенстве права [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL'AD\(2011\)003rev'rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL'AD(2011)003rev'rus.pdf).
7. Удосконалення організації та діяльності системи органів виконавчої влади з урахуванням європейських принципів і стандартів / В. Б. Авер'янов, А. А. Пухтецька // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 4. — С. 110–117.
8. Принцип пропорційності (співрозмірності) в цивільному праві України: поняття, межі, умови застосування / Р. А. Майданик // Юридична Україна. — 2009. — № 11. — С. 48.
9. Хайек Ф. А. фон. Право, законодавство і свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф. А. фон Хайек; пер. С. англ. — М.: ИРИСЭН. — 2006. — 644 с. — С. 90.

Худойкина Татьяна Викторовна

*доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой правовых дисциплин,
Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарёва
г. Саранск, Российская Федерация*

Рязанов Андрей Александрович

*Студент юридического факультета Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарёва
г. Саранск, Российская Федерация*

Hudoykina T.

*Doctor of Law, Professor, Head of Department of legal disciplines,
Mordovia State University. NP Ogarev, Saransk, Russian Federation*

Ryazanov A.

Law Student Mordovia State University. NP Ogarev, Saransk, Russian Federation

РОЛЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ КЛИНИКИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО ЮРИСТА

THE ROLE OF LEGAL CLINICS IN THE PREPARATION OF THE FUTURE LAWYER

Аннотация. Статья посвящена определению и исследованию роли юридической клиники в подготовке будущего юриста.

Ключевые слова: юридическая клиника, оказание услуг, бесплатная помощь, повышение квалификации, профессиональная подготовка, методы обучения, квалификация.

Abstract. The article is devoted to the identification and investigation of the role of legal clinics in the preparation of the future lawyer.

Key-words: legal clinic, services, free assistance, professional development, training, teaching methods, skills.

На современном этапе развития общества возникла необходимость изменения качества и содержания профессиональной юридической подготовки с целью повышения конкурентоспособности российских специалистов на рынке труда. Одной из важнейших задач современного юридического образования является подготовка юристов, ориентированных на ценности демократического общества, признающих общечеловеческие ценности, разделяющих глобальную идею социальной справедливости и объединенных этими идеями в единое профессиональное сообщество.

В настоящее время одним из основных способов консолидации вышеуказанных элементов для профессиональной подготовки практико-ориентированных юристов является создание и деятельность юридических клиник.

Юридическую клинику следует отличать от общественной приемной, в которой также иногда юридическую помощь оказывают студенты. Критерием,

отделяющим юридическую клинику от общественной приемной, является основная цель деятельности юридической клиники: обучение студентов практическим навыкам юридической профессии.

Согласно закону о бесплатной юридической помощи, в бесплатной помощи юридическими клиниками участвуют лица, обучающиеся по юридической специальности в образовательных учреждениях высшего профессионального образования, под контролем лиц, имеющих высшее юридическое образование, ответственных за обучение указанных лиц и деятельность юридической клиники в образовательном учреждении высшего профессионального образования.

Большинство юридических клиник начинает работу со студентами с четко выделенного учебного обучающего блока дисциплин, в рамках которого студенты приобретают как минимум навыки проведения первой встречи с посетителем (интервьюирования), юридического анализа практической ситуации и выработки правовой позиции, консультирования посетителя,

использования юридической техники при составлении документов. Обязательной дисциплиной в юридических клиниках стала профессиональная этика.

По мнению Е.Н. Доброхотовой, «юридическая клиника — не что иное, как создаваемая в стенах вуза профессиональная среда в комплексе со всем необходимым для психологической адаптации к ней студента и практического обучения. Клиника обеспечивает методически корректное формирование начального профессионального опыта» [1, с. 55].

Получив представление о практических навыках, студенты их закрепляют под контролем преподавателей-кураторов во время работы с реальными делами посетителей, обратившихся в юридическую клинику.

Таким образом, под юридической клиникой следует понимать структурное подразделение образовательного учреждения высшего профессионального образования, деятельность которого направлена на обучение студентов (закрепление и углубление уже имеющихся знаний и умений, полученных при изучении основных дисциплин, а также получение студентами новых знаний, формирование новых умений и выработку навыков, необходимых им для дальнейшей профессиональной деятельности) посредством использования различных интерактивных методик, и прежде всего самостоятельной практической деятельности студентов (под руководством преподавателей-кураторов) по оказанию бесплатной юридической помощи социально незащищенным слоям населения.

В настоящее время существуют некоторые проблемы деятельности клиник, среди которых можно выделить: обеспечение клиник преподавательским составом, внедрение обучающего компонента в деятельность клиник, разработка методических материалов, обучение и повышение квалификации преподавателей клиник.

Для полноценной образовательной работы по привитию студентам умений и навыков юридической профессии у клиник, как правило, недостаточно ни преподавательских, ни методических, ни финансовых ресурсов. Во многих клиниках отсутствует учебный курс, готовящий студента к работе с реальными посетителями. Не во всех клиниках работу каждого студента над каждым делом курирует квалифицированный преподаватель.

С учетом развития всей системы высшего профессионального образования не менее важной задачей для юридического клинического движения является разработка учебно-методических материалов для дисциплин юридического клинического цикла, включая занятия по следующим темам: первая встреча с клиентом и консультирование посетителя юридической клиники, правовой анализ дела, практические про-

блемы профессиональной этики, юридическая техника и навыки составления юридических документов, навыки работы юриста.

Становление и развитие юридических клиник действующих при вузах неразрывно связано с целым рядом мероприятий организационного и кадрового характера, в том числе создание внутри вуза функционального структурного подразделения и введение должностей методического и вспомогательного характера.

Важнейшей задачей развития современного юридического образования является интеграция юридической клиники в образовательный процесс вуза. Это позволит обеспечить комплексное решение организационных, кадровых, учебно-методических вопросов в деятельности юридических клиник, повышение качества юридического образования в целом за счет усиления практической подготовки студентов.

На современном этапе необходим поиск оптимальных решений по встраиванию юридического клинического обучения в учебный план магистратуры согласно ФГОС, а также бакалавриата.

Важна выработка минимальных стандартов деятельности юридических клиник, направленных прежде всего на обеспечение качества оказываемой студентами юридической помощи.

Необходимо развитие юридического клинического образования, включающего разработку учебно-методических комплексов, подготовку пособий, практикумов для студентов и преподавателей, обучение преподавателей интерактивным методам обучения студентов практической деятельности (специальные программы повышения квалификации для преподавателей), проведение межвузовских конференций, семинаров, зимних (летних) школ клиницистов (для студентов и преподавателей) и т.п. мероприятий, направленных на создание единой образовательной среды в сфере юридического клинического образования.

Клиническое юридическое образование способствует выработке корпоративной культуры, воспитанности общения между студентами, преподавателями и клиентами; вырабатывает такие качества, как социальная активность, дисциплинированность, ответственность за полученное дело, пунктуальность, профессионализм и практические навыки (опрос клиента, консультирование, подготовка юридического документа, глубокое изучение дела и его анализ, выработка позиции по делу и т.п.) Студенты привлекаются к реальной работе в роли консультанта, к работе с правоприменительными органами и правозащитными организациями, заимствуют опыт специалистов. Известно, что профессиональные навыки можно

приобрести только тогда, когда сам попробуешь что-то сделать

Итак, клиническое юридическое обучение бесспорно является для студента прекрасной возможностью получить навыки оказания качественной и эффективной юридической помощи: освоить азы общения с клиентами, практиковаться в составлении необходимых правовых документов и т.д. Юридическая клиника предоставляет возможность совершенствовать свои знания и получать практические навыки во время обучения в вузе.

Повсеместно целью создания и функционирования юридических клиник должно быть повышение практического (профессионального) уровня юридического образования на основе специального обучения и оказания реальных правовых услуг населению на безвозмездной основе.

Оказание правовой помощи в решении конкретных жизненных ситуаций позволяет студентам быстрее адаптироваться в процессе перехода от теоретических знаний к их практическому применению.

Литература

1. Доброхотова Е. Н. Юридические клиники и деятельность pro bono. Их отношение к системам бесплатной юридической помощи / Е. Н. Доброхотова // Закон. — 2012. — № 11. — С. 55.

Худойкина Татьяна Викторовна

*доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой правовых дисциплин
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва*

Толстякова Лиана Маратовна

*студентка юридического факультета
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва*

Khudoykina T. V.

*doctor of legal sciences, professor, head of Chair of Legal Disciplines,
Ogarev Mordovia State Universitet,*

Tolstyakova L. M.

*student of law department
Ogarev Mordovia State Universitet*

ТРЕТЕЙСКОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО: НОВЫЕ ПРАВИЛА И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ARBITRATION: NEW RULES AND NEW OPPORTUNITIES

Аннотация. В статье рассмотрены основные изменения, произошедшие в нормативно-правовом регулировании третейского разбирательства в России с принятием Федерального закона от 29 декабря 2015 г. № 382-ФЗ. Охарактеризованы новые требования к организации третейских судов и администрированию арбитража, осуществлению содействия третейскому разбирательству, новации в вопросах заключения арбитражных и мировых соглашений.

Ключевые слова: третейский суд, правила третейского разбирательства; правоприменительная деятельность; третейское соглашение.

Abstract. The article describes the main changes in the regulatory and legal regulation of arbitration in Russia, with the adoption of the Federal Law of December 29, 2015 number 382-FZ. We characterize the new requirements for the organization of the arbitration courts and arbitration administration, facilitate the implementation of arbitration, innovations in matters of arbitration and to enter into settlement agreements.

Keywords: arbitration, rules of arbitration proceedings; enforcement activities; arbitration agreement.

Сегодняшняя реальность такова, что правосудие, вынужденное рассматривать большое число исков в короткие процессуальные сроки при ограниченном количестве судей, справляется с установленной перед ним проблемой зачастую в урон качеству судебного процесса. В результате чего многие стороны остаются неудовлетворенными вынесенными решениями.

Поиск результативного механизма разрешения споров, позволяющего разгрузить судебную систему, непрерывно продолжается. Современный деловой мир принял методы альтернативного разрешения споров, важным из которых считается третейское разбирательство. Итогом явилось увеличение количества третейских судов, что обуславливает важность и значимость рассматриваемой проблемы.

Анализ точек зрения разных ученых по данной проблеме, позволяет выделить, что по мнению одних,

третейский суд — это судопроизводство [3, с. 362–364], по мнению других — это разбирательство [8, с. 107–114]. Не будет ошибки, если категории «третейское разбирательство» и «третейское судопроизводство» употреблять как равнозначно, так и в зависимости от степени формализованности данного процесса.

Говоря о новых правилах и новых возможностях третейских судов нельзя не затронуть и нормативно-правовую базу данного аспекта. С 1 сентября 2016 года вступает в силу Федеральный закон от 29 декабря 2015 г. № 382-ФЗ «Об арбитраже (третейском разбирательстве) в Российской Федерации», и поправки в закон «О саморегулируемых организациях». Новое законодательство касается непосредственно деятельности по поддержке арбитража, деятельности секретариата и учредителей постоянно действующих

арбитражных учреждений для обеспечения прозрачности и качества их работы.

Ключевым новшеством Закона об арбитраже является возможность заключения арбитражного соглашения в рамках договора присоединения. Это вытекает из отсутствия в законе правила о недействительности арбитражных оговорок, включенных в договор присоединения (что запрещалось п. 3 ст. 5 Закона о третейских судах) [8, с. 28]. Оно может быть заключено путем обмена процессуальными документами.

Проблема четкого определения того, какие категории споров могут передаваться в арбитраж, является крайне актуальной. Невозможность объекта спора быть предметом арбитражного разбирательства является одним из безусловных (т.е. применяемых по инициативе суда) оснований для отмены арбитражного решения или для отказа в исполнении такого решения. Как известно, практика российских судов в данном вопросе далеко не всегда складывалась однозначно, что порождало правовую неопределенность и не способствовало развитию института третейского разбирательства как действительной альтернативы государственному правосудию.

Несомненно оправданным является включение в новый закон положений, направленных на дополнение и уточнение АПК РФ, в частности по вопросам об арбитрабельности споров, об оспаривании арбитражных решений, о выдаче исполнительного листа на принудительное исполнение решений третейского суда, о производстве по делам, связанным с выполнением функций содействия в рамках третейского разбирательства. При этом важным и оправданным представляется исключение из статьи 230 АПК РФ п. 5, предусматривающего возможность оспаривания

в российских судах иностранных арбитражных решений, вынесенных с применением норм законодательства Российской Федерации, что противоречило как Закону РФ от 7 июля 1993 г. № 5338-1 «О международном коммерческом арбитраже», так и признанным на международном уровне подходам к регулированию этого вопроса.

Еще одним новшеством является различие между прямым соглашением сторон и правилами арбитража соответствующего арбитражного учреждения, включенными в арбитражное соглашение путем наличия в нем ссылки на такие правила. Оба варианта являются арбитражным соглашением сторон, однако Закон об арбитраже предусматривает ряд случаев, когда отступление от установленных в нем правил, возможно, только если стороны прямо это предусмотрели в своем арбитражном соглашении.

В целом стоит отметить, что институт третейского разбирательства в России в перспективе будет претерпевать важнейшие и крайне необходимые видоизменения. На сегодняшний день третейское разбирательство — это наиболее эффективный способ разрешения спора между предпринимателями. Судебная система Российской Федерации претерпела существенные изменения, Высший Арбитражный Суд был упразднен, а его полномочия разрешения экономических споров — передано в ведение Верховного Суда РФ, ставшего единственным высшим судебным органом. Данные преобразования, разумеется, повлияли и на организацию деятельности третейских судов. Давать не только правовую, но и оценку таким изменениям в общем можно лишь спустя некоторое время, когда все минусы и плюсы будут видны на практике.

Литература

1. Федеральный закон от 29 декабря 2015 г. № 382-ФЗ «Об арбитраже (третейском разбирательстве) в Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ. — 2015. — № 52.
2. Борисов Н. А., Брыжинская Г. В. Психология участников правового конфликта / Н. А. Борисов, Г. В. Брыжинская // Евразийский научный журнал. — 2015. — № 6. — С. 154–156.
3. Викут М. А. Гражданский процесс России / М. А. Викут, И. М. Зайцев. — М., 1999. — С. 362–364.
4. Городский А. Арбитраж по-новому / А. Городский // Новая адвокатская газета. — 2016. — № 3 (212). — С. 14.
5. Левин В. Ф., Брыжинский А. А., Худойкина Т. В. Перспективы развития альтернативных форм разрешения правовых споров и конфликтов / В. Ф. Левин, А. А. Брыжинский, Т. В. Худойкина // Вестник Мордовского университета. — 2006. — Т. 16. — № 1. — С. 173–181.
6. Рожкова М., Глазкова М., Афанасьев Д. Новации в правовом регулировании третейского разбирательства в Российской Федерации / М. Рожков, М. Глазкова, Д. Афанасьев // Хозяйство и право. — 2016. — № 3. — С. 19–38.
7. Севастьянов Г. В. Как обеспечить доступность третейского разбирательства на территории Российской Федерации с учетом нового федерального закона об арбитраже? / Г. В. Севастьянов // Третейский суд. — 2016. — № 1 (103). — С. 6–9.
8. Тихомиров Ю. А. Третейское разбирательство / Ю. А. Тихомирова // Коллизионное право: учеб. и науч.-практ. пособие. — М., 2000. — Гл. 3. — С. 107–114.
9. Худойкина Т. В., Брыжинский А. А. Юридическая конфликтология: учеб. пособие / Т. В. Худойкина, А. А. Брыжинский. — Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2008. — 224 с.

Брыжинская Галина Викторовна

кандидат педагогических наук, доцент

Столичная финансово-гуманитарная академия, г. Москва;

Фошин Вячеслав Витальевич

студент

Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва

г. Саранск

Bryzhinskaya G. V.

candidate of pedagogical Sciences, associate professor

Capital finance and humanitarian academy, Moscow

Foshin V. V.

student

Ogarev Mordovia State University, Saransk

ТЕХНИКА ВЕДЕНИЯ ПЕРЕГОВОРОВ

TECHNIQUE NEGOTIATION

Аннотация. В данной статье раскрываются технические проблемы ведения переговоров, анализируются стадии переговоров. Проводится разграничение понятий «технология ведения переговоров», «тактика ведения переговоров» и «техника ведения переговоров».

Ключевые слова: переговорный процесс, техника ведения переговоров, технология ведения переговоров, тактика ведения переговоров переговоры.

Abstract. This article discusses the technical issues of the negotiations, analyzes the negotiation stage. A distinction of concepts «technology negotiations», «negotiating tactics» and «techniques of negotiation».

Keywords: the negotiation process, techniques, technology, tactics, negotiations, the negotiation process.

Наше современное общество, невозможно представить без конфликтов. Причем они лежат, как в социальной, так и в правовой плоскости. Теоретико-практическими проблемами решения правовых конфликтов занимается такая наука как юридическая конфликтология. Одним из направлений в юридической конфликтологии, наряду с прогнозированием юридического конфликта и профилактикой, является разработка альтернативных форм разрешения правовых споров и конфликтов.

Из всех способов преодоления конфликта наиболее популярным и весьма эффективным являются переговоры. Переговоры представляют собой общение. Общение — это одна из самых распространенных форм деятельности человека. Можно даже предположить, что общение априори предполагает под собой ведение переговоров. Следует уточнить, что рассматривая переговоры сквозь призму юридической конфликтологии, мы будем говорить не просто об общении, как об абстрактном понятии, а об осознанном

и целенаправленном обмене мнениями с определенной целью — разрешение конфликта [2, с. 24].

Единого мнения в понятии переговоров не существует. М. Г. Ятманова под переговорами понимает «осознанное общение с людьми для достижения определенных целей» [10, с. 5]. Гэвин Кеннеди в своей книге «Переговоры: полный курс» выводит такое определение: «Переговоры — это процесс поиска условий для получения того, что нужно нам, у того, кто чего-то хочет от нас» [4, с. 19]. И. Н. Кузнецов утверждает, что переговоры представляют собой «средство, взаимосвязь между людьми, предназначенные для достижения соглашения, когда стороны имеют совпадающие либо противоположные интересы» [5, с. 153–154].

Одной из главных категорий в технике ведения переговоров является общение. Для успешных переговоров данная категория предполагает умение слушать партнера, говорить на понятном ему языке, также она указывает на то, что необходимо говорить о себе, а не о других, говорить ради достижения цели.

Следствием того, что переговоры представляют собой совместную деятельность, является необходимость учитывать не только интересы партнера, но и его видение проблемы, его отношение к переговорам и многое другое. Иными словами, встает задача правильно составить представление о противоположной стороне. Это представление формируется еще до начала непосредственно переговорного процесса и уточняется в ходе ведения переговоров. Но даже когда стороны пришли к решению и переговоры формально закончились, взаимодействие продолжается. Оно связано с выполнением достигнутых договоренностей. На этом этапе формируется представление о надежности партнера, о том, насколько строго он следует подписанным им документам.

В процессе переговоров можно выделить три основные стадии: подготовка к переговорам, процесс их ведения, анализ результатов переговоров и выполнение достигнутых договоренностей.

Подготовка к переговорам делится на две части — содержательную и организационную. Этап подготовки включает в себя: 1) определение целей и задач для удержания инициативы; 2) сбор необходимых сведений о партнере по переговорам, его личностных характеристиках; 3) выбор стратегии и тактики ведения переговоров; 4) подготовка аргументов, анализ имеющейся информации о проблеме, ставшей предметом переговоров. Этап подготовки имеет большое значение, поскольку он задает тон всем переговорам, от него зависит весь исход самих переговоров.

Вторая стадия переговоров (процесс их ведения) может быть довольно длительной и трудной, так как предполагает непосредственный контакт участников конфликта или их представителей. Выделяют следующие этапы ведения переговоров: 1) выявление и осмысление позиций и точек зрения друг друга; 2) уточнение собственной позиции оппонента на предмет не противоречия правовым нормам; 3) диагностика личностных характеристик оппонента для выработки дальнейшей тактики поведения; 4) согласование позиций, разработка вариантов в достижении соглашения [1, с. 1].

Если ход переговоров был позитивным, то на завершающей стадии необходимо резюмировать, кратко повторить основные положения, которые рассматривались в процессе переговоров, и, что особенно важно, дать характеристику тех положительных моментов, по которым достигнуто соглашение сторон.

Таким образом, можно сделать вывод, что важнейшим элементом переговоров является техника их проведения, которую следует рассматривать как совокупность приемов, необходимых и применяемых при проведении переговоров. Так же важна профессиональная необходимость, ясность, наглядность, систематизированность изложения, уважение своего партнера, внимательность и предупредительность, вежливый, дружеский настрой к партнеру, тактический прием ведения переговоров.

Литература

1. Брыжинская Г. В., Волкова М. А. Процедура проведения переговоров // Проблемы современной науки и образования. — 2015. — № 11 (41). — С. 175–176.
2. Баранов В. М., Худойкина Т. В. Теория юридического конфликта: философские и социолого-правовые аспекты // Юрист — Правоведь. — 2000. № 1. — С. 18–28.
3. Бузунов А. М. Технология принципиальных переговоров, как эффективный способ разрешения конфликтов // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». — 2011. — № 6. — С. 16–19.
4. Кеннеди Г. Переговоры: Полный курс; пер. с англ. — М.: Альпина Паблишер, 2011. — 388 с.
5. Кузнецов И. Н. Деловое общение: Учебное пособие для бакалавров. Ростов н/Д: Феникс, 2014. — 335 с.
6. Худойкина Т. В., Брыжинская Г. В. Подготовка социально ориентированного юриста // Сборник конференций НИЦ Социосфера. — 2013. — № 56–1. — С. 121–128.
7. Худойкина Т. В. Технология оценки и измерения правового сознания // Теория и практика общественного развития. — 2015. — № 21. — С. 104–106.
8. Худойкина Т. В. К вопросу о выявлении характера правового сознания // Перспективы науки. — 2015. — № 11 (74). — С. 116–119.
9. Худойкина Т. В. Правовое воспитание как основной фактор предупреждения юридических конфликтов // Глобальный научный потенциал. — 2015. — № 11 (56). — С. 206–208.
10. Ятманова М. Г. Ведение переговоров. Стратегии и тактики: учебно-методическое пособие. — СПб.: СПбГУ, 2012. — 92 с.

Худойкина Татьяна Викторовна

*доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой правовых дисциплин
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарева*

Кораева Алина Сослановна

*студент юридического факультета
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва*

Hudoykina Tatyana Victorovna

*Doctor of legal sciences, Professor
Ogarev Mordovia State University*

Koraeva Alina Soslanovna

*student of law department
Ogarev Mordovia State University*

ПРЕТЕНЗИОННЫЙ ПОРЯДОК КАК ДОСУДЕБНЫЙ СПОСОБ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА CLAIMS PROCEDURE AS A PRE-TRIAL DISPUTE LEGAL CONFLICT

Аннотация. В статье рассмотрены различные точки зрения на понятие претензионного регулирования. Описаны его основные цели и задачи в досудебном порядке урегулирования споров и конфликтов, исследованы основные возможности претензионного порядка.

Ключевые слова: претензия, претензионный порядок, досудебный порядок, урегулирование, конфликт, спор.

Summary. The article deals with different perspectives on the concept of the claim regulation. Describes its main goals and objectives of court settlement of disputes and conflicts, investigated the main features of the claim settlement procedure.

Key words: claim, claim procedure, pre-trial order, the settlement of the conflict, the dispute.

Многовековая история показала, что общество не может существовать без различных споров и конфликтов (в рамках данной статьи мы не будем разграничивать категории «спор» и «конфликт», а будем применять их как синонимичные термины). С развитием рыночных отношений увеличивается число экономических споров. Для того чтобы их разрешение не доводить до суда, существуют альтернативные способы урегулирования конфликтов, которые в отечественной доктрине называются также досудебными. Основная цель альтернативного разрешения состоит в том, чтобы быстро решить конфликт. Большую роль в этом играет претензионный порядок.

Действующее законодательство не закрепляет общих положений о претензионном порядке, что образует некоторые проблемы в его практическом использовании. Так же законодатель не дает четкого понятия данного альтернативного способа, однако в теории множество авторов имеют свою точку зрения по поводу исследуемой категории.

Наиболее расширенное определение данного термина дается Я. Е. Щербаковым «претензионный порядок урегулирования спора — это разновидность примирительной процедуры, предполагающая самостоятельное урегулирование спора сторонами во вне — и досудебном порядке посредством особого письменного общения с целью снятия правовой или фактической неопределенности и установлении (определении) гражданских прав, являющаяся для сторон, в силу договора или закона, обязательной или добровольной» [4, с. 56].

По нашему мнению, претензионный порядок урегулирования юридического конфликта является согласительной процедурой по признанию должником обоснованности требования кредитора, когда в результате претензионной переписки устраняются разногласия между сторонами и спор не доходит до суда общей юрисдикции, арбитражного или третейского суда.

Для успешного применения претензионного порядка в урегулировании споров необходимо исполнить ряд требований. Во-первых, субъекты юридического

конфликта, участвующие в претензионном производстве должны быть правоспособными и дееспособными. Во-вторых, необходимо строго выполнить порядок предъявления претензии. В-третьих, форма претензии должна быть точно соблюдена. В-четвертых, ответ на претензию должен последовать в установленные сроки. При выполнении всех упомянутых требований и добросовестности сторон, разрешить конфликт можно в кратчайшие сроки.

Идея претензионного порядка урегулирования споров и конфликтов, возникающих в правовой сфере, обладает большим потенциалом. Большинство участников юридических разногласий стремятся разрешить их без вмешательства государственных юрисдикционных органов, что придает претензионному порядку большое значение среди досудебных способов урегулирования конфликтов.

Литература

1. Борисов Н. А., Брыжинская Г. В. Психология участников правового конфликта / Н. А. Борисов, Г. В. Брыжинская // Евразийский научный журнал. — 2015. — № 3 (4). — С. 154–156.
2. Брыжинская Г. В. Условия эффективного ведения переговоров / Г. В. Брыжинская // Глобальный научный потенциал. — 2015. — № 11 (56). — С. 106–108.
3. Левин В. Ф., Брыжинский А. А., Худойкина Т. В. Перспективы развития альтернативных форм разрешения правовых споров конфликтов / В. Ф. Борисов, А. А. Брыжинский, Т. В. Худойкина // Вестник Мордовского университета. — 2006. — Т. 16. — № 1. — С. 173–181.
4. Щербаков Я. Е. Претензионный порядок урегулирования споров в гражданских правоотношениях: проблемы и направления развития / Я. Е. Щербаков // Вестник Челябинского государственного университета. — 2012. — № 27. — С. 56–61.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Сборник научных статей

Выпуск 5

3 том

Глава редакционной коллегии — д.э.н., профессор *Тарасенко И.А.*

Киев 2016

Издано в авторской редакции

Адрес: Украина, г. Киев, ул. Павловская, 22, оф. 12
Контактный телефон: +38(067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Подписано в печать 24.06.2016. Формат 60×84/8
Бумага офсетная. Гарнитура PetersburgC.
Условно-печатных листов 14,88. Тираж 100. Заказ № 397.
Цена договорная. Напечатано с готового оригинал-макета.

Напечатано в ООО «Спринт-Сервис»
г. Киев, ул. Почайнинская, 28б
Свидетельство: Серия ДК №4365 от 17.07.2012
Контактный телефон: +38(050) 647-1543